

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Верховного Суду у складі
Об'єднаної палати
Касаційного цивільного суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРС,
за 2024–2025 роки

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності	17
1.1. За умови доведення підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 365 ЦК України, та внесення на депозитний рахунок вартості частки суд може припинити право особи на частку у спільному майні з одночасним визнанням права власності на неї за співвласником, який здійснив виплату	17
2. Спори, що виникають із земельних правовідносин	18
2.1. Належний спосіб захисту прав орендодавця, який оспорує зареєстроване право оренди – позов про визнання відсутнім права оренди, задоволення якого підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди. Для заміни орендаря у зв'язку з відчуженням права оренди необхідна згода орендодавця, а не лише повідомлення про таку заміну	18
2.2. Застосування позову про оспорення правочину (ресцисорного позову) допускається лише за наявності двох умов: встановлення підстав для оспорення та доведення факту порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу позивача. Неприпустимим є використання конструкції оспорюваного правочину за відсутності порушеного права чи інтересу або коли таке оспорення не приведе до їх відновлення	19
2.3. Емфітевзис як речове право є відносно самостійним і незалежним від договору, яким він встановлений. Підстави припинення емфітевзису визначаються виключно законом та є вичерпними. До емфітевзису не застосовуються загальні умови розірвання договору, зокрема в разі істотного порушення договору другою стороною. У випадку несплати за користування земельною ділянкою за договором емфітевзису належним способом захисту є стягнення боргу	21
2.4. Захист переважного права наймача (орендаря) здійснюється шляхом переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу за умов належного виконання договору найму, порушення переважного права та внесення грошової суми на депозит суду. За неможливості переведення прав покупця наймач має право вимагати відшкодування збитків. Визнання права власності чи визнання договору недійсним є неналежними способами захисту	23

2.5. Договір оренди земельної ділянки, укладений іноземцем у межах річного строку для її відчуження після отримання у спадщину, не порушує публічний порядок і не є нікчемним. Водночас конфіскація такої земельної ділянки за рішенням суду в разі її невідчуження у строки, встановлені земельним законодавством, є підставою для припинення не лише права власності, а й усіх інших прав, зокрема права оренди 25

3. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди..... 26

3.1. Тлумачення змісту ст. 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, у яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи. У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди і причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини..... 26

4. Спори, що виникають із виконання чи невиконання договірних / недоговірних зобов'язань 29

4.1. Тлумачення абз. 1 ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів» свідчить, що цей абзац застосовується до договорів підряду та договорів про надання послуг і не поширюється на договори купівлі-продажу майнових прав. Відповідно, прострочення зобов'язань, що виникли з договору підряду або договору про надання послуг, зумовлює нарахування пені в розмірі 3 % вартості роботи (послуги) або 3 % загальної вартості замовлення..... 29

4.2. Видача довіреності на підставі усного договору доручення є підтвердженням укладання договору доручення, і очевидно, що на такі правовідносини поширюються положення, зокрема, ст. 1006 ЦК України. У разі відсутності домовленості між повіреним та довірительом про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення така передача має відбуватися негайно. При цьому для довірителя не потрібно пред'явити вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення, оскільки

п. 3 ч. 1 ст. 1006 ЦК України є винятком, що допускається нормою ч. 2 ст. 530 ЦК України..... 30

5. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів..... 32

5.1. Правочин чи договір, що були вчинені під час чинності ЦК УРСР 1963 року, могли бути визнані недійсними на підставі рішення суду. Норми ЦК України 2003 року щодо недійсності правочинів не можуть бути застосовані під час вирішення спору про недійсність правочину чи договору, який вчинений під час дії ЦК УРСР 1963 року. Укладення договору на товарній біржі у 2002 році унеможливило його нотаріальне посвідчення в силу прямої вказівки на це в ЗУ «Про товарну біржу», оскільки спеціальна норма має перевагу над загальними нормами (*lex posterior derogat priori*)..... 32

5.2. Рішення загальних зборів садівничого товариства може бути регулятором цивільних відносин, пов'язаних, зокрема, зі сплатою членських внесків і визначенням правових наслідків несплати таких внесків. У рішенні загальних зборів садівничого товариства має бути вказано, якого саме члена або членів садівничого товариства воно стосується. Тобто рішення загальних зборів садівничого товариства має бути «персоніфікованим»..... 34

5.3. У разі наявності підстав для солідарної відповідальності відповідачів / боржників кожен з них має право висунути заперечення проти вимог кредитора, які є загальними для всіх боржників і не засновані на особистих відносинах одного з них із кредитором. Оскарження судового рішення в повному обсязі одним із відповідачів, відповідальність якого є солідарною з іншими, та перегляд справи в апеляційному порядку за апеляційною скаргою такого відповідача не є порушенням принципу диспозитивності цивільного судочинства 35

5.4. Наявність підстав для визнання недійсними торгів має встановлюватися судом на момент їх проведення. Рішення суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не має зворотної дії в часі й не може породжувати правові наслідки, у тому числі й щодо недійсності торгів, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню 38

- 5.5. Конструкція «добросовісний іпотекодержатель», хоча прямо й не передбачена в приватному праві, є проявом доброї совісті. Якщо законодавство допускає набуття права власності добросовісним набувачем від неуповноваженої особи, то набуття права іпотеки також має допускатися правопорядком. За відсутності в іпотекодавця права власності на предмет іпотеки такий правочин є оспорюваним, а не нікчемним. При вирішенні спору має враховуватися добросовісність іпотекодержателя, який поклався на дані реєстру прав. Добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки, як укладення договору не власником, крім випадків, коли майно було вкрадене у власника. Власник, який витребував майно від неуповноваженого іпотекодавця, «займає» місце останнього у відносинах іпотеки 40
- 5.6. Належним способом захисту прав позичальників при проведенні реструктуризації їх зобов'язань за договором про споживчий кредит, передбаченої Законом України від 13 квітня 2021 року № 1381-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті», є пред'явлення вимоги про зобов'язання кредитора провести реструктуризацію кредитної заборгованості 42
- 5.7. Укладення договору купівлі-продажу, коли від імені продавця діє його представник, а покупцем є родич цього представника, саме по собі не свідчить про наявність зловмисної домовленості між представником і покупцем або про умисел представника на укладення договору всупереч інтересам продавця. Відсутність грошових коштів, які продавець повинен був отримати за договором, не є підставою для визнання цього договору недійсним, оскільки невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором не є автоматичним підґрунтям для його оспорювання чи визнання недійсним 43
- 5.8. Позовна давність за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину обчислюється з моменту виконання такого правочину, а не з моменту прийняття спадщини. Спадкування не перериває та не поновлює позовної давності, спадкуванням є лише перехід прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), тому закріплений у ч. 3 ст. 261 ЦК України особливий початок перебігу позовної давності до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину поширюється не тільки на сторони нікчемного правочину, а й на їхніх правонаступників 45

5.9. Недотримання уповноваженими працівниками банку внутрішніх вимог щодо оформлення вкладу не свідчить про недотримання письмової форми договору банківського вкладу. Передача коштів уповноваженій особі банку за письмовим договором створює зобов'язання банку перед клієнтом, відсутність обліку коштів та банківського рахунку свідчить про неналежне виконання банком своїх обов'язків, а не про відсутність договірних відносин..... 46

6. Спори, що виникають із трудових правовідносин..... 48

6.1. Виплата премій, передбачених системою оплати праці в трудовому контракті, не є автоматичною, а обумовлюється досягненням працівником встановлених показників преміювання та результатами праці. Рішення про виплату премії приймається роботодавцем на підставі оцінки виконання працівником умов і показників преміювання, при досягненні яких виплата премій роботодавцем є обов'язковою. У разі недосягнення встановлених показників премії можуть не виплачуватися або зменшуватися в розмірі, що не вважається порушенням умов контракту..... 48

6.2. При звільненні працівника у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці (п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України) посилання роботодавця на інтернет-ресурс та зазначення, що працівник може ознайомитися з актуальним списком вакантних посад і обрати посаду відповідно до спеціальності, кваліфікації та досвіду за відповідним посиланням, не є належним доказом виконання роботодавцем своїх обов'язків, які передбачені ч. 3 ст. 49-2 КЗпП України, щодо працевлаштування працівника..... 50

6.3. Належним відповідачем за позовом директора навчального закладу про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу є відповідний відділ освіти, з яким директор такого закладу уклала трудовий договір (контракт) 52

6.4. Призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану можливе лише за одночасного настання двох обставин: неможливості роботодавця надати роботу та неможливості працівника виконувати роботу через військову агресію. У разі незаконного призупинення дії трудового договору обов'язок з виплати середнього заробітку за час вимушеного прогулу покладається на роботодавця 53

6.5. Трудовий контракт тлумачиться на користь його дійсності та виконуваності. Роботодавець не має права в односторонньому порядку змінювати умови оплати праці, визначені трудовим контрактом, навіть у разі прийняття закону, що погіршує такі умови. Прийняття такого закону може бути лише підставою для ініціювання внесення змін до контракту, але не звільняє роботодавця від обов'язку виплачувати заробітну плату в розмірі, встановленому чинним контрактом..... 55

6.6. Пункт 2 розд. II «Прикінцеві положення» ЗУ від 28 січня 2016 року № 955-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» поширюється, в тому числі, на трудові відносини з керівниками державних і комунальних музичних шкіл та шкіл мистецтв..... 57

7. Спори, що виникають із житлових правовідносин..... 58

7.1. Встановлення порядку користування жилим приміщенням і зміна умов договору найму є різними способами захисту права. Право наймача та осіб, які постійно проживають разом з ним, на визначення порядку користування жилим приміщенням передбачено ч. 4 ст. 816 ЦК України, яка не містить обмежень реалізації цього права і не пов'язує його з площею житлового приміщення..... 58

7.2. Відмова у приватизації житла можлива лише в разі відсутності у мешканців права на приватизацію або наявності законної заборони щодо приватизації конкретного приміщення. Зазначення в ордері статусу приміщення як гуртожитку не впливає на його законність як підстави для вселення, якщо ордер не скасований або не визнаний недійсним. Зміна власника житлового фонду або зміна категорії житла не є підставою для відмови у приватизації. Бездіяльність уповноважених органів щодо обліку житлового фонду не може покладати негативних наслідків на громадян, які правомірно вселилися і мають право на приватизацію..... 60

8. Спори, що виникають із сімейних правовідносин..... 62

8.1. У разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити в його задоволенні лише з тієї підстави, що за час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття. Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має

- встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених ст. 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судове рішення..... 62
- 8.2. Чоловік, який вважає себе біологічним батьком дитини, має право ініціювати позов про визнання батьківства, навіть якщо після реєстрації народження дитини (де запис про батька був зроблений за вказівкою матері) відомості про батька були змінені на підставі заяви іншого чоловіка про визнання батьківства. Такий позов підлягає розгляду по суті із застосуванням статей 128, 129 СК України за аналогією закону, оскільки позбавлення можливості ініціювати такий позов суперечить принципам розумності та справедливості..... 64
- 8.3. Позов про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею є позовом про заборону поведінки особи, яка чинить перешкоди іншій особі у здійсненні нею свого права, та окремим способом захисту порушеного права діда й баби на спілкування з онуками. Відмова в задоволенні позову про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею (зокрема, внаслідок недоведеності перешкод чи з інших підстав) не є підставою для відмови судом у захисті й реалізації прав, передбачених ч. 2 ст. 159, ч. 1 ст. 263 СК України, – визначенні способів участі баби та діда у вихованні дитини, місця і часу їхнього спілкування..... 66
- 8.4. Мати (батько) має право на пред'явлення позову про відібрання дитини у разі, коли один із батьків змінив без згоди іншого з батьків місце проживання дитини до ухвалення рішення про визначення місця проживання і після ухвалення судового рішення місце її проживання не змінював згідно зі ст. 162 СК України, що підлягає застосуванню на підставі аналогії закону..... 68
- 8.5. Згода одного з подружжя на розпорядження спільним майном – односторонній правочин, який має юридичне значення на стадії укладення договору і є необхідною умовою його чинності. Таке волевиявлення спрямоване як на іншого з подружжя, що укладає договір, так і на контрагента і фіксується в самому договорі. Надання письмової згоди свідчить про те, що майно набуте за спільні кошти у спільну сумісну власність подружжя, адже така згода підтверджує спільність коштів і спільну волю на придбання. Суд не вправі підміняти домовленість подружжя щодо набуття майна у спільну власність, якщо така згода зафіксована в договорі 69

8.6. Отримувач аліментів як особа, яка не брала участі в розгляді справи, не має права на апеляційне оскарження рішення про стягнення аліментів з того самого платника на користь іншого отримувача, оскільки аліментні зобов'язання платника на користь різних осіб існують паралельно, не є конкуруючими та впливають з різних самотійних підстав, які не виключають одна одну..... 72

8.7. Збільшення частки у праві на майно того з подружжя, з ким проживає дитина (діти), можливе лише за умови недостатності розміру аліментів для забезпечення фізичного, духовного розвитку та лікування дитини. При вирішенні питання щодо збільшення частки у спільному майні подружжя того з них, з ким проживає дитина з особливими потребами, суд повинен встановити конкретні потреби такої дитини, їх характер, способи забезпечення та співвідношення розміру сплачуваних аліментів з необхідними витратами на забезпечення цих потреб 73

9. Спори, що виникають із спадкових правовідносин 76

9.1. Законодавець у ЦК України не передбачив таких підстав для кваліфікації нікчемним заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій і відсутність вказівки в заповіті про місце народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми й порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача 76

9.2. Законодавець передбачив можливість прийняття спадщини особами, що постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, для будь-яких спадкоємців, у тому числі й обов'язкових, тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК України. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державної реєстрації права. Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України як основний регулятор спадкових

відносин не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення 78

9.3. Особа усувається від права на спадкування за законом і за заповітом відповідно до ч. 1 ст. 1224 ЦК України, якщо вона умисно позбавила життя спадкодавця або будь-кого із спадкоємців чи вчинила замах на їхнє життя. Факт таких дій має бути підтверджений вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження з відповідних підстав. Суд, розглядаючи спір між спадкоємцями, може в межах позовних вимог встановити відсутність у певної особи права на спадкування за цією нормою, зокрема й тоді, коли така особа померла, оскільки її усунення від спадкування має місце в силу прямої дії закону 81

9.4. Якщо особа добровільно відмовилася від видачі свідоцтва про право на частку в праві спільної сумісної власності, а пізніше змінила своє рішення і звертається із заявою про видачу такого свідоцтва та про оспорення свідоцтва про право на спадщину, в яке включено таке майно, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом 83

9.5. Виявлення спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину, але не отримав свідоцтва про право на спадщину і виявив намір його отримати, виявлення спадкового майна, на яке не було раніше видане свідоцтво про право на спадщину, внаслідок чого частки спадкоємців у спадщині змінилися, є підставами для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, а не визнання його недійсним 86

9.6. Територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача або незбереження цього майна має право на отримання лише грошової компенсації 88

9.7. Спільний заповіт подружжя може стосуватися лише майна, що перебуває у спільній сумісній власності. Розпорядження особистим майном одного з подружжя у спільному заповіті не є нікчемним, оскільки законодавець прямо не передбачив такого наслідку. Конструкція оспорування заповіту заінтересованою особою не застосовується до випадку розпорядження особистим майном у спільному заповіті. У разі включення до спільного заповіту розпорядження особистим майном одного з подружжя заповіт у цій частині втрачає чинність, а таке майно підлягає спадкуванню за законом 89

9.8. Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним (заповіт чи заповідальне розпорядження банку). Якщо особа, вказана в розпорядженні банку, не прийняла спадщину або відмовилася від її прийняття, то спадкування права на вклад здійснюється спадкоємцем за законом, який прийняв спадщину. Сама по собі вказівка особи в заповідальному розпорядженні банку не свідчить про прийняття такою особою спадщини 91

9.9. У разі смерті особи, яка б мала право на обов'язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців такої особи. Правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не стосуються права на обов'язкову частку 93

10. Справи окремого провадження..... 94

10.1. Наявність в особи громадянства іншої держави не є підставою для відмови у встановленні факту її проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року або 13 листопада 1991 року. Відсутність доказів подання заявником зобов'язання припинити іноземне громадянство також не є підставою для відмови у встановленні такого факту, оскільки це зобов'язання подається на етапі оформлення громадянства до компетентного органу, а не до суду. Суд при розгляді справи про встановлення юридичного факту оцінює лише можливість досягнення мети заявника, з якою подано заяву, та визначає, чи має встановлюваний факт юридичне значення залежно від цієї мети 94

11. Застосування норм процесуального права 97

11.1. Під час розгляду цивільного позову працівника до роботодавця суд, застосовуючи норми Конституції України замість підзаконного акта (зокрема, постанови Кабінету Міністрів України), який їй суперечить, здійснює мотивування рішення, а не вирішує питання про права чи обов'язки Кабінету Міністрів України. За таких обставин у разі подання апеляційної скарги Кабінетом Міністрів України, який не брав участі у справі, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті 97

11.2. Цивільним процесуальним законодавством не передбачено такої форми участі прокурора в цивільному судочинстві, як подання заяви про перегляд заочного рішення. Апеляційне оскарження заочного рішення прокурором

в інтересах держави в особі відповідача має відбуватися без попереднього подання заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив таке рішення 99

11.3. Визначення територіальної юрисдикції (підсудності) здійснюється з урахуванням зареєстрованого місяця проживання або перебування фізичної особи – позивача. Тому позови, наведені в ч. 1 ст. 28 ЦПК України, не можуть пред'являтися за фактичним місцем проживання або перебування позивача, відмінним від зареєстрованого..... 101

11.4. Відсутність у рішенні суду вказівки на дату складання його повного тексту та несвоєчасне надіслання оскарженого судового рішення суду першої інстанції до Єдиного державного реєстру судових рішень за умови, що учасник справи (зокрема той, котрий ініціював позов, – позивач), який подає апеляційну скаргу, знав про розгляд справи, не є перешкодою для отримання цією особою в розумний строк інформації про стан відомого їй судового провадження та не свідчить про наявність випадків, передбачених ч. 2 ст. 358 ЦПК України102

11.5. Законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів у публічному праві існують відповідні механізми, які не пов'язуються з оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору. Суд за позовом про визнання договору дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦК України вирішує цивільний спір, а не визначає розмір і порядок сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів..... 103

11.6. Розгляд судом справи, у якій він є третьою особою, а підставами позову є дії цього суду як органу державної судової влади, без належного з'ясування питання про наявність / відсутність підстав для відводу / самовідводу не відповідає принципу неупередженості суду і не сприяє як реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства, так і ефективному розгляду справи 105

11.7. Адвокат здійснює свою діяльність на підставі договору про надання правничої допомоги, а його повноваження можуть підтверджуватися ордером або довіреністю. Законодавство дозволяє використовувати сам договір як документ, що посвідчує повноваження адвоката, якщо відсутні відомості про

припинення або зупинення його права на адвокатську діяльність. Ордер вважається належним підтвердженням повноважень адвоката, якщо він має фізичний чи електронний підпис або є додатком до документа, посвідченого електронним підписом, без потреби в додатковому підписуванні самого ордера	107
11.8. Подання апеляційної скарги є законною реалізацією процесуальних прав і не може вважатися неправомірною дією чи підставою для відшкодування моральної шкоди. За відсутності порушеного права спір не підлягає судовому розгляду, що є підставою для відмови у відкритті провадження	108
11.9. Підпис особи, яка звертається з процесуальним документом до суду, підсумовує викладене вище за текстом, що тим самим унаочнює погодження з усім тим, що в ньому наведено. Таким чином, належним виконанням вимог процесуального закону щодо підписання письмового документа є здійснення особою підпису після викладення основного тексту цього документа	110
11.10. Апеляційний суд при вирішенні питання про поновлення строку на апеляційне оскарження має мотивувати свій висновок про наявність поважних причин на поновлення строку на апеляційне оскарження. Сама по собі вказівка про те, що є поважні причини для поновлення строку для апеляційного оскарження, не є належним мотивуванням поновлення строку на апеляційне оскарження	111
11.11. Накладення арешту на заставлене майно в порядку забезпечення позову не позбавляє іпотекодержателя права на задоволення своїх вимог і не скасовує правил пріоритетності, передбачених ЗУ «Про іпотеку». Такі заходи забезпечення позову спрямовані виключно на обмеження суб'єктивних прав відповідача як власника нерухомого майна щодо його можливого відчуження, але не змінюють суті іпотеки як виду забезпечення та не обмежують права іпотекодержателя	112
11.12. Касаційне оскарження судових рішень у справах за скаргами на дії державного виконавця допускається незалежно від ознаки малозначності справи. У таких справах не застосовуються обмеження щодо ціни позову, які передбачені для малозначних справ, а касаційне оскарження здійснюється на загальних підставах відповідно до ч. 2 ст. 389 ЦПК України	114
11.13. Електронний документ, створений з дотриманням вимог законодавства, має таку ж юридичну силу, як і документ на паперовому носії. У разі виявлення розбіжностей між відомостями на електронних та паперових носіях	

- пріоритетними є відомості на паперових носіях. Оцінка електронного доказу здійснюється судом на загальних підставах відповідно до процесуального законодавства..... 116
- 11.14. Здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні не є підставою для зупинення провадження в цивільній справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України. Підставою для зупинення провадження у справі за п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України є наявність іншої справи, що розглядається в судовому порядку, а не перебуває на стадії досудового розслідування..... 116
- 11.15. Вимоги про встановлення опіки, призначення опікуна чи співопікуна, заміну опікуна або співопікуна чи звільнення від повноважень опікуна, які вирішуються після вирішення вимоги про визнання фізичної особи недієздатною в іншому судовому процесі, підлягають розгляду судом першої інстанції у складі одного судді і двох присяжних, оскільки є продовженням процедури визнання особи недієздатною та потребують такого ж рівня процесуальних гарантій ... 118
- 11.16. Не є підставою для скасування рішень при апеляційному / касаційному перегляді з передачею справи до господарського суду відкриття провадження у справі про банкрутство, яке відбулося після ухвалення судового рішення судом першої інстанції, за винятком якщо судові рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції 120
- 11.17. Спори за вимогами, які спрямовані на поновлення працівників Фонду, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до ПФУ, на роботі в органах Пенсійного фонду і стосуються прийняття на публічну службу, слід розглядати за правилами адміністративного судочинства, незважаючи на те, що такі працівники на час звільнення не перебували на державній службі та ПФУ і його територіальні органи не здійснювали щодо них публічно-владних управлінських функцій..... 121
- 11.18. Оскільки належним способом захисту порушеного права власності територіальної громади є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння до останнього набувача (володільця), яким є юридична особа, такий спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, тому провадження у справі в цій частині вимог підлягає закриттю. У цьому випадку підлягає застосуванню загальне правило, передбачене

ч. 4 ст. 414 ЦПК України, про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи 123

12. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС..... 125

12.1. Перерахування стягувачеві меншої суми, ніж зазначена в резолютивній частині судового рішення (виконавчому документі), не вважається належним виконанням судового рішення. Предметом грошового зобов'язання є грошові кошти, виражені у відповідній валюті. Сплата (перерахування) коштів у розмірі, меншому, ніж зазначений у резолютивній частині судового рішення (виконавчому документі), свідчить про порушення принципу належного виконання в частині належного предмета виконання..... 125

Перелік скорочень

АВОП	Агровиробниче об'єднання пайовиків
АТ	Акціонерне товариство
ВАТ	Відкрите акціонерне товариство
ВС	Верховний Суд
ВС у складі ОП	Верховний Суд у складі Об'єднаної палати
КЦС	Касаційного цивільного суду
ГУ	Головне управління
ГУ ДПС	Головне управління Державної податкової служби
ГУ ПФУ	Головне управління Пенсійного фонду України
ДВС	Державна виконавча служба
ДП	Державне підприємство
ЗК України	Земельний кодекс України
ЗУ	Закон України
КЗпП України	Кодекс законів про працю України
КК України	Кримінальний кодекс України
КМДА	Київська міська державна адміністрація
КМУ	Кабінет Міністрів України
Конвенція	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
КП	Комунальне підприємство
КУзПБ	Кодексу України з процедур банкрутства
КЦС ВС	Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду
НАК	Національна акціонерна компанія
ПАТ	Публічне акціонерне товариство
РДА	Районна державна адміністрація
Регіональне відділення	Регіональне відділення Фонду державного майна України
ФДМУ	
рф	російська федерація
СК України	Сімейний кодекс України
СТ	Садівниче товариство
СТОВ	Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю
ТОВ	Товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ФК	Фінансова Компанія

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності

1.1. За умови доведення підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 365 ЦК України, та внесення на депозитний рахунок вартості частки суд може припинити право особи на частку у спільному майні з одночасним визнанням права власності на неї за співвласником, який здійснив виплату

09 вересня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_5 у справі за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про припинення права на частку в спільному майні, визнання права власності.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що вона є власником 3/4 часток квартири, інша 1/4 частка належить відповідачу. Між сторонами у справі склалися неприємні стосунки, спілкування відсутнє, родинні зв'язки не підтримуються. За її заявою відповідача було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 125 КК України. Спільне користування квартирою є неможливим. Згідно з висновком експерта поділ квартири в натурі між співвласниками є технічно неможливим. Припинення права власності відповідача на 1/4 частку спірної квартири не завдасть істотної шкоди його інтересам, оскільки він є власником житлового будинку, де фактично проживає.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, задовольнив позов. Судові рішення мотивовано тим, що спільне користування співвласниками спірним майном є неможливим, між сторонами існують неприємні стосунки, родинних відносин вони не підтримують, водночас річ є неподільною. Відповідач спірною квартирою не користується, забезпечений іншим житлом, тривалий час не цікавився спірним майном, не утримує його, тягар утримання спірного майна несе позивач, тому припинення права на частку відповідача у спільному майні не завдасть істотної шкоди його інтересам.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками судів, зазначивши, що за умови доведення співвласником наявності підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 365 ЦК України, суд може припинити право особи на частку у спільному майні. Для забезпечення правової визначеності та уникнення спорів при державній реєстрації доцільно одночасно задовольняти вимогу про припинення права власності на частку та визнання права власності на неї за співвласником, який вніс на депозитний рахунок її вартість

Стаття 365 ЦК України регулює правовідносини щодо припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників. Водночас реалізація співвласником свого суб'єктивного права, передбаченого зазначеною статтею (подання відповідного позову з доведенням обставин, передбачених ч. 1

ст. 365 ЦК України, внесення вартості частки відповідача на депозитний рахунок суду), спрямована не лише на припинення правовідношення спільної власності (п. 7 ч. 2 ст. 16 ЦК України), а саме на набуття відповідного права за рахунок припинення права власності іншого співвласника, що передбачене п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України (визнання права).

Набуття права власності позивачем на припинену частку відповідача у спільному майні в порядку ст. 365 ЦПК України відповідає визначеній ч. 5 ст. 11 ЦК України підставі виникнення цивільних прав та обов'язків.

Крім того, визнання права застосовується не лише у разі наявності порушення такого права, а також у разі його невизнання чи оспорення, що узгоджується з ч. 1 ст. 15 та ст. 392 ЦК України.

Вимога про визнання за позивачем права власності на раніше належну відповідачу незначну частку у праві спільної власності на неподільне майно є тією вимогою, яка забезпечує досягнення мети поданого позову, а задоволення такої вимоги приводить до остаточного вирішення спору між сторонами.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 вересня 2024 року у справі № 671/1543/21 (провадження № 61-18278сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121570439>.

2.Спори, що виникають із земельних правовідносин

2.1. Належний спосіб захисту прав орендодавця, який оспорує зареєстроване право оренди – позов про визнання відсутнім права оренди, задоволення якого підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди. Для заміни орендаря у зв'язку з відчуженням права оренди необхідна згода орендодавця, а не лише повідомлення про таку заміну

19 лютого 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового позовного провадження касаційну скаргу ТОВ «Західна агровиробнича компанія» у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Західна агровиробнича компанія», третя особа – ТОВ «Захід Агро», про повернення земельної ділянки та скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки з одночасним припиненням права оренди земельної ділянки.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначала, що договір оренди землі та додаткову угоду (про заміну сторони та внесення змін до договору оренди землі) до нього вона особисто не підписувала, інших осіб на їх підписання не уповноважувала, з нею як з власником земельної ділянки не узгоджували

умови договору та додаткової угоди і їх примірники вона не отримувала, а тому вважає їх неукладеними.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, позов задовольнив. Судові рішення мотивовано тим, що відповідач не спростував доводів позивача про неукладення та непідписання нею договору оренди землі та додаткової угоди до нього, та не довів у встановленому законом порядку законності підстав користування належною позивачу земельною ділянкою, якою продовжує користуватися, чим порушує права на користування та розпорядження належним позивачу майном.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів попередніх інстанцій, рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову, оскільки позивачем обрано неналежний спосіб захисту порушеного права.

ВС у складі ОП КЦС зробив висновок, що належним способом захисту прав орендодавця, який у цих спірних правовідносинах вважає, що зареєстроване право оренди відсутнє, є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди. Судове рішення про задоволення такої вимоги є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди відповідача.

Позивач позовних вимог про визнання відсутнім права оренди не заявляла. У зв'язку із цим відсутні підстави для кваліфікації договору оренди землі та додаткової угоди до нього як неукладених.

ВС у складі ОП КЦС зауважив, що обставини добросовісності орендодавця позивача належить оцінювати за умови звернення орендодавця із позовом про визнання відсутнім права оренди, якої у цій справі позивач не заявляла.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 19 лютого 2024 року у справі № 567/3/22 (провадження № 61-5252сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117206184>.

Ухвалою ВП ВС від 29 жовтня 2025 року прийнято та призначено до розгляду справу № 456/252/22 (провадження № 14-75цс25) щодо належного та ефективного способу судового захисту у випадку, коли орендодавець у спірних правовідносинах вважає, що його право порушене (зокрема у зв'язку з неукладеністю спірного договору за відсутності підпису) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131426256>

2.2. Застосування позову про оспорення правочину (ресцисорного позову) допускається лише за наявності двох умов: встановлення підстав для оспорення та доведення факту порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу позивача. Неприпустимим є використання конструкції оспорюваного правочину

за відсутності порушеного права чи інтересу або коли таке оспорення не приведе до їх відновлення

09 вересня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 у справі за позовом ТОВ «Карпатська нафтова компанія» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, Тисменицького районного відділу центру державного земельного кадастру, Реєстраційної служби Тисменицького районного управління юстиції Івано-Франківської області, ОСОБА_6 про визнання недійсними договорів купівлі-продажу земельної ділянки, скасування рішень про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, скасування державної реєстрації права власності, повернення земельної ділянки до земель запасу сільської ради.

На обґрунтування заявлених вимог товариство посилалося на те, що 23.03.2007 на підставі договору з Регіональним відділенням ФДМУ по Івано-Франківській області набуло право власності на об'єкти колишнього військового містечка, що підтверджується внесенням відповідних відомостей до держреєстру 03.06.2014. Під час оформлення права на земельну ділянку, площею 7,5 га, де розміщене набуте майно, з'ясувалося, що реально можливо оформити лише 0,05 га, оскільки розпорядженням Тисменицької РДА від 05.05.2011 № 228 частину території (1,9995 га) було надано ОСОБА_6, який оформив право власності та згодом розподілив її на 11 ділянок і відчужив. Товариство вважало, що право ОСОБА_6 набуто з порушенням закону, адже разом із майном військового містечка йому перейшло й право користування землею, яка перебувала у постійному користуванні військової частини. Рішенням районного суду від 03.10.2016 у справі № 352/1243/15 - ц позов товариства задоволено, розпорядження РДА та державні акти на землю, видані ОСОБА_6, визнано недійсними.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, частково задовольнив позов. Судові рішення мотивовано тим, що предметом оспорюваних договорів є земельні ділянки, право власності на які належало ОСОБА_6 згідно з державними актами, які у судовому порядку визнані недійсними, тому ці договори також є недійсними, адже ОСОБА_6 не мав права їх відчужувати. Заявлені позивачем вимоги про скасування рішень про державну реєстрацію прав та їх обтяжень і скасування права реєстрації права власності на спірні земельні ділянки є обґрунтованими і підлягають задоволенню. Позовна вимога про повернення спірної земельної ділянки до земель запасу сільської ради правонаступником сільської ради не заявлявся, тому задоволенню не підлягає.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів про задоволення позовних вимог про визнання недійсними договорів купівлі-продажу земельних ділянок, вчинених між ОСОБА_1 і ОСОБА_6, та як похідних вимог про скасування

рішень про державну реєстрацію прав та їх обтяжень за ОСОБА_1, скасування державної реєстрації права власності на земельні ділянки за ОСОБА_1, судові рішення в цій частині скасував, ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні позову, вказуючи на те, що оспорюваними договорами купівлі-продажу земельних ділянок не було порушено, невизнано чи оспорено права та інтереси ТОВ «Карпатська нафтова компанія».

Застосування позову про оспорення правочину (ресцисорного позову) потребує не лише встановлення підстав для оспорення, але й порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду.

Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання правомірних приватно-правових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину). Правопорядок не може допускати ситуації, коли правомірна конструкція (зокрема, конструкції оспорюваного правочину) застосовується не для тієї мети, для якої вона призначена, та за відсутності умов, за яких вона може бути застосована (зокрема, за відсутності порушеного приватного права чи інтересу, чи коли при застосуванні конструкції оспорюваного правочину не здійснюється присікання порушеного приватного права чи/та інтересу або ж їх відновлення).

При визнанні недійсними договорів купівлі-продажу земельних ділянок суди вказали, що предметом оспорюваних договорів є земельні ділянки, право власності на які належало ОСОБА_6 за державними актами, що визнані недійсними у судовому порядку, тому оспорювані договори належить визнати недійсними. Також суди зазначили, що ТОВ «Карпатська нафтова компанія» під час придбання військового майна – нежитлових будівель військового містечка – мало право на оформлення земельної ділянки у розмірі, необхідному для обслуговування придбаних будівель, проте Тисменицька РДА, передаючи земельну ділянку у власність ОСОБА_6, не переконалася в тому, що ця земельна ділянка є вільною.

Поза увагою судів залишилось те, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорюється) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 вересня 2024 року у справі № 352/1070/17 (провадження № 61-9160сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121570477>.

2.3. Емфітевзис як речове право є відносно самостійним і незалежним від договору, яким він встановлений. Підстави припинення емфітевзису визначаються виключно законом та є вичерпними. До емфітевзису

не застосовуються загальні умови розірвання договору, зокрема в разі істотного порушення договору другою стороною. У випадку несплати за користування земельною ділянкою за договором емфітевзису належним способом захисту є стягнення боргу

20 січня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 та ОСОБА_2 адвоката Романяка М. Я. у справі за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про розірвання договору емфітевзису та скасування державної реєстрації права.

На обґрунтування заявлених вимог позивачі зазначали, що їм на праві спільної часткової власності належить земельна ділянка. 14 липня 2014 року між ними та ОСОБА_3 укладено договір емфітевзису щодо їх земельної ділянки, строком на 20 років. У той же день речове право відповідача на земельну ділянку було зареєстроване у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Упродовж 2014–2021 років ОСОБА_3 порушував умови договору в частині виплати їм щорічної премії в розмірі 3 % від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, що значною мірою позбавило їх того, на що вони розраховували на час укладення договору.

Суд першої інстанції задовольнив позов.

Апеляційний суд не погодився з висновками суду першої інстанції, рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив з підстав пропуску позивачем позовної давності на звернення до суду.

ВС у складі ОП КЦС погодився з апеляційним судом щодо відсутності правових підстав для задоволення позову, однак не погодився з висновками щодо мотивів ухвалення судового рішення, постанову апеляційного суду змінив у мотивувальній частині з урахуванням мотивів, викладених у цій постанові, з огляду на таке.

По своїй суті емфітевзис – це речове, довгострокове, відчужуване та успадковуване право володіння та користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Емфітевзис є правом абсолютним, не просто речовим правом на земельну ділянку, а одним із найбільш міцних прав після права власності. Емфітевзис постає в історії приватного права та цивілістичній доктрині як найбільш повне обмежене речове право на сільськогосподарські землі, поступаючись у цьому аспекті лише праву власності. Емфітевзис як речове право на чуже майно стає відносно самостійним і незалежним від договору, яким він встановлений;

– тлумачення ст. 412 ЦК України та ч. 9 ст. 102-1 ЗК України дає підстави для висновку, що емфітевзис, як одне із найбільш міцних речових прав після права власності, може бути припинений за рішенням суду та лише у випадках і з підстав, встановлених законом;

- підстави припинення речових прав на чуже майно спеціально визначаються лише законом та є вичерпними для емфітевзису. Для емфітевзису це слідує з положень ст. 412 ЦК України, яка не допускає встановлення підстав припинення цього речового права договором чи підзаконним нормативно-правовим актом;

- загальні умови та підстави розірвання договору, які визначені у главі 53 ЦК України, зокрема у разі істотного порушення договору другою стороною (ч. 2 ст. 651 ЦК України), як і загальні підстави припинення права користування земельною ділянкою, які визначені у ст. 141 ЗК України, не можуть застосовуватися для встановлення наявності підстав для припинення емфітевзису як права речового, якщо інше прямо не передбачено законом для емфітевзису;

- самостійність і незалежність емфітевзису від договору, яким він був встановлений, зумовлює ще одну особливість – існування емфітевзису як речового права може бути уражене лише недійсністю такого договору, розірвання ж його наслідків у вигляді припинення емфітевзису не матиме;

- належним способом захисту прав особи у зв'язку з несплатою за користування земельною ділянкою за договором про встановлення емфітевзису є стягнення боргу, тобто примусове виконання обов'язку в натурі (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України).

ВС у складі ОП КЦС вважав за необхідне відступити від висновку щодо застосування положень ч. 2 ст. 651 ЦК України у справах про розірвання договору про право користування земельною ділянкою (договір емфітевзису), викладеного у постановях Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 травня 2021 року у справі № 153/19/19, у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 жовтня 2021 року у справі № 390/351/20.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 20 січня 2025 року у справі № 390/25/22 (провадження № 61-6776сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124596533>.

2.4. Захист переважного права наймача (орендаря) здійснюється шляхом переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу за умов належного виконання договору найму, порушення переважного права та внесення грошової суми на депозит суду. За неможливості переведення прав покупця наймач має право вимагати відшкодування збитків. Визнання права власності чи визнання договору недійсним є неналежними способами захисту

02 червня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ТОВ «Ауріс-Авто» у справі за позовом

ТОВ «Ауріс-Авто» до ОСОБА_1, Солонянської селищної ради про переведення прав та обов'язків покупця та визнання права власності на земельну ділянку.

Позовні вимоги обґрунтовано тим, що договір оренди, укладений 21.04.2010, є чинним, тому, відчуживши земельну ділянку без попередження та надання пропозиції про її придбання орендарю, власник земельної ділянки порушила переважне право ТОВ «Ауріс-Авто» на її придбання.

Суд першої інстанції позов задовольнив, вважаючи належним способом захисту переважного права орендаря на купівлю орендованого нерухомого майна (земельної ділянки) переведення на орендаря прав та обов'язків покупця відповідної речі.

Апеляційний суд скасував рішення районного суду та відмовив в позові, посилаючись на те, що орендодавець була вільною у виборі контрагента та не мала зобов'язань перед товариством щодо переважного права, оскільки зазначене товариство переважного права з придбання спірної земельної ділянки не мало ні в силу закону, ні в силу договору оренди.

ВС у складі ОП КЦС постанову апеляційного суду в частині вимог про переведення прав та обов'язків покупця скасував та залишив в силі рішення суду першої інстанції в цій частині, зазначивши, що за відсутності визначеної процедури захисту переважного права купівлі у ст. 777 ЦК України за аналогією закону застосовуються правила ст. 362 ЦК України. При цьому подібними за змістом відносинами буде реалізація переважного права, а не спільна часткова власність.

Для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, у разі продажу речі, переданої у найм (оренду), належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу.

Умовами задоволення позову наймача про переведення на нього прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу майна, є такі факти: наймач належним чином виконував свої обов'язки за договором найму; власник (наймодавець) продав майно іншій особі з порушенням переважного права наймача на купівлю цього майна; наймач вніс на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець, що є гарантією отримання коштів за таким договором для продавця.

Якщо переведення прав є неможливим, наймач має право вимагати відшкодування збитків. Інші способи захисту (визнання права власності, визнання договору недійсним) є неналежними.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 02 червня 2025 року у справі № 192/553/21 (провадження № 61-16526сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128485223>.

2.5. Договір оренди земельної ділянки, укладений іноземцем у межах річного строку для її відчуження після отримання у спадщину, не порушує публічний порядок і не є нікчемним. Водночас конфіскація такої земельної ділянки за рішенням суду в разі її невідчуження у строки, встановлені земельним законодавством, є підставою для припинення не лише права власності, а й усіх інших прав, зокрема права оренди

20 жовтня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи касаційні скарги СТОВ «ДАК» та першого заступника керівника Рівненської обласної прокуратури у справі за позовом керівника Дубенської окружної прокуратури Рівненської області в інтересах держави в особі ГУ Держгеокадастру у Рівненській області до ОСОБА_1 та СТОВ «ДАК», третя особа – Тараканівська сільська рада Дубенського району Рівненської області, про припинення права власності на земельні ділянки шляхом їх конфіскації та продажу на земельних торгах, припинення дії договору оренди земельної ділянки та права її оренди.

На обґрунтування заявлених вимог прокурор зазначав, що іноземець успадкував дві земельні ділянки сільськогосподарського призначення, але протягом року їх не відчужив, як того вимагають ч. 4 ст. 81 та ч. 1 ст. 145 ЗК України, передав одну із земельних ділянок в оренду сільськогосподарському товариству.

Суд першої інстанції задовольнив позов, вказавши, що відповідач, будучи іноземцем, не відчужив земельні ділянки у встановлений строк, тому вони підлягають конфіскації, а договір оренди та право оренди сільськогосподарського товариства – припиненню.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції в частині задоволення вимог про припинення дії договору оренди землі та права оренди земельної ділянки та відмовив в задоволенні цих вимог прокурора, вважаючи, що іноземець не мав права укласти договір оренди земель сільськогосподарського призначення, оскільки не є громадянином України. На думку суду, такий договір порушує публічний порядок і є нікчемним, адже стосується земель сільськогосподарського призначення – категорії, що перебуває під особливою охороною держави як складової національного багатства.

ВС у складі ОП КЦС з висновками апеляційного суду не погодився, скасував постанову апеляційного суду та залишив в силі рішення суду першої інстанції у скасованій після апеляційного перегляду частині, наголосивши, що договір оренди земельної ділянки, укладений її власником, хоча і іноземцем, право власності якого підтверджується свідоцтвом про право на спадщину, протягом року з моменту набуття права власності у порядку спадкування,

не може вважатися таким, що суперечить публічному порядку, а отже не є нікчемним.

Водночас ВС у складі ОП КЦС підкреслив, що землі сільськогосподарського призначення дійсно є особливо цінною категорією, національним багатством і перебувають під особливою охороною закону. Саме тому вони можуть підлягати конфіскації у визначених законом випадках, що і є проявом публічного інтересу.

При цьому, невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений ЗК України строк є підставою для припинення права власності на земельну ділянку в судовому порядку, а не автоматично.

ВС у складі ОП КЦС зазначив, що застосування конфіскації зумовлює настання таких правових наслідків, як припинення інших (аніж право власності) цивільних прав. Оскільки конфіскація є примусовою підставою припинення права власності на майно і переходу цього права до держави, вона не залежить від волі попереднього власника, а тому всі інші права (речові чи зобов'язальні), пов'язані з конфіскованим майном, повинні припинятися внаслідок припинення права власності.

Припинення права власності іноземця на земельну ділянку шляхом її конфіскації тягне за собою припинення і права оренди цієї землі.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 20 жовтня 2025 року у справі № 559/2900/23 (провадження № 61-12729сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130640>.

3. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

3.1. Тлумачення змісту ст. 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, у яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи. У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягара доказування: а) позивач повинен

довести наявність моральної шкоди і причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини

22 квітня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Українська холдингова лісопильна компанія» (далі – ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія») у справі за позовом ОСОБА_1 до приватного акціонерного товариства «Коростенський завод МДФ» (далі – ПАТ «Коростенський завод МДФ»), ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія» про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на безпечні та здорові умови проживання.

Позов мотивовано тим, що протягом тривалого часу відповідачі порушують право позивача, а також право його сім'ї на безпечне для життя і здоров'я довкілля, безпечні умови проживання, створюється ризик виникнення надзвичайно небезпечних захворювань. Робота цих підприємств супроводжується значним шумом, що робить неможливим повноцінний відпочинок й проживання у вказаному житловому будинку та перебування на подвір'ї. Окрім того, внаслідок роботи підприємств значно підвищується концентрація пилу та шкідливих хімічних сполук у повітрі. Він та його сім'я змушені дихати повітрям, наповненим викидами небезпечних забруднюючих речовин. Розташування вказаних підприємств в м. Коростені, що віднесено до зони добровільного гарантованого відселення, не відповідає положенням статей 16, 17 ЗУ «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення». Позивач указував, що в аналогічній справі № 283/518/17-ц за позовом ОСОБА_2 вже було встановлено факт порушення екологічного законодавства відповідачами, а також підтверджено висновком інженерно-екологічної експертизи причинно-наслідковий зв'язок між їх діяльністю та забрудненням повітря. Моральну шкоду позивач обґрунтовував душевними стражданнями, спричиненими систематичним забрудненням повітря на території його садиби у 2012–2017 та 2019 роках.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Рішення суду мотивовано тим, що позивач довів факт порушення відповідачами природоохоронного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря і причинно-наслідковий зв'язок між виробничою діяльністю ПАТ «Коростенський завод МДФ» і ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія» та забрудненням атмосферного повітря й стану довкілля на території домогосподарства позивача. Визначаючи моральну шкоду, завдану позивачеві, у розмірі по 20 000,00 грн з кожного із відповідачів, суд керувався з принципами розумності і справедливості.

Суд апеляційної інстанції, збільшуючи розмір стягненої на користь позивача моральної шкоди до 50 000,00 грн, погодився з висновком суду першої інстанції про доведеність порушення відповідачами вимог природоохоронного законодавства. Суд врахував характер порушених прав позивача, який протягом тривалого часу був позбавлений права на проживання у безпечному довкіллі, а також взяв до уваги те, що такі порушення є триваючими і суттєвими.

ВС у складі ОП КЦС, переглядаючи справу, погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Тлумачення змісту ст. 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди, та її результатом – моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди.

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

Предметом позову у справі, що переглядалась, є відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення відповідачем прав позивача на безпечне довкілля.

Встановивши на підставі належних та допустимих доказів, що діяльність ПАТ «Коростенський завод МДФ» і ТОВ «Українська холдингова лісопилна компанія» (як разом, так і окремо) призвела до забруднення навколишнього природного середовища небезпечними хімічними речовинами, врахувавши суттєвий та триваючий характер порушення прав позивача, який протягом тривалого часу був позбавлений права на проживання у безпечному довкіллі, суди попередніх інстанцій зробили правильні висновки про наявність підстав для часткового задоволення позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 22 квітня 2024 року у справі № 279/1834/22 (провадження № 61-1382сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868218>.

4. Спори, що виникають із виконання чи невиконання договірних / недоговірних зобов'язань

4.1. Тлумачення абз. 1 ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів» свідчить, що цей абзац застосовується до договорів підряду та договорів про надання послуг і не поширюється на договори купівлі-продажу майнових прав. Відповідно, прострочення зобов'язань, що виникли з договору підряду або договору про надання послуг, зумовлює нарахування пені в розмірі 3 % вартості роботи (послуги) або 3 % загальної вартості замовлення

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за його позовом до закритого акціонерного товариства «Українська будівельна компанія» (далі – ЗАТ «Українська будівельна компанія») про стягнення пені за порушення умов договору.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що 01.10.2014 він уклав з відповідачем договір № 9-7-51 про купівлю-продаж майнових прав на квартиру, із строком введення будинку в експлуатацію – III квартал 2016 року. Посилаючись на те, що відповідач не виконує взяті на себе зобов'язання за договором, не забезпечив введення будинку в експлуатацію та не передав йому квартиру, майнові права на яку придбавалися ним для задоволення власних потреб у житлі, ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про стягнення з відповідача пені, передбаченої ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів», в межах річної позовної давності.

Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив, вказуючи про те, що відсутні правові підстави для стягнення з відповідача пені, передбаченої ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів», з огляду на те, що приписи цього закону не поширюються на правовідносини, які виникли між сторонами договору про купівлю-продаж майнових прав щодо об'єкта нерухомого майна, – житлове будівництво. Ці правовідносини регулюються спеціальним законом, який регулює інвестиційну діяльність. Крім того, зазначено, що умови п. 4.6 договору купівлі-продажу майнових прав не передбачають можливість нарахування пені на підставі ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів».

Апеляційний суд погодився з відсутністю правових підстав для задоволення позову, проте не погодився з обґрунтуванням такої відмови, змінивши мотивувальну частину рішення суду першої інстанції. Керувався тим, що на спірні правовідносини поширюється дія ЗУ «Про захист прав споживачів», однак саме абзац 1 ч. 5 ст. 10 зазначеного Закону застосовується до договорів підряду та договорів про надання послуг, у зв'язку з чим не застосовується до договорів купівлі-продажу майнових прав.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

На правовідносини, які виникли на підставі договору купівлі-продажу майнових прав на квартиру, стороною яких є фізична особа, метою якої є придбання житла для власних потреб, поширюється дія ЗУ «Про захист прав споживачів».

Тлумачення ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів» дозволяє стверджувати, що вона поширюється на договори підряду та договори про надання послуг. Відповідно прострочення зобов'язань, що виникли з договору підряду або договору про надання послуг, зумовлює нарахування пені у розмірі трьох відсотків вартості роботи (послуги) або в розмірі трьох відсотків загальної вартості замовлення.

Правових підстав для стягнення з продавця за договором купівлі-продажу майнових прав пені, передбаченої ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про захист прав споживачів» немає, з огляду на те, що така пеня підлягає нарахуванню у разі порушення умов договору про виконання робіт (надання послуг) виконавцями робіт і надавачами послуг, а не продавцями товарів. Способи захисту прав покупця за споживчим договором купівлі-продажу передбачені статтями 8, 9 ЗУ «Про захист прав споживачів».

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 759/9026/21 (провадження № 61-10154сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118070520>.

4.2. Видача довіреності на підставі усного договору доручення є підтвердженням укладання договору доручення, і очевидно, що на такі правовідносини поширюються положення, зокрема, ст. 1006 ЦК України. У разі відсутності домовленості між повіреним та довірительом про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення така передача має відбуватися негайно. При цьому для довірителя не потрібно пред'явити вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення, оскільки п. 3 ч. 1 ст. 1006 ЦК України є винятком, що допускається нормою ч. 2 ст. 530 ЦК України

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення грошових коштів.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що 29.03.2007 він видав відповідачу нотаріальну довіреність, за якою останній у 2007–2008 роках без відома довірителя зняв з його банківських рахунків усі кошти і не повернув їх. У вересні 2008 року позивач звернувся до правоохоронних органів, після чого щодо відповідача було порушено кримінальну справу за ч. 4 ст. 190 КК України. Під час її розгляду позивач подав

цивільний позов про відшкодування шкоди. Вироком суду від 23.08.2016 року відповідача виправдано за відсутністю складу злочину, а цивільний позов залишено без розгляду. Суд зазначив, що між сторонами були цивільно-правові відносини в межах договору доручення. Позивач вважає, що відповідач зобов'язаний повернути кошти відповідно до ст. 1006 ЦК України як повірений, який не передав довірителю майно, одержане у зв'язку з виконанням доручення.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовано тим, що між сторонами виникли відносини представництва, однак не з договору доручення, а на підставі довіреності, яка не містить обов'язку відповідача як повіреного передавати грошові кошти, звітувати та надавати підтверджуючі документи про це на вимогу довірителя. Оскільки позивач доказів укладення сторонами договору доручення не надав, тому до спірних правовідносин не можуть бути застосовані положення статей 1000 – 1006 ЦК України, на які посиляється позивач.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів попередніх інстанцій, судові рішення скасував, справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції, вказавши що, відмовляючи у задоволенні позову, суди не врахували, що положення ЦК України не містять спеціальних вимог до форми договору доручення, тому й не виключається вчинення договору доручення в усній формі. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Тобто довіреність має містити повноваження представника, необхідні для представництва довірителя перед третіми особами, а не обов'язки представника перед особою, яку він представляє (довірителем). Конструкція договірної представництва апіорі виключає можливість вчинення довіреності, яка містить можливість представника розпоряджатися коштами на власний розсуд, оскільки це суперечить конструкції цивілістичного представництва. Видача довіреності на підставі усного договору доручення є підтвердженням укладання договору доручення, тому на такі правовідносини поширюються положення статей 1000–1006 ЦК України. У разі відсутності домовленості між повіреним та довірителем про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення, така передача має відбуватися негайно. При цьому для довірителя не потрібно пред'являти вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення, оскільки п. 3 ч. 1 ст. 1006 ЦК України є винятком, що допускається ч. 2 ст. 530 ЦК України.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування норм права (глав 17 та 66 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 березня 2021 року у справі № 360/1742/18 та від 30 червня 2021 року у справі № 761/34272/18.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 458/229/18 (провадження № 61-5932сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118109072>.

5. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

5.1. Правочин чи договір, що були вчинені під час чинності ЦК УРСР 1963 року, могли бути визнані недійсними на підставі рішення суду. Норми ЦК України 2003 року щодо недійсності правочинів не можуть бути застосовані під час вирішення спору про недійсність правочину чи договору, який вчинений під час дії ЦК УРСР 1963 року. Укладення договору на товарній біржі у 2002 році унеможлиблювало його нотаріальне посвідчення в силу прямої вказівки на це в ЗУ «Про товарну біржу», оскільки спеціальна норма має перевагу над загальними нормами (*lex posterior derogat priori*)

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційні скарги ОСОБА_3 та ОСОБА_4 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, треті особи: приватний нотаріус Запорізького міського нотаріального округу, П'ята запорізька державна нотаріальна контора, ТОВ «Запорізьке міжміське бюро технічної інвентаризації», Департамент реєстраційних послуг Запорізької міської ради, про встановлення факту постійного проживання із спадкодавцем, визнання правочинів недійсними, визнання права власності в порядку спадкування, витребування майна з чужого володіння.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що на момент смерті ОСОБА_5, якій належала на праві власності квартира, з нею постійно проживала її дочка ОСОБА_6, яка є рідною сестрою позивача по батьківській лінії. Сестра померла, позивач є її єдиною спадкоємицею другої черги за законом, у встановлений строк звернулася до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, до складу якої увійшли два об'єкти нерухомості, а саме: квартира, яку сестра успадкувала після смерті матері, та інша квартира, однак постановою нотаріуса їй відмовлено у вчиненні нотаріальної дії у зв'язку з відсутністю реєстрації за спадкодавцем права власності на квартири.

Обставини смерті ОСОБА_6 стали предметом досудового розслідування, яке проводилось Шевченківським відділенням поліції Дніпровського відділу поліції ГУНП в Запорізькій області в межах кримінального провадження № 12019080080002663, під час якого на спірну квартиру накладено арешт ухвалою слідчого судді від 21 жовтня 2019 року у справі № 336/6595/19.

Також з'ясовано, що існують два договори купівлі-продажу спірних квартир, які є недійсними, оскільки вони нотаріально не посвідчені, не погоджені істотні умови, не виконані (ОСОБА_5 до смерті мешкала в квартирі; ОСОБА_6 фактично не передала квартиру). Окрім того, під час продажу однією зі співвласниць була неповнолітня ОСОБА_9, але дозвіл органом опіки не надавався. Після смерті ОСОБА_5 та ОСОБА_6 квартири були неправомірно відчужені ОСОБА_2 за договорами від 27 січня 2020 та від 23 вересня 2020 року на користь ОСОБА_3 та ОСОБА_4 відповідно.

Позивач просив витребувати нерухомість у набувачів, оскільки ОСОБА_2 не мав права вчиняти такі правочини. Вона має таке право, бо є спадкоємицею другої черги після смерті сестри, яка вважалась такою, що прийняла спадщину від матері, і до часу своєї смерті не встигла її оформити.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

За загальним правилом дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності.

Правочин чи договір з'являються як юридичний факт в момент їх вчинення. Недійсність може вражати правочин чи договір, і вона стосується саме моменту його вчинення, а не виконання.

Саме на момент вчинення правочин чи договір перевіряють на те, чи він відповідає, зокрема, вимогам щодо його дійсності, яка форма встановлена законом щодо правочину чи договору на момент його вчинення. Тому під час вирішення питання щодо кваліфікації правочину чи договору як недійсного має застосовуватися той закон, який був чинний на момент його вчинення.

ЦК УРСР 1963 року не передбачав конструкції нікчемності правочину чи договору.

Правочин чи договір, що були вчинені під час чинності ЦК УРСР 1963 року, могли бути визнані недійсними на підставі рішення суду; норми ЦК України 2003 року щодо недійсності правочинів не можуть бути застосовані під час вирішення спору про недійсність правочину чи договору, який вчинений під час чинності ЦК УРСР 1963 року.

ЦК УРСР 1963 року не передбачав правила про пріоритетність його норм над нормами інших законів. У ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про товарну біржу» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) міститься спеціальна норма щодо положень статей 47 та 227 ЦК УРСР 1963 року. Адже статті 47 і 227 ЦК УРСР 1963 року вноrmовували форму угоди / договору купівлі-продажу жилого будинку, а ч. 2 ст. 15 Закону України «Про товарну біржу» регулювала форму цього договору

у вужчому розумінні – як укладеного на товарній біржі. Спеціальна норма (ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про товарну біржу» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин)) має перевагу над загальними (статті 47 та 227 ЦК УРСР 1963 року) нормами (*lex specialis derogat generali*). Прийнята пізніше в часі спеціальна норма (ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про товарну біржу» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин)) має перевагу над загальними (статті 47 та 227 ЦК УРСР 1963 року) нормами (*lex posterior derogat priori*). Відповідно, укладення договору на товарній біржі унеможливлювало його нотаріальне посвідчення в силу прямої вказівки на це в законі

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо наявності конструкції нікчемності правочину в ЦК УРСР 1963 року, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 листопада 2021 року у справі № 488/1937/17 та в постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 листопада 2022 року у справі № 490/5891/19.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 336/6023/20 (провадження № 61-11523сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118070521>.

5.2. Рішення загальних зборів садівничого товариства може бути регулятором цивільних відносин, пов'язаних, зокрема, зі сплатою членських внесків і визначенням правових наслідків несплати таких внесків. У рішенні загальних зборів садівничого товариства має бути вказано, якого саме члена або членів садівничого товариства воно стосується. Тобто рішення загальних зборів садівничого товариства має бути «персоніфікованим»

22 квітня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до садівничого товариства «Мрія-3», голови правління садівничого товариства «Мрія-3» ОСОБА_3 про визнання дій голови правління незаконними, зобов'язання вчинити певні дії, компенсацію моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те що вона є власником земельної ділянки у СТ «Мрія-3» Єгорівської сільради Роздільнянського району Одеської області. 02.06.2019 загальними зборами СТ «Мрія-3» прийнято рішення про підвищення членських внесків і відключення від електро- та водопостачання осіб, які їх несвоєчасно сплачують. Рішення ухвалено з порушенням – за недостатньої кількості голосів, без обґрунтування необхідності підвищення внесків. 01 квітня 2020 року її будинок без пояснень та повідомлень було незаконно відключено від електропостачання. Процедура відключення відповідач не дотримався, чим порушив її права як споживача, внаслідок чого їй завдано моральної шкоди.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, відмовив у задоволенні позову, посилаючись на наявність у відповідача підстави для відключення світла.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, судові рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким визнав незаконними дії садівничого товариства «Мрія-3» щодо відключення від електропостачання садового будинку, що належить позивачу, та зобов'язав відповідача поновити подання електроенергії в садовий будинок.

ВС у складі ОП КЦС виснував, що договір, на підставі якого відбувається постачання енергетичних ресурсів (зокрема, електричної енергії) споживачу, є видом договору купівлі-продажу. Електрична енергія по своїй суті є специфічною споживною річчю, визначеною родовими ознаками.

Рішення загальних зборів садівничого товариства може бути регулятором цивільних відносин пов'язаних, зокрема, зі сплатою членських внесків та визначення правових наслідків несплати таких внесків. В рішенні загальних зборів садівничого товариства має бути вказано якого саме члена або членів садівничого товариства воно стосується. Тобто, рішення загальних зборів садівничого товариства має бути, зокрема, «персоніфікованим».

Чинне законодавство, на момент ухвалення рішення загальних зборів садівничого товариства, не передбачало такої правової конструкції як нікчемність рішення загальних зборів садівничого товариства.

Установлені в цій справі судами обставини свідчать, що згідно з рішенням загальних зборів членів СТ «Мрія-3» від 02.06.2019 року № 1 прийнято рішення про відключення від електромережі всіх ділянок, які мають заборгованість за минулі роки за членськими та цільовими внесками, а також, які не сплатили за використану електроенергію протягом 3 місяців. Проте таке рішення загальних зборів товариства не містить переліку осіб, для яких вирішено припинити електропостачання. Таке рішення не персоніфіковане, а його зміст прямо не вказує на те, що воно стосується безпосередньо позивача як члена садівничого товариства, а тому покликання товариства на це рішення на обґрунтування правомірності вчинення дій щодо відключення від електропостачання садового будинку, належного позивачеві, безпідставне.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 22 квітня 2024 року у справі № 511/1915/20 (провадження № 61-4527сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119264069>.

5.3. У разі наявності підстав для солідарної відповідальності відповідачів / боржників кожен з них має право висунути заперечення проти вимог кредитора, які є загальними для всіх боржників і не засновані на особистих відносинах одного з них із кредитором. Оскарження судового рішення в повному обсязі

одним із відповідачів, відповідальність якого є солідарною з іншими, та перегляд справи в апеляційному порядку за апеляційною скаргою такого відповідача не є порушенням принципу диспозитивності цивільного судочинства

03 червня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ТОВ ФК «Брайт-К» у справі за позовом ТОВ «АНСУ», правонаступником якого є ТОВ ФК «Брайт-К», до ОСОБА_1, ОСОБА_2, третя особа – ПАТ «Банк «Фінанси та кредит», про солідарне стягнення заборгованості за кредитним договором.

На обґрунтування заявлених вимог товариство посилялося на те, що між ОСОБА_2 та ПАТ «Банк «Фінанси та кредит», правонаступником якого є ПАТ «Банк «Фінанси та кредит», укладено кредитний договір, за умовами якого банк надав позичальнику кредит у розмірі 50 000,00 дол. США на строк до 20.09.2022 року зі сплатою 12,75 % річних. З метою забезпечення належного виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором між банком та ОСОБА_1 було укладено договір поруки, за умовами якого у випадку невиконання боржником зобов'язань за кредитним договором боржник та поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, та договір іпотеки, згідно з яким ОСОБА_1 передав в іпотеку належне йому нерухоме майно, а саме квартиру.

На підставі договорів про відступлення права вимоги банк відступив ТОВ «АНСУ» право вимоги за кредитним договором, договором поруки та іпотечним договором. У зв'язку з тим, що відповідачі тривалий час не виконують покладених на них обов'язків, 12 березня 2019 року їм було направлено вимоги про дострокове повернення усієї суми кредиту, процентів за користування кредитом та штрафних санкцій. Однак зазначені вимоги залишилися невиконаними.

Заочним рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Суд першої інстанції заяви відповідачів про перегляд заочного рішення залишив без задоволення.

Апеляційний суд апеляційну скаргу ОСОБА_2 задовольнив частково, заочне рішення змінив, виклав його резолютивну частину в редакції своєї постанови. Рішення апеляційного суду мотивовано тим, що суд першої інстанції дійшов загалом правильного висновку про наявність правових підстав для стягнення кредитної заборгованості з основного боржника ОСОБА_2. З огляду на те, що останній платіж відповідач здійснила 21.11.2017, з вимогою про дострокове повернення кредиту банк звернувся 11.03.2019, а з позовом до суду – 28.05.2019, тобто в межах трирічної позовної давності з моменту останнього щомісячного платежу, позовну давність за вимогами до основного боржника не пропущено. Водночас позовні вимоги, заявлені до поручителя, підлягають задоволенню лише в межах періодичних платежів, строк сплати яких станом

на дату пред'явлення позову не був пропущений понад 6 місяців, з огляду на приписи ч. 4 ст. 559 ЦК України щодо чинності поруки.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновком суду апеляційної інстанції, зазначивши, що у випадку наявності підстав для солідарної відповідальності відповідачів / боржників, кожен з них має право висунути заперечення проти вимог кредитора, які є загальними для всіх боржників та не засновані на особистих відносинах одного з них з кредитором. Оскарження судового рішення у повному обсязі одним з відповідачів, відповідальність якого є солідарною з іншими, та перегляд справи в апеляційному порядку за апеляційною скаргою такого відповідача не є порушенням принципу диспозитивності цивільного судочинства.

Верховний Суд неодноразово звертав увагу на те, що солідарна відповідальність у зобов'язальному праві – це відповідальність кількох боржників перед кредитором, при якій кредиторі надається право на свій розсуд вимагати виконання зобов'язання у повному обсязі або частково від усіх боржників разом або від кожного з них окремо. Як солідарне зобов'язання, так і солідарна відповідальність виникають лише у випадках, встановлених договором або законом.

У справі про солідарне стягнення заборгованості з боржника та поручителя до процесуальних співучасників висувається єдина позовна вимога, а не окрема вимога до кожного із співвідповідачів. З огляду на це єдина вимога позивача має спиратись на єдине обґрунтування (єдині підстави позову), а тому заперечення проти такого позову боржника та позичальника не можуть бути роздільними, вони мають спиратись загальне для співучасників обґрунтування.

Боржник не може байдуже ставитись до пасивної поведінки поручителя, враховуючи, що боржник і після виконання зобов'язання поручителем залишається зобов'язаною особою. У зв'язку з цим позбавлення боржника, який у більшому обсязі володіє інформацією щодо змісту основного зобов'язання, права висувати заперечення проти вимог кредитора, спрямованих до поручителя, не відповідає принципу розумності.

Підхід щодо наявності права солідарного боржника на заявлення заперечень проти вимог кредитора, які є загальними для всіх боржників, узгоджується і з міжнародною практикою.

Оскільки боржник є стороною у зобов'язанні, забезпеченому порукою, відповідальність боржника і поручителя є солідарною, а тому він може оспорювати як загальну суму заборгованості, так і дійсність основного і забезпечувального зобов'язань.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 03 червня 2024 року у справі № 161/8822/19 (провадження № 61-7223сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776316>.

5.4. Наявність підстав для визнання недійсними торгів має встановлюватися судом на момент їх проведення. Рішення суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не має зворотної дії в часі й не може породжувати правові наслідки, у тому числі й щодо недійсності торгів, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

03 червня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до публічного акціонерного товариства «Альфа-Банк» (далі – ПАТ «Альфа-Банк»), правонаступником якого є акціонерне товариство «Сенс Банк» (далі – АТ «Сенс Банк»), ОСОБА_2, державного підприємства «Сетам» (далі – ДП «Сетам»), Сумського відділу державної виконавчої служби у Сумському районі Сумської області Північно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Суми) про визнання недійсними електронних торгів та протоколу проведення електронних торгів.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що рішенням суду від 07.04.2021 у справі № 587/167/21 визнано таким, що не підлягає виконанню, виконавчий напис нотаріуса від 24.01.2018 № 948, вчинений на іпотечному договорі від 22.08.2008 року, укладеному з ПАТ «Укрсоцбанк», щодо квартири, яку згідно з протоколом публічних торгів від 04.10.2018 № 360846 було продано ОСОБА_2. Оскільки виконавчий напис, на підставі якого проведено торги, визнано таким, що не підлягає виконанню, зазначені торги є недійсними.

Суд першої інстанції позов задовольнив, мотивуючи своє рішення тим, що процедура реалізації майна за виконавчим документом, який рішенням суду визнано таким, що не підлягає виконанню, не може вважатися легітимною і порушує законні права та інтереси позивача, оскільки його протиправно позбавлено права власності на майно.

Апеляційний суд не погодився з висновком суду першої інстанції, рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову. Судове рішення апеляційного суду мотивовано тим, що на час вчинення державним виконавцем виконавчих дій виконавчий документ, на підставі якого державний виконавець відкрив виконавче провадження про звернення стягнення на належну позивачу квартиру, здійснив її оцінку та передав на реалізацію з прилюдних торгів, був чинним, оцінка майна не оскаржувалась, торги проведені відповідно до Порядку реалізації арештованого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2015 № 2710/5.

Відчуження майна з електронних торгів належить до угод купівлі-продажу, така угода може визнаватися недійсною в судовому порядку з підстав недодержання в момент її вчинення вимог, установлених частинами 1 – 3 та частинами 5, 6 ст. 203 ЦК України, зокрема у зв'язку з невідповідністю змісту правочину ЦК України та іншим актам цивільного законодавства (ч. 1 ст. 215 ЦК України), а визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не є такою підставою.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Реалізація майна на прилюдних торгах полягає у продажі майна, де продавцем відчужуваного майна є боржник, переможець прилюдних торгів виступає покупцем, а особами, які мають право примусового продажу такого майна, є державна виконавча служба (приватний виконавець) та організатор електронних торгів; складання за результатами проведення прилюдних торгів акта проведення прилюдних торгів є оформленням договірних відносин купівлі-продажу майна на публічних торгах, тобто є правочином.

Для визнання судом торгів недійсними необхідними є наявність підстав для визнання торгів недійсними (порушення правил проведення торгів); встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Наявність підстав для визнання недійсними торгів має встановлюватися судом саме на момент їх проведення. Рішення суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не має зворотної дії в часі і не може породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності торгів, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

По своїй суті публічні торги мають бути найбезпечнішою підставою набуття майна, оскільки публічна процедура реалізації майна має гарантувати невідворотність результатів торгів та юридичне очищення майна, набутого у такий спосіб. Очевидно, що використання як підстави для оспорення торгів визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, суттєво підриває стабільність обороту та характеристику власне торгів як найбезпечнішої підстави набуття майна, за умови, що такої підстави недійсності не існувало в момент проведення публічних торгів.

ВС у складі ОП КЦС зауважив, що права позивача можуть бути захищені шляхом відшкодування завданої йому шкоди (ч. 3 ст. 386 ЦК України). Відповідачами за цим позовом можуть бути особи, з вини яких така шкода була заподіяна.

ВС у складі ОП КЦС вважав за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії судів Першої судової

палати Касаційного цивільного суду від 07 листопада 2018 року у справі № 712/1317/14-ц та від 07 лютого 2019 року у справі № 522/1516/15-ц.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 03 червня 2024 року у справі № 587/2230/21 (провадження № 61-5981сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119907441>.

5.5. Конструкція «добросовісний іпотекодержатель», хоча прямо й не передбачена в приватному праві, є проявом доброї совісті. Якщо законодавство допускає набуття права власності добросовісним набувачем від неуповноваженої особи, то набуття права іпотеки також має допускатися правопорядком. За відсутності в іпотекодавця права власності на предмет іпотеки такий правочин є оспорюваним, а не нікчемним. При вирішенні спору має враховуватися добросовісність іпотекодержателя, який поклався на дані реєстру прав. Добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки, як укладення договору невласником, крім випадків, коли майно було вкрадене у власника. Власник, який витребував майно від неуповноваженого іпотекодавця, «займає» місце останнього у відносинах іпотеки

09 вересня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового позовного провадження касаційну скаргу ТОВ «Преміум Лігал Колекшн» у справі за позовом ОСОБА_1 до ПАТ «КБ «Надра», Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, ОСОБА_2, ТОВ «Преміум Лігал Колекшн», ТОВ «ФК «Дніпрофінансгруп», третя особа – приватний нотаріус Львівського міського нотаріального округу, про визнання недійсним договору іпотеки та скасування заборон відчуження.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що він є власником спірної квартири на підставі рішення суду від 08.04.2013 у справі № 2-743/11, яким підтверджено незаконність вибуття квартири з його володіння та витребувано цю квартиру з чужого незаконного володіння ОСОБА_2, яка передала спірне житло в іпотеку банку за оспорюваним договором іпотеки, який уклала з ПАТ «КБ «Надра» в день придбання спірної квартири, а саме 27.02.2008, і цього ж дня приватним нотаріусом накладено заборону на відчуження квартири. Наявність заборони на відчуження квартири та іпотечного договору, стороною якого він не був, позбавляє його можливості належним чином користуватися та розпоряджатися своєю власністю.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, позов задовольнив, мотивуючи своє рішення тим, що іпотекодавець не була власником спірної квартири, яка є предметом іпотеки, тому не мала права на розпорядження цим майном. Договором іпотеки та заборonoю відчуження квартири позивачу як законному власнику майна чиняться перешкоди у вільному користуванні та розпорядженні квартирою.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, судові рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що конструкція «добросовісного іпотекодержателя» (тобто того, який набув право іпотеки на підставі договору іпотеки із невласником), хоча й прямо не передбачена в приватному праві, але є проявом доброї совісті (п. 6 ст. 3 ЦК України). Якщо ЦК України допускає набуття права власності добросовісним набувачем (ст. 330 ЦК України) найбільш повного та абсолютного речового права (права власності) від неуповноваженої особи, то набуття такого права на чужу річ (обмеженого речового права), як право іпотеки, також має допускатися правомпорядком.

Законодавець не передбачив нікчемності правочину у разі відсутності у іпотекодавця права власності на предмет іпотеки. Тому такий правочин є оспорюваним. Недійсність первісних юридичних фактів чи документів не призводить до недійсності договору іпотеки, оскільки в українському праві відсутня залежна недійсність для таких випадків (має місце тільки в одиничних випадках, передбачених у законі, наприклад, ч. 2 ст. 548, ч. 4 т. 1119 ЦК України). Тому повинна враховуватися добросовісність / недобросовісність іпотекодержателя для того, щоб вирішити питання про набуття ним права іпотеки та/або при визнанні недійсним договору іпотеки. При цьому очевидно, що добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки як укладення договору не власником.

До обставин, які можуть свідчити, що недобросовісність іпотекодержателя відноситься, зокрема: момент вчинення правочину; суб'єкти, які вчиняють або з якими вчиняється договір іпотеки (наприклад, родичі, квазіродичі, пов'язана чи афілійована юридична особа, пов'язані чи афілійовані групи юридичних осіб). Для добросовісного іпотекодержателя має бути характерним такий стандарт поведінки, який притаманний середньому розумному та обачному іпотекодержателю. Конструкція «добросовісного іпотекодержателя», зокрема, має виключатися в тому разі, коли майно було вкрадене у власника або в особи, якій власник передав майно у володіння.

Власник, який за допомогою віндикаційного позову чи реституції повернув майно від неуповноваженого іпотекодавця «займає» місце останнього у відносинах іпотеки. Очевидно, що до власника, який задовольнив вимоги іпотекодержателя, переходить у порядку суброгації (ч. 3 ст. 528 ЦК України) право вимагати з боржника виконання зобов'язання, яке було забезпечене іпотекою.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 вересня 2024 року у справі № 466/3398/21 (провадження № 61-2058сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665097>.

5.6. Належним способом захисту прав позичальників при проведенні реструктуризації їх зобов'язань за договором про споживчий кредит, передбаченої Законом України від 13 квітня 2021 року № 1381-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті», є пред'явлення вимоги про зобов'язання кредитора провести реструктуризацію кредитної заборгованості

04 листопада 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, подану адвокатом Побиванцем Ю. В., у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Олком-Лізинг» про визнання незаконними дій та зобов'язання вчинити певні дії.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилалася на те, що вона звернулася до відповідача із заявою про реструктуризацію кредитних зобов'язань та запитом про історію здійснення платежів, надала усі необхідні дані про себе як боржника. Вказуючи на те, що її зобов'язання відповідають усім критеріям, щоб на її вимогу бути реструктуризованими, вона виконала всі дії, необхідні для проведення реструктуризації боргу кредитором, проте їй було відмовлено.

Суд першої інстанції в задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що позивач мала право вимагати здійснити обов'язкову реструктуризацію боргу за кредитним договором, однак обрала неналежний спосіб захисту.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції змінив, виключив з мотивувальної частини рішення встановлення обставин щодо необґрунтованої відмови відповідача у задоволенні заяви ОСОБА_1 про проведення реструктуризації за кредитним договором. В іншій частині рішення місцевого суду залишив без змін. Своє рішення апеляційний суд мотивував тим, що висновки суду першої інстанції щодо необґрунтованої відмови відповідача про реструктуризацію зобов'язань позивача є передчасними та мають бути встановлені під час розгляду справи за позовними вимогами, визначеними у ст. 16 ЦК України.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів щодо мотивів відмови в позові, рішення судів змінив шляхом викладення їх мотивувальних частин у редакції цієї постанови.

З установлених судом обставин справи відомо, що 26.04.2011 міськрайонний суд ухвалив рішення у справі № 2-37/11, яким стягнув солідарно з ОСОБА_1 і ОСОБА_3 на користь ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» заборгованість за кредитним договором від 20.04.2007 № 656-ЧД у сумі 874 912,69 грн, судовий збір, а також витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

06.07.2011 апеляційний суд рішення місцевого суду скасував та ухвалив нове, яким стягнув з ОСОБА_1 на користь ПАТ «Банк «Фінанси та Кредит» заборгованість за кредитним договором у сумі 874 912,69 грн.

Зазначена обставина, подальше звернення стягнення на предмет іпотеки, а також відсутність у матеріалах справи доказів погашення боржником простроченої станом на 01.01.2014 кредитної заборгованості позбавляє можливості суд під час розгляду цієї справи зробити висновок про існування умов, передбачених підп. 1 п. 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про споживче кредитування», необхідних для проведення обов'язкової реструктуризації боргу.

Наведене вказує на недоведеність заявленої ОСОБА_1 вимоги про зобов'язання провести реструктуризацію та відсутність підстав для її задоволення.

Належний спосіб захисту порушеного права чи інтересу має відповідати змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам. Такий спосіб захисту має присікати порушення цивільних прав та/або інтересів чи відновлювати їх.

З метою проведення реструктуризації зобов'язань позичальника за договором про споживчий кредит, передбаченої Законом № 1381-IX, який набрав чинності 23.04.2021 року, належним способом захисту прав позичальника є вимога про зобов'язання кредитора провести реструктуризацію кредитної заборгованості, який відповідає п. 5 ч. 1 ст. 16 ЦК України (примусове виконання обов'язку в натурі), змісту відповідного права, характеру його порушення чи невизнання, не потребує пред'явлення додаткових вимог.

Натомість не є такими вимоги про визнання відмови банку незаконною, неправомірними дій банку та інші подібні, оскільки такі вимоги не приведуть до захисту прав позичальника.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 04 листопада 2024 року у справі № 465/4230/22 (провадження № 61-16265сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reestr.court.gov.ua/Review/123338175>.

5.7. Укладення договору купівлі-продажу, коли від імені продавця діє його представник, а покупцем є родич цього представника, саме по собі не свідчить про наявність зловмисної домовленості між представником і покупцем або про умисел представника на укладення договору всупереч інтересам продавця. Відсутність грошових коштів, які продавець повинен був отримати за договором, не є підставою для визнання цього договору недійсним, оскільки невиконання

або неналежне виконання зобов'язань за договором не є автоматичним підґрунтям для його оспорування чи визнання недійсним

24 лютого 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_3 та представника ОСОБА_2 ОСОБА_5 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – приватний нотаріус Одеського міського нотаріального округу Левчук О. С., про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна, застосування наслідків недійсності правочину, встановлення факту, що має юридичне значення, визнання об'єкта незавершеного будівництва об'єктом права спільної сумісної власності з визначенням часток.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що повірена на підставі довіреності від її імені особа здійснила відчуження земельної ділянки на користь своєї матері, грошові кошти від продажу майна позивач не отримувала. Крім того, позивач мала намір відчужити, у тому числі будівлі незавершеного будівництва, що розташовані на спірній земельній ділянці. Вважала, що при укладанні цього правочину існувала зловмисна домовленість, направлена на те, щоб позбавити її та дітей права на земельну ділянку і не завершене будівництвом домоволодіння.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, частково задовольнив позов, мотивуючи своє рішення наявністю підстав для визнання недійсним оспоруваного договору купівлі-продажу та зобов'язання ОСОБА_2 повернути спірну земельну ділянку у власність позивача, оскільки ОСОБА_3 відчужила від імені позивача спірне нерухоме майно з порушенням прав останньої, уклавши оспоруваний правочин не в інтересах довірителя – позивача за ціною, яка не відповідає його ринковій вартості станом на момент вчинення оспоруваного правочину, у той період часу, коли подружні стосунки позивача з цивільним чоловіком, який є сином покупця та рідним братом довірителя, погіршилися.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з рішеннями судів у частині задоволених вимог, судові рішення в цій частині скасував, у задоволенні позову про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна, застосування наслідків недійсності правочину відмовив, вказавши на таке.

Укладення договору купівлі-продажу у ситуації, коли від імені продавця діє представник, а іншою стороною – покупцем є родич представника продавця саме по собі не свідчить, що мала зловмисна домовленість представника з покупцем, умислу представника, домовленості сторін оспоруваного договору для переслідування власних інтересів всупереч інтересам продавця.

Неотримання продавцем грошових коштів за договором купівлі-продажу, укладеним продавцем, від імені якого діяв представник, не свідчить про недійсність договору, оскільки невиконання чи неналежне виконання

зобов'язань, що виникли на підставі оспорюваного договору, не є підставою для визнання його недійсним.

ВС у складі ОП КЦС виснував про недоведеність позивачем існування при укладанні спірного правочину зловмисної домовленості між її представником та покупцем, недобросовісності дій останнього та виникнення через це несприятливих наслідків для позивача як довірителя.

ВС у складі ОП КЦС вважав, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 лютого 2020 року у справі № 182/3593/17.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 24 лютого 2025 року у справі № 504/3085/20 (провадження № 61-17178сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125605148>.

5.8. Позовна давність за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину обчислюється з моменту виконання такого правочину, а не з моменту прийняття спадщини. Спадкування не перериває та не поновлює позовної давності, спадкуванням є лише перехід прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), тому закріплений у ч. 3 ст. 261 ЦК України особливий початок перебігу позовної давності до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину поширюється не тільки на сторони нікчемного правочину, а й на їхніх правонаступників

02 червня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу АТ КБ «ПриватБанк» у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 в особі законного представника ОСОБА_4 до АТ КБ «ПриватБанк» про стягнення безпідставно набутого майна.

Позивачі, які є спадкоємцями боржника, просили суд повернути безпідставно набуті банком кошти, сплачені спадкодавцем на виконання нікчемного пункту кредитного договору.

Під час розгляду справи у суді першої інстанції кредитором (відповідачем) було заявлено про вплив позовної давності.

Суди позов задовольнили, дійшовши висновку про його обґрунтованість.

Стосовно заяви представника відповідача про застосування позовної давності, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, зазначив, що ця заява не підлягає задоволенню, оскільки у позивачів виникли права на грошові кошти, сплачені спадкодавцем як винагорода за надання фінансового інструменту на виконання пункту кредитного договору, з часу відкриття спадщини. На думку судів, приписи ч. 3 ст. 261 ЦК України, згідно з якими перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків

нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання, стосуються самих виконавців нікчемного правочину і не стосуються позивачів, оскільки на час виконання спірного пункту кредитного договору у них не було жодних прав за цим договором.

Вирішуючи питання щодо порядку обчислення позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину – повернення сплачених на його виконання коштів, ВС у складі ОП КЦС зробив такі висновки.

Законодавець у ч. 3 ст. 261 ЦК України передбачив особливості початку перебігу позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину.

Закріплення особливого початку перебігу з початком виконання нікчемного правочину поширюється на сторони (їх правонаступників) нікчемного правочину. Сторони нікчемного правочину обізнані про початок його виконання.

Отже, для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною (її правонаступниками), належить застосовувати ч. 3 ст. 261 ЦК України. Перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною (її правонаступниками) такого правочину, пов'язується саме з початком виконання нікчемного правочину (першої дії), незалежно від того, чи було такий нікчемний правочин виконано повністю і яка зі сторін здійснила виконання. Початок перебігу позовної давності стосується будь-яких наслідків нікчемного правочину.

ВС у складі ОП КЦС виснував про наявність підстав для скасування оскаржених відповідачем судових рішень та ухвалення нового судового рішення про відмову в задоволенні вимог позивачів про застосування наслідків нікчемного правочин у зв'язку із пропуском позовної давності на звернення до суду.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 травня 2023 року у справі № 464/1961/20, щодо обрахунку початку відліку позовної давності.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 02 червня 2025 року у справі № 201/2056/22 (провадження № 61-17372сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128386896>.

5.9. Недотримання уповноваженими працівниками банку внутрішніх вимог щодо оформлення вкладу не свідчить про недотримання письмової форми договору банківського вкладу. Передача коштів уповноваженій особі банку за письмовим договором створює зобов'язання банку перед клієнтом, відсутність обліку коштів

та банківського рахунку свідчить про неналежне виконання банком своїх обов'язків, а не про відсутність договірних відносин

02 червня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Комерційний інвестиційний банк» про стягнення коштів за договором банківського вкладу.

На обґрунтування заявлених вимог позивач стверджував, що у приміщенні відділення банку, в робочому кабінеті керівника цього відділення він підписав відповідний договір та передав кошти, на підтвердження чого йому було надано примірник договору, засвідчений відтиском печатки банку та розписку про отримання грошей. За закінченням строку дії договору на вимогу позивача повернути вклад банк відмовив, посилаючись на відсутність доказів зарахування коштів, відкритого рахунку та самого договору банківського вкладу в базі банку.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково, мотивуючи своє рішення тим, що між сторонами виникли правовідносини щодо банківського вкладу (депозиту), у яких банк порушив зобов'язання, тому отримані у власність банком і не повернені вкладнику кошти та нараховані проценти належить стягнути на користь позивача.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, ухвалив нове, яким у задоволенні позову відмовив, посилаючись на те, що позивач не надав належних доказів укладення договору банківського вкладу та внесення коштів на депозитний рахунок, враховуючи, що письмова форма договору банківського вкладу вважається дотриманою, якщо внесення грошової суми на вкладний (депозитний) рахунок вкладника підтверджено договором банківського вкладу з видачею відповідного документа або ощадного сертифіката.

ВС у складі ОП КЦС скасував постанову апеляційного суду в частині відмови у стягненні вкладу та нарахованих відсотків і розподілу судових витрат, рішення суду першої інстанції в цій частині залишив в силі, зробивши висновок про наявність правових підстав для стягнення з банку на користь позивача суми вкладу та нарахованих відсотків.

Письмова форма договору банківського вкладу внаслідок його реального характеру є доказом не лише факту укладення договору, але й факту передачі грошової суми банку.

Парламентом у ч. 1 ст. 1059 ЦК України розмежовано власне письмову форму (тобто коли вчиняється сторонами письмовий договір, який підтверджує внесення коштів вкладником) та замітники письмової форми договору банківського вкладу (зокрема, ощадна книжка, сертифікат чи інший документ, коли письмовий договір не вчинявся сторонами). Письмова форма договору банківського вкладу внаслідок його реального характеру є доказом не лише факту укладення договору, але й факту передачі грошової суми банку.

Оскільки саме банк визначає відповідальних працівників, яким надається право підписувати договори банківського вкладу, оформляти касові документи, а також визначає систему контролю за виконанням касових операцій, недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності та внутрішніх вимог банку щодо залучення останнім вкладу (депозиту) (зокрема, й через видання документів на підтвердження внесення коштів, які не відповідають певним вимогам законодавства та/чи умовам договору банківського вкладу) не може свідчити про недотримання сторонами письмової форми цього договору. Відсутність банківських рахунків і, як наслідок, необлікування на них грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу слід кваліфікувати як невиконання банком своїх обов'язків за договором банківського вкладу.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування статей 1058, 1059, 1064, 1065 ЦК України, викладених в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 червня 2023 року у справі № 306/1119/21 та у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 грудня 2023 року у справі № 308/9488/21.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 02 червня 2025 року у справі № 306/44/22 (провадження № 61-1800сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128594915>.

6. Спори, що виникають із трудових правовідносин

6.1. Виплата премій, передбачених системою оплати праці в трудовому контракті, не є автоматичною, а обумовлюється досягненням працівником встановлених показників преміювання та результатами праці. Рішення про виплату премії приймається роботодавцем на підставі оцінки виконання працівником умов і показників преміювання, при досягненні яких виплата премій роботодавцем є обов'язковою. У разі недосягнення встановлених показників премії можуть не виплачуватися або зменшуватися в розмірі, що не вважається порушенням умов контракту

19 лютого 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Укрзалізниця», третя особа – КМУ, про стягнення заборгованості із заробітної плати, що складається з квартальних премій за період із 01 січня до 31 грудня 2017 року та річної премії за 2017 рік.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що згідно з постановою КМУ від 01 червня 2016 року № 349 його введено до складу

правління ПАТ «Українська залізниця», правонаступником якої є АТ «Укрзалізниця», а 02.09.2016 року він уклав із товариством контракт строком до 02.09.2017 року, який визначав умови оплати праці, робочого часу та відпочинку.

Рішенням Наглядової ради від 26.12.2016 року затверджено карти оцінки результатів праці голови та членів правління, що є частиною контракту. Хоча контракт не передбачав автоматичного продовження, після 02.09.2017 року трудові відносини фактично тривали до 14.09.2019 року – позивач продовжував виконувати обов'язки та отримував заробітну плату, що свідчить про продовження дії контракту на невизначений строк. Позивач вказував, що через протиправну бездіяльність АТ «Укрзалізниця» він не отримав належних премій і матеріальних винагород за 2017 рік. Позивач зазначав, що Наглядова рада мала всю необхідну інформацію й повноваження для оцінки виконання КПЕ, як це робилося, зокрема за 2016 рік.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, мотивуючи своє рішення тим, що встановлення розміру винагороди члену правління акціонерного товариства – суб'єкта державного сектору економіки, належить до виключних дискреційних повноважень Наглядової ради.

ВС у складі ОП КЦС залишив без змін рішення судів попередніх інстанцій, акцентувавши увагу на тому, що для врегулювання трудових відносин, які виникають на підставі трудового договору (контракту), застосовується механізм централізованого державного регулювання трудових відносин, який у поєднанні із індивідуально-договірним регулюванням праці дозволяє сторонам трудового договору (контракту) визначити його умови, що при досягненні згоди щодо їхнього змісту включаються до умов трудового договору (контракту) та є обов'язковими до виконання сторонами.

Премії, передбачені контрактом, як і інші премії, передбачені системою оплати праці, не нараховуються і не виплачуються автоматично. Їх виплата залежить від результатів праці працівника, а саме досягнення умов і показників преміювання визначених у положенні про преміювання. Рішення про виплату премії приймає роботодавець на підставі виконаних працівником умов і досягнутих показників преміювання.

При встановленні досягнутих результатів праці (умов і показників преміювання), які для членів виконавчого органу передбачені Картою оцінки результатів членів правління, виплата премій роботодавцем є обов'язковою. Своєю чергою, в разі недосягнення встановлених показників преміювання ці премії не виплачуються або зменшуються в розмірі (за наявності підстав), і це не може розглядатися як порушення роботодавцем умов контракту з членом виконавчого органу акціонерного товариства.

Спірні правовідносини виникли між позивачем як членом виконавчого органу та товариством на підставі укладеного сторонами трудового контракту.

Сторони погодили особливі умови та порядок оплати праці, врегулювавши ці питання в контракті, укладеному з позивачем. Роботодавець зобов'язався виплачувати заробітну плату працівнику в розмірі та на умовах, визначених у цьому контракті. За умовами трудового контракту заробітна плата (трудова винагорода) позивача складається з посадового окладу та щоквартальних і річної премій (п. 5.1 трудового контракту).

Виплата обох частин трудової винагороди є обов'язковою для роботодавця з тією лише різницею, що розмір першої (посадовий оклад) є незмінним, а розмір другої частини оплати праці (щоквартальні та річна премії) є змінюваним.

У спірних правовідносинах щоквартальні та річна премії не є винагородою, що має разовий характер і застосовується як захід заохочення працівника на підставі статей 140, 143–146 КЗпП України. За своєю правовою природою встановлені контрактом з позивачем премії передбачені системою оплати праці та є складовою структури заробітної плати, що закріплено у ст. 2 Закону України «Про оплату праці», а саме додаткової заробітної плати.

Виплата премій як заходу заохочення є правом роботодавця, вона не може мати обов'язкового характеру, тобто не може бути передбачена контрактом як обов'язок роботодавця.

Натомість виплата премій, передбачених системою оплати праці, що є складовою структури заробітної плати, є обов'язком роботодавця, передбаченим укладеним з працівником контрактом.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 19 лютого 2024 року у справі № 760/1125/20-ц (провадження № 61-12476сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117624202>.

6.2. При звільненні працівника у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці (п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України) посилання роботодавця на інтернет-ресурс та зазначення, що працівник може ознайомитися з актуальним списком вакантних посад і обрати посаду відповідно до спеціальності, кваліфікації та досвіду за відповідним посиланням, не є належним доказом виконання роботодавцем своїх обов'язків, які передбачені ч. 3 ст. 49-2 КЗпП України, щодо працевлаштування працівника

21 лютого 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційні скарги ОСОБА_1 та акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк», банк) у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «ПриватБанк» про поновлення на роботі та стягнення заробітної плати.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що він перебував у трудових відносинах з АТ КБ «ПриватБанк», яке 27.05.2021 року засобами електронного документообігу повідомило його про наступне вивільнення працівників і запропонувало надати відомості про наявність переважного права на залишення на роботі. 28.05.2021 року позивач надіслав інформацію про своє переважне право відповідно до ст. 42 КЗпП України та, дізнавшись про наявність у відповідача вакантних посад, що відповідали його кваліфікації, повідомив роботодавця про згоду на переведення на таку посаду електронною поштою та поштовим зв'язком. Наказом від 30.07.2021 року позивача звільнено на підставі п. 1 ст. 40 КЗпП України за скороченням штату з виплатою вихідної допомоги в розмірі середнього заробітку.

Суд першої інстанції позов задовольнив, мотивуючи своє рішення тим, що банк не виконав вимоги ст. 49-2 КЗпП України, оскільки вакантні посади були, але перейти на них було неможливо, адже для цього потрібно брати участь у конкурсі на ці посади на загальних умовах, а сама процедура відбору є фактично працевлаштуванням на нову посаду. Оскільки попереднє місце роботи позивача не збереглося, ефективним способом захисту його права буде поновлення на рівнозначній посаді, яка має аналогічні посадові обов'язки з посадою, з якої його було звільнено, тобто поновлення на посаді керівника управління безпеки по Північно-Східному регіону ГО.

Апеляційний суд змінив рішення районного суду, зазначивши про те, що позивача було звільнено з порушенням вимог чинного законодавства, тому він підлягає поновленню на роботі на посаді керівника управління, посадова підгрупа – Керівник управління безпеки ГО по ПР Управління безпеки у Кременчуцькій філії напрямку «Служба безпеки» Головного офісу АТ КБ «ПриватБанк», яка скорочена.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками суду першої інстанції в незмінній частині та постановою апеляційного суду, звернувши увагу на таке.

За змістом ч. 3 ст. 49-2 КЗпП України роботодавець є таким, що виконав обов'язок щодо працевлаштування працівника, якщо працівникові були запропоновані всі інші вакантні посади (інша робота), які з'явилися на підприємстві протягом усього періоду і існували на день звільнення.

Посилання роботодавця на інтернет ресурс та зазначення, що працівник може ознайомитись із актуальним списком вакантних посад та обрати посаду відповідно до спеціальності, кваліфікації та досвіду за відповідним посиланням, не є належним доказом виконання відповідачем своїх обов'язків, що передбачені ч. 3 ст. 49-2 КЗпП України, оскільки неможливо достеменно встановити, які саме вакансії на той період перебували на вказаному відповідачем інтернет ресурсі, чи були там всі наявні в той час вакантні посади, чи ознайомлювався позивач із зазначеним переліком вакансій і взагалі, чи мав позивач доступ до вказаного інтернет ресурсу. Тому посилання роботодавця на інтернет ресурс не дає змоги

встановити, що інформацію про вакантні посади (іншу роботу) було доведено до відома працівника.

Законодавством не передбачено можливість поновлення на посаді, відмінній від тієї, з якої працівника було незаконно звільнено.

Вимушений прогул – це час, протягом якого працівник з вини власника або уповноваженого ним органу був позбавлений можливості працювати. Період вимушеного прогулу визначається робочими днями.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку щодо застосування норм права (абз. 3 ч. 4 ст. 277 ЦК України, ч.1 ст. 91 ЦК України, ч. 1 ст. 94 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 травня 2023 року у справі № 175/3508/21.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 21 лютого 2024 року у справі № 638/14165/21 (провадження № 61-13363сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117206186>.

6.3. Належним відповідачем за позовом директора навчального закладу про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу є відповідний відділ освіти, з яким директор такого закладу уклала трудовий договір (контракт)

09 грудня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Управління освіти Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації у справі за позовом ОСОБА_1 до Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Управління освіти Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації, третя особа – Освітній омбудсмен України, про визнання незаконними і скасування наказів про призупинення трудового договору (контракту) та звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу, відшкодування моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що вона, директор школи № 292 м. Києва, перебувала у відпустці з 21 до 25.02.2022 року під час якої виїхала до АР Крим для догляду за батьком. Через початок війни не змогла повернутися вчасно й повідомила керівництво про обставини та прохала продовжити відпустку через Viber. Попри це, у квітні 2022 року дізналася, що її трудовий договір призупинено, а з 24.03.2022 року її звільнено за прогул. Позивач уважала ці накази незаконними, оскільки не могла з'явитися на роботу через обставини непереборної сили, про які завчасно повідомила. Незаконне звільнення, за її словами, спричинило моральні страждання, приниження честі, гідності та ділової репутації.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції в частині стягнення з Департаменту освіти і науки на користь позивача середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу (за вирахуванням всіх необхідних платежів і податків) скасував та ухвалив в цій частині нове судове рішення, яким стягнув з Управління освіти на користь позивача середній заробіток за весь час вимушеного прогулу (за вирахуванням всіх необхідних платежів і податків). Судове рішення мотивував тим, що Департамент освіти і науки не врахував поважності причин відсутності позивача на робочому місці, пов'язаних із агресією РФ проти України, не надав оцінки обставинам, викладеним у заявах позивача, безпідставно видав наказ про її звільнення з роботи за прогул з підстав відсутності на робочому місці з 26.02.2022.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду в частині вирішення вимог про стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу, постанову в цій частині скасував, рішення суду першої інстанції в цій частині залишив у силі, рішення судів щодо вирішення позовної вимоги про поновлення на роботі залишив без змін, вказавши на те, що належним відповідачем у цій конкретній справі за вимогами директора школи про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу є Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), з яким директор безпосередньо перебував у трудових правовідносинах і з яким укладено відповідний трудовий договір.

При цьому ВС у складі ОП КЦС акцентував, що склад сторін таких трудових спорів буде різним залежно від виду та порядку створення конкретного закладу середньої освіти, структури органів управління і джерела їх фінансування.

ВС у складі ОП КЦС зазначив, що апеляційний суд у супереч нормам закону не звернув уваги на те, що позивач перебувала у трудових відносинах не зі школою, а з Департаментом освіти і науки, оскільки 02.07.2018 вона уклала трудовий контракт та безпосередньо Департамент освіти і науки відповідно до ст. 21 КЗпП України виплачував їй заробітну плату.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 грудня 2024 року у справі № 761/13951/22 (провадження № 61-12932сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123851139>.

6.4. Призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану можливе лише за одночасного настання двох обставин: неможливості роботодавця надати роботу та неможливості працівника виконувати роботу через військову агресію.

У разі незаконного призупинення дії трудового договору обов'язок з виплати середнього заробітку за час вимушеного прогулу покладається на роботодавця

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу АТ «НАК «Нафтогаз України» у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «НАК «Нафтогаз України» про визнання незаконним та скасування наказу, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялась на те, що вона працювала на посаді директора з ІТ в АТ «НАК «Нафтогаз України». Після запровадження в Україні воєнного стану продовжувала виконувати свої службові обов'язки. Проте відповідач прийняв рішення про призупинення дії трудового договору та припинення виплати заробітної плати. Позивач вважала вказаний наказ товариства незаконним, оскільки у відповідача була можливість надавати їй роботу, а у позивача – можливість її виконувати.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився і апеляційний суд, позов задовольнив, оскільки не встановив, що на час видання оспорюваного наказу існували обставини, які б виключали можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором, тобто, що існувала абсолютна неможливість у роботодавця надати роботу, а у працівника – виконувати її. При стягненні середнього заробітку суди застосували положення ст. 235 КЗпП України за аналогією до правовідносин у зв'язку з призупиненням дії трудового договору.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Сам по собі факт військової агресії проти України не є безумовною підставою для призупинення роботодавцем дії трудового договору. Формулювання положень ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (у редакції, чинній на час винесення наказу), що дія трудового договору може бути призупинена у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи й використання сполучника «та» дозволяє зробити висновок, що саме настання цих двох обставин одночасно дозволяє використовувати призупинення трудового договору з працівником як тимчасову виключну подію.

Обов'язковість одночасного настання обставин неможливості роботодавця надати роботу і неможливості виконувати роботу працівником для застосування положень ст. 13 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (у редакції, чинній на час винесення наказу) є визначальною, оскільки можливість продовження виконання умов трудового договору хоча б однією із сторін та пов'язані з такою можливістю правові наслідки для іншої сторони не породжують правові наслідки у зв'язку із призупиненням дії трудового договору,

й в кінцевому результаті нівелюють необхідність / можливість застосування цієї норми закону;

У КЗпП України відсутня норма права, яка б у цій ситуації регулювала питання виплати середнього заробітку за час незаконного призупинення дії трудового договору, оскільки це не є ні простом, ні звільненням працівника. Водночас з урахуванням положень ст. 43 Конституції України найбільш подібним (аналогічним) до цієї ситуації є застосування частин 1, 2 ст. 235 КЗпП України.

Відновлення порушеного права працівника на працю повинно здійснюватися не тільки визнанням наказу про призупинення дії трудового договору з працівником незаконним й поновленням дії трудового договору, а так само і виплатою роботодавцем працівнику середнього заробітку за час вимушеного прогулу із застосуванням норми ст. 235 КЗпП України.

Відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору в повному обсязі покладається на державу, що здійснює збройну агресію проти України, у разі обґрунтованості призупинення дії трудового договору. Якщо ж незаконні дії роботодавця (незаконне призупинення дії трудового договору) позбавили працівника можливості працювати, то на роботодавця покладається обов'язок відшкодувати працівнику середню заробітну плату за час його перебування у вимушеному прогулі.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 758/4178/22 (провадження № 61-6935сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423072>.

6.5. Трудовий контракт тлумачиться на користь його дійсності та виконуваності. Роботодавець не має права в односторонньому порядку змінювати умови оплати праці, визначені трудовим контрактом, навіть у разі прийняття закону, що погіршує такі умови. Прийняття такого закону може бути лише підставою для ініціювання внесення змін до контракту, але не звільняє роботодавця від обов'язку виплачувати заробітну плату в розмірі, встановленому чинним контрактом

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційні скарги ОСОБА_1, яка підписана адвокатом Завадецьким О. О., та АТ «Державний ощадний банк України» у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Державний ощадний банк України» про стягнення заробітної плати.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що між сторонами було укладено контракт, який визначав умови праці позивача на посаді заступника голови Правління банку. У подальшому до контракту вносилися зміни додатковими угодами. Визначений у договорі розмір

посадового окладу підлягав коригуванню відповідно до змін у законодавстві. У певний період часу відповідач виплачував позивачу заробітну плату в розмірі, меншому від встановленого контрактом. На думку позивача, зменшення окладу було неправомірним, оскільки не супроводжувалося внесенням змін до контракту. У зв'язку з цим позивач звернувся до суду з вимогою про стягнення заборгованості із недоотриманої заробітної плати.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, у задоволенні позову відмовив, зазначивши, що зменшення заробітної плати членам правління державних банків здійснювалося на підставі прямої норми закону, яка мала імперативний характер і набрала чинності одразу з моменту прийняття. При цьому окреме внесення змін до контрактів не вимагалось.

ВС у складі ОП КЦС визнав передчасним висновок суду апеляційної інстанції про відсутність підстав для стягнення заборгованості із заробітної плати, постанову апеляційного суду скасував і передав справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Для врегулювання трудових відносин, які виникають на підставі трудового договору (контракту), застосовується механізм централізованого державного регулювання трудових відносин, який у поєднанні із індивідуально-договірним регулюванням праці дозволяє сторонам трудового договору (контракту) визначити його умови, що при досягненні згоди щодо їхнього змісту включаються до умов трудового договору (контракту) та є обов'язковими до виконання сторонами.

Трудовий контракт є приватноправовим договором, тому на нього поширюються правила ст. 629 ЦК України, що договір є обов'язковим для виконання сторонами.

Власник або уповноважений ним орган не має права в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, що погіршують умови, встановлені трудовим контрактом.

Прийняття закону, який погіршує умови оплати праці, встановлені трудовим контрактом, може бути підставою для внесення змін до такого контракту.

Сам по собі факт прийняття закону, який погіршує умови оплати праці, встановлені трудовим контрактом, не може бути підставою для невиплати заробітної плати у розмірах, встановлених трудовим контрактом (якщо відповідні зміни у контракт не були внесені).

Положення п. 10 Прикінцевих положень ЗУ від 13.04.2020 № 553-ІХ «Про внесення змін до ЗУ «Про Державний бюджет України на 2020 рік» не надавали права роботодавцю зменшувати заробітну плату до моменту внесення відповідних змін до трудового контракту. Трудовий контракт є приватноправовим договором, тому на нього поширюються правила ст. 629 ЦК України, що договір є обов'язковим для виконання сторонами.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування ст. 235 КЗпП України у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.01.2024 у справі № 161/8196/22 та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.10.2024 у справі № 761/14792/22.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 757/36687/21 (провадження № 61-18461сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423073>.

6.6. Пункт 2 розд. II «Прикінцеві положення» ЗУ від 28 січня 2016 року № 955-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» поширюється, в тому числі, на трудові відносини з керівниками державних і комунальних музичних шкіл та шкіл мистецтв

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного провадження касаційну скаргу відділу культури та туризму Косівської міської ради Косівського району Івано-Франківської області у справі за позовом ОСОБА_1 до відділу культури та туризму Косівської міської ради Косівського району Івано-Франківської області про визнання незаконним та скасування наказу про припинення безстрокового трудового договору, поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу та моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилалася на те, що її було призначено директором Косівської школи мистецтв, однак 31.08.2022 трудовий договір з нею припинено за п. 9 ч. 1 ст. 36 КЗпП України у зв'язку із зміною засновника. Позивач вважає таке звільнення незаконним, оскільки школа є закладом позашкільної освіти, а не закладом культури, а її посада – педагогічна, а не керівна у сфері культури. Отже, обрана підстава для звільнення не відповідає законодавству.

Суд першої інстанції в задоволенні позову відмовив, вказавши на правомірність дій відповідача щодо наказу про припинення безстрокового трудового договору із позивачем та поширення на спірні правовідносини дії пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» ЗУ від 28.01.2016 року № 955-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури».

Апеляційний суд не погодився з висновками суду першої інстанції, рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким позов задовольнив, зазначивши про

неможливість застосування у цьому випадку статей 21, 21-1, 21-5 ЗУ «Про культуру», якими передбачено проведення конкурсу на посаду керівника мистецької школи, у зв'язку із визначенням типу Косівської школи мистецтв як закладу позашкільної освіти сфери культури.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду, постанову скасував, рішення суду першої інстанції залишив у силі, зазначивши, що п. 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України від 28.01.2016 № 955-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» поширюється, в тому числі, на трудові відносини з керівниками державних та комунальних музичних шкіл та шкіл мистецтв.

Аналіз норм матеріального права, які регулюють спірні правовідносини та установчих документів юридичної особи дає підстави для висновку, що Косівська школа мистецтв є закладом у сфері культури і тому на спірні правовідносини поширюється дія пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України від 28.01.2016 № 955-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури», про що обґрунтовано зазначив місцевий суд.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.11.2023 у справі № 344/11960/22.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 344/12588/22 (провадження № 61-8477сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127701770>.

7. Спори, що виникають із житлових правовідносин

7.1. Встановлення порядку користування жилим приміщенням і зміна умов договору найму є різними способами захисту права. Право наймача та осіб, які постійно проживають разом з ним, на визначення порядку користування жилим приміщенням передбачено ч. 4 ст. 816 ЦК України, яка не містить обмежень реалізації цього права і не пов'язує його з площею житлового приміщення

19 лютого 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за її позовом, яка діє

у власних інтересах та в інтересах малолітньої дочки ОСОБА_2, до ОСОБА_3, ОСОБА_4, КП «Керуюча компанія з обслуговування житлового фонду Дарницького району м. Києва», третя особа – Служба у справах дітей та сім'ї Дарницької районної в місті Києві державної адміністрації, про зміну умов договору найму жилого приміщення квартири та встановлення порядку користування квартирою.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що вона є наймачем квартири, яка складається з двох кімнат, квартира не приватизована, належить до державного житлового фонду та перебуває у комунальній власності. Право наймача квартири позивач набула на підставі наказу КП «Господар Дарницького району міста Києва» від 25 грудня 2012 року № 57, яким внесено зміни до договору найму двокімнатної квартири, за спільною згодою усіх дорослих членів сім'ї, у зв'язку зі смертю основного квартиронаймача переоформлено договір найму на неї зі складом сім'ї: чоловік, син, дочка. Після розірвання шлюбу у цій квартирі проживає її колишній чоловік із сином від першого шлюбу, кожен із них займає окрему кімнату, а її з малолітньою дитиною не впускають до квартири, відмовляють у виділенні окремої кімнати для проживання. Вона неодноразово намагалася потрапити до квартири з наміром проживати в ній, проте кожен раз реалізація її права на проживання закінчувалась конфліктом з відповідачами. Водночас всі особові рахунки на сплату комунальних послуг відкриті на її ім'я як основного квартиронаймача. У зміні договору найму їй відмовлено у зв'язку з відсутністю згоди.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Рішення судів мотивовано тим, що у спірній квартирі, житловою площею 30,8 кв. м, проживають четверо осіб, тому встановлення порядку користування цією квартирою призведе до погіршення житлових умов цих осіб, ураховуючи встановлену законодавством норму площі 13,65 кв. м на одну особу. Договір найму може бути укладений лише на ізольоване жиле приміщення, тому вимоги позивача про укладення окремих договорів найму на кімнати, які є суміжними, не ґрунтуються на вимогах закону.

ВС у складі ОП КЦС рішення районного суду та постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог про зміну умов договору найму жилого приміщення змінив, виклавши їх мотивувальні частини в новій редакції, постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог про встановлення порядку користування квартирою скасував, справу у цій частині направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зауваживши, що встановлення порядку користування жилим приміщенням в будинках державного і громадського житлового фонду та зміна умов договору найму (укладення окремого договору найму), є різними способами захисту права.

Право наймача та осіб, які постійно проживають разом з ним, на визначення порядку користування жилим приміщенням в будинках державного і громадського житлового фонду передбачено у ч. 4 ст. 816 ЦК України, яка не містить будь-яких обмежень реалізації цього права, і більше того, не пов'язано з певними межами. З урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК України над нормами інших законів до застосування підлягає ч. 4 ст. 816 ЦК України.

Тлумачення ч. 4 ст. 816 ЦК України дає підстави для висновку, що первинне значення у врегулюванні відносин щодо порядку користування жилим приміщенням має домовленість. Водночас при виникненні конфліктної ситуації, яка унеможлиблює добровільне встановлення порядку користування жилим приміщенням, такий порядок користування може встановити суд за позовом наймача або особи, яка постійно проживає разом з ним.

Отже, положення ст. 816 ЦК України не передбачають будь-яких обмежень реалізації прав наймача та осіб, які постійно проживають разом з ним, на визначення порядку користування жилим приміщенням в будинках державного і громадського житлового фонду, не пов'язують з площею наданого у найм житлового приміщення.

Суди попередніх інстанцій не врахували наявності між квартиронаймачем та колишніми членами її сім'ї спору щодо користування наданою їм у встановленому законом порядку в найм квартирою, відсутності можливості у сторін досягти домовленості щодо порядку користування спільним житлом. З огляду на характер спірних правовідносин, наявності у спірній квартирі двох кімнат, в яких можуть проживати по дві особи однієї статі, а також наявності технічної можливості експлуатації кожної кімнати відокремлено, висновки судів попередніх інстанцій про відмову у задоволенні позовних вимог про встановлення порядку користування жилим приміщенням є передчасними.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 19 лютого 2024 року у справі № 753/95/21 (провадження № 61-3800сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117206127>.

7.2. Відмова у приватизації житла можлива лише в разі відсутності у мешканців права на приватизацію або наявності законної заборони щодо приватизації конкретного приміщення. Зазначення в ордері статусу приміщення як гуртожитку не впливає на його законність як підстави для вселення, якщо ордер не скасований або не визнаний недійсним. Зміна власника житлового фонду або зміна категорії житла не є підставою для відмови у приватизації. Бездіяльність уповноважених органів щодо обліку житлового фонду не може

покладати негативних наслідків на громадян, які правомірно вселилися і мають право на приватизацію

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, подану адвокатом Басараб Н. В., у справі за позовом ОСОБА_1 до Святошинська в м. Києві РДА, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про визнання відмови в приватизації незаконною та зобов'язання вчинити дії.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що з 2007 року на підставі ордеру про вселення постійно проживав у спірній квартирі, яка є його зареєстрованим місцем проживання. Звернувшись до РДА із заявою про приватизацію вказаної квартири, отримав письмову відмову, яку вважає незаконною. Зазначав, що ця квартира не має статусу гуртожитку, а будинок, в якому вона розташована, відповідно до розпорядження КМДА від 10.12.2010 № 1112 був переданий до сфери управління РДА як житловий. У реєстрі гуртожитків Святошинського району цей будинок не зазначений. Відповідно, на квартиру поширюється правовий режим житлового фонду, що дозволяє її приватизацію. Позивач раніше не реалізовував право на приватизацію та не використовував житлові чеки.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився і апеляційний суд, у задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що оскільки позивач не набув прав на квартиру у встановленому порядку та приміщення не має відповідного статусу, підстав для приватизації немає. Крім того, на квартиру не поширюється дія Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків».

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду, постанову скасував і передав справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зазначивши, що органи приватизації, органи місцевого самоврядування мають право відмовити мешканцям квартир (будинків) у приватизації займаного ними житла лише у випадку відсутності у них права на приватизацію та/або заборони приватизувати конкретне приміщення.

Зазначення в ордері, що він видається на житлову площу у гуртожитку, а не на житлове приміщення державного житлового фонду, не впливає на його законність як підстави на вселення особи до житла, крім випадків, якщо він скасований або визнаний недійсним.

Зміна власника житлового фонду, категорії житла (будинку, гуртожитку) не може бути підставою для відмови мешканцям квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках у приватизації займаного ними житла.

Неналежне виконання обов'язку щодо обліку житлових приміщень (квартир) державного житлового фонду, що перешкоджає їх приватизації громадянами, які на законних підставах вселилися та проживають у цих

приміщеннях (квартирах) та відповідно до закону мають право на їх приватизацію, не може покладати на цих громадян негативні наслідки такої бездіяльності уповноважених органів державної влади / місцевого самоврядування та тягар ризиків відмови у приватизації житлових приміщень (квартир) з цих підстав.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 грудня 2023 року у справі № 759/12172/22-ц.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 759/1426/22 (провадження № 61-15198сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127575506>.

8. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

8.1. У разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити в його задоволенні лише з тієї підстави, що за час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття. Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених ст. 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судове рішення

29 січня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Служба у справах дітей та сім'ї Печерської районної в місті Києві державної адміністрації, ОСОБА_3, про позбавлення батьківських прав.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням суду у березні 2014 року, та є батьками ОСОБА_3. Відповідач від виховання сина самоусунувся, станом його здоров'я не цікавиться, з дитиною не спілкується, аліменти з часу їх стягнення не сплачує.

Заочним рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовано тим, що оскільки позбавлення батьківських прав можливе лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, а на момент завершення розгляду справи ОСОБА_3 вже є повнолітнім, немає підстав для задоволення позову. Місцевий суд зазначив, що якби рішення ухвалювалося до повноліття ОСОБА_3, то були б усі передбачені законом підстави для позбавлення відповідача батьківських прав.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, судові рішення скасував, справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції, вказуючи на те, що у разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити у такому позові з тієї підстави, що за час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття. Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених ст. 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судові рішення.

Приписи СК України та інших законодавчих актів не містять заборони позбавлення батьківських прав стосовно сина / дочки після досягнення ними повноліття.

При досягненні повноліття особа втрачає правовий статус дитини в розумінні закону, проте сімейні відносини між батьком / матір'ю та сином / дочкою після досягнення дитиною повноліття не припиняються, між ними зберігається правовий зв'язок як батьків та дитини. Це відповідно означає й існування між ними взаємних особистих немайнових та майнових прав і обов'язків, які є чинними впродовж усього життя, а окремі з них – навіть після смерті одного з них. Тож навіть після досягнення дитиною повноліття батьки, які не позбавлені батьківських прав стосовно такої дитини, зберігають певні права та обов'язки відносно неї, які ґрунтуються на їх кровному спорідненні. Із повноліттям дитини з'являються права батьків на утримання і піклування з боку повнолітніх сина / дочки та виникають відповідні кореспондуючі їм обов'язки. Батьки, не позбавлені батьківських прав, є спадкоємцями за законом після своєї дитини.

Таке нормативне регулювання сімейних відносин між батьками та повнолітніми сином / дочкою є втіленням моральних засад суспільства, за яких батько та матір, які належно виконували свої обов'язки щодо власної дитини протягом тривалого часу (від народження і до досягнення дитиною повноліття, а в певних випадках навіть після досягнення повноліття), мають право на утримання від повнолітніх сина / дочки, а також на спадкування за законом. Відповідно, позбавлення матері чи батька батьківських прав стосовно їхньої дитини, за умови доведеності факту невиконання ними своїх батьківських обов'язків, унеможливорює існування, зокрема, прав на утримання та спадкування в майбутньому.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку, викладеного у постановках Верховного Суду у складі колегій суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 вересня 2019 року в справі № 219/3759/2014-ц та від 01 лютого 2023 року в справі № 761/6749/20, постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 жовтня 2021 року у справі № 686/16902/20; судові рішення судів першої

та апеляційної інстанції скасував, а справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 29 січня 2024 року у справі № 185/9339/21 (провадження № 61-8918сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043621>.

8.2. Чоловік, який вважає себе біологічним батьком дитини, має право ініціювати позов про визнання батьківства, навіть якщо після реєстрації народження дитини (де запис про батька був зроблений за вказівкою матері) відомості про батька були змінені на підставі заяви іншого чоловіка про визнання батьківства. Такий позов підлягає розгляду по суті із застосуванням статей 128, 129 СК України за аналогією закону, оскільки позбавлення можливості ініціювати такий позов суперечить принципам розумності та справедливості

19 лютого 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_4, Жовтневого районного у місті Харкові відділу державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Харківській області про визнання батьківства.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що він перебував у цивільному шлюбі з ОСОБА_4, яка народила сина. Про вагітність позивач не знав, прізвище та по батькові сина, а також дані про батька дитини були записані зі слів матері. За висновком експертного дослідження він є батьком із ймовірністю на 99,9999999 %.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову через недоведеність позовних вимог, оскільки позивач не надав до суду належних та допустимих доказів на підтвердження факту батьківства.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та відмовив у задоволенні позову, оскільки відсутні правові підстави для розгляду позовних вимог по суті, оскільки на час звернення з позовом до актового запису про народження дитини внесені відомості про батька за заявою іншої особи про визнання батьківства, тобто до спірних правовідносин не підлягають застосуванню положення ст. 128 СК України.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновком апеляційного суду, скасував його та направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Перед об'єднаною палатою для забезпечення єдності судової практики постало правове питання: з'ясування можливості звернення до суду із позовом особи, яка вважає себе біологічним батьком дитини, зокрема у порядку ст. 128 СК України, у випадку, коли під час реєстрації народження дитини запис про батька був вчинений у порядку ч. 1 ст. 135 СК України, однак згодом після

реєстрації матір'ю дитини шлюбу відомості актового запису змінено на підставі заяви її чоловіка про визнання батьківства.

ВС у складі ОП КЦС зазначив, якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини. Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається за заявою матері та батька дитини або за рішенням суду (ст. 125 СК України).

Частиною 1 ст. 126 СК України визначено, що походження дитини від батька визначається за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою. Така заява може бути подана як до, так і після народження дитини до органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Статтею 128 СК України встановлено, що за відсутності заяви, право на подання якої встановлено ст. 126 цього Кодексу, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до ЦПК України. Позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття.

У СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли чоловік, який вважає себе біологічним батьком, та ініціює позов про визнання батьківства щодо дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття та народження не перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, запис про батька дитини у Книзі записів народжень зроблено за вказівкою матері, проте після реєстрації матір'ю дитини шлюбу з іншим чоловіком відомості актового запису було змінено на підставі заяви її чоловіка про визнання батьківства і такі обставини вже існували на момент подання позову. Очевидно, що позбавлення чоловіка, який вважає себе біологічним батьком, право ініціювати позов про визнання батьківства суперечить принципу розумності та справедливості.

ВС у складі ОП КЦС вважав, що позов чоловіка, який вважає себе біологічним батьком, про визнання батьківства щодо дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття та народження дитини не перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, запис про батька дитини у Книзі записів народжень зроблено за вказівкою матері, проте після реєстрації матір'ю дитини шлюбу з іншим чоловіком відомості актового запису було змінено на підставі заяви її чоловіка про визнання батьківства, підлягає розгляду по суті з дотриманням статей 128, 129 СК України на підставі аналогії закону.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку, зробленого в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 вересня 2018 року у справі № 462/659/13-ц.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 19 лютого 2024 року у справі № 639/2026/17 (провадження № 61-6282сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118070518>.

8.3. Позов про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею є позовом про заборону поведінки особи, яка чинить перешкоди іншій особі у здійсненні нею свого права, та окремим способом захисту порушеного права діда й баби на спілкування з онуками. Відмова в задоволенні позову про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею (зокрема, внаслідок недоведеності перешкод чи з інших підстав) не є підставою для відмови судом у захисті й реалізації прав, передбачених ч. 2 ст. 159, ч. 1 ст. 263 СК України, – визначенні способів участі баби та діда у вихованні дитини, місця і часу їхнього спілкування

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третя особа – Служба у справах дітей Прилуцької міської ради, про зобов'язання не чинити перешкоди у спілкуванні з онукою та встановлення способу участі у вихованні дитини і спілкуванні з нею.

Дідусь та бабуся дитини звернулися до суду з позовом до матері їхньої онуки про зобов'язання не чинити їм перешкоди у спілкуванні з онукою та встановлення способу участі у вихованні дитини і спілкуванні з нею.

Під час вирішення спору суди встановили, що відповідач у справі не чинить перешкод у спілкуванні діду і бабі з їхньою онукою, однак між сторонами існує неузгодженість щодо порядку і способу участі баби та діда у спілкуванні з онукою.

Суд першої інстанції з урахуванням віку та найкращих інтересів дитини частково задовольнив вимоги позивачів та визначив спосіб участі баби та діда у спілкуванні з онукою. Перешкод, які б чинила відповідач у спілкуванні позивачів з дитиною, суд не встановив, тому у задоволенні вимоги щодо зобов'язання відповідача не чинити такі перешкоди відмовив.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції змінено в частині визначення часу побачень з дитиною, встановлено порядок та способи участі баби і діда у вихованні онуки за попередньою домовленістю у відсутність матері: кожні 1 та 3 суботи місяця з визначенням годин, враховуючи стан здоров'я дитини та погодні умови, в іншій частині рішення суду залишено без змін.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Відповідно до ст. 257 СК України баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення.

Частиною 1 ст. 263 СК України встановлено, що спір щодо участі баби, діда, прабаби, прадіда, брата, сестри, мачухи, вітчима у вихованні дитини вирішується судом відповідно до ст. 159 цього Кодексу.

Згідно з ч. 1 ст. 159 СК України якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий з батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод.

Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування (ч. 2 ст. 159 СК України).

Конструкція ст. 159 СК України свідчить про те, що законодавець розмежовує вимоги про встановлення способу участі у вихованні дитини та про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні.

Повага до приватного і сімейного життя є важливими правами, захист яких гарантується Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. У прецедентній практиці Європейського суду з прав людини поняття «сімейне життя» у розумінні ст. 8 Конвенції отримало достатньо широке тлумачення, не обмежується лише шлюбними відносинами, а може охоплювати й інші фактичні «сімейні зв'язки», зокрема відносини між дитиною та близькими родичами (наприклад, бабою та дідом), оскільки останні можуть відігравати суттєву роль у сімейному житті.

Під правом на повагу до сімейного життя баби та діда по відношенню до своїх онуків передусім розуміються право на підтримання нормальних стосунків між бабою або дідом та онуками шляхом контактів з ними. Такі контакти зазвичай відбуваються за згодою особи, яка несе батьківську відповідальність, а це означає, що доступ бабусі, дідуся до онука, як правило, здійснюється на розсуд батьків дитини.

ВС у складі ОП КЦС зазначив, що позов про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею є позовом про заборону поведінки особи, яка чинить перешкоди іншій особі у здійсненні нею свого права, та є окремим способом захисту порушеного права діда й баби на спілкування з онуками. Відмова у задоволенні позовної вимоги про усунення перешкод у вихованні дитини і спілкуванні з нею (у випадку невстановлення таких перешкод)

не є підставою для відмови судом у визначенні способів і порядку участі баби та діда у вихованні дитини. Інше призводило б до формальних перешкод у реалізації дідом і бабою прав, передбачених ч. 2 ст. 159, ч. 1 ст. 263 СК України, а також могло б призвести до порушення гарантій, передбачених ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку щодо застосування положень статей 159, 257, 263 СК України у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 05.12.2018 року у справі № 175/5360/13-ц, про те, що обов'язковою передумовою (підставою) задоволення позову діда та/або баби про встановлення способу та порядку участі у вихованні онуків є наявність перешкод у спілкуванні з онуком, які чинять інші особи, з якими постійно проживає дитина.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 742/1716/23 (провадження № 61-17035сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118070519>.

8.4. Мати (батько) має право на пред'явлення позову про відібрання дитини у разі, коли один із батьків змінив без згоди іншого з батьків місце проживання дитини до ухвалення рішення про визначення місця проживання і після ухвалення судового рішення місце її проживання не змінював згідно зі ст. 162 СК України, що підлягає застосуванню на підставі аналогії закону

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом про відібрання в батька малолітньої дитини ОСОБА_3.

На обґрунтування позовних вимог позивач посилялася на те, що рішенням суду визначено місце проживання дитини разом із матір'ю. Незважаючи на це, відповідач без її згоди самовільно забрав сина, який проживав разом із нею, утримує його за місцем свого проживання та не повертає матері.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, задовольнив позов, мотивуючи своє рішення тим, що відповідач у добровільному порядку судового рішення, яким визначено місце проживання малолітнього сина разом із матір'ю, не виконує та протиправно утримує дитину за іншим місцем проживання.

ВС у складі ОП КЦС рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду змінив, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови, констатував, що в СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли один із батьків змінив місце проживання дитини до ухвалення рішення про визначення місця проживання і після ухвалення судового рішення місце

проживання її не змінював. Подібною нормою є ст. 162 СК України, що підлягає застосуванню на підставі аналогії закону. Очевидно, що позбавлення матері (батька) права ініціювати позов про відібрання дитини, у разі коли один з батьків змінив місце проживання до ухвалення рішення про визначення місця проживання і після ухвалення судового рішення місце проживання сина не змінював, суперечить принципам розумності та справедливості.

Норма ст. 162 СК України свідчить про те, що сфера її застосування обмежується лише протиправною поведінкою щодо зміни місця проживання малолітньої дитини. Отже в ст. 162 СК України відбувається внормування тієї ситуації та застосовується, коли після ухвалення судом рішення про визначення місця проживання дитини таке місце проживання було самочинно змінено другим із батьків.

Судове рішення про визначення місця проживання дитини по своїй суті є рішенням про визнання, а за своїм змістом є рішенням немайнового характеру. Зважаючи на відсутність у судовому рішенні про визначення місця проживання дитини обов'язку вчинення дій боржником (тим з батьків, з яким фактично проживає дитина), таке рішення не підлягає примусовому виконанню. Чинне законодавство не передбачає, що невиконання одним з батьків судового рішення щодо визначення місця проживання дитини з іншим з батьків, є умовою / підставою застосування ст. 162 СК України. Основною умовою застосування ст. 162 СК України є факт «самочинної зміни місця проживання дитини».

Якщо певні сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону) (ч. 1 ст. 10 СК України).

ВС у складі ОП КЦС зробив висновок про те, що мати (батько) має право на пред'явлення позову про відібрання дитини, у разі коли один з батьків змінив без згоди іншого з батьків місце проживання до ухвалення рішення про визначення місця проживання і після ухвалення судового рішення місце проживання сина не змінював, згідно з ст. 162 СК України, що підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 жовтня 2018 року у справі № 682/2778/17.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 183/1464/22 (провадження № 61-7478сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485782>.

8.5. Згода одного з подружжя на розпорядження спільним майном – односторонній правочин, який має юридичне значення на стадії укладення

договору і є необхідною умовою його чинності. Таке волевиявлення спрямоване як на іншого з подружжя, що укладає договір, так і на контрагента і фіксується в самому договорі. Надання письмової згоди свідчить про те, що майно набуте за спільні кошти у спільну сумісну власність подружжя, адже така згода підтверджує спільність коштів і спільну волю на придбання. Суд не вправі підмінити домовленість подружжя щодо набуття майна у спільну власність, якщо така згода зафіксована в договорі

03 червня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка підписана представником ОСОБА_3, у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, визнання права особистої приватної власності на майно, набуте за час шлюбу, за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – орган опіки та піклування в особі Служби у справах дітей Черкаської міської ради, про розірвання шлюбу, зміну прізвища дитини, визначення місця проживання дитини та поділ спільного майна подружжя.

На обґрунтування заявлених вимог позивач за первісним позовом посилався на те, що 27.03.2019 між сторонами зареєстровано шлюб, в якому народився син. Спільне життя не склалося, сторони не ведуть спільного господарства, шлюб існує формально, примирення неможливе. За час шлюбу було придбано трикімнатну та однокімнатну квартири, які не є спільною сумісною власністю подружжя, оскільки придбані за його особисті кошти, отримані від продажу належної йому до шлюбу квартири.

Відповідач не визнала первісний позов, на її думку, задоволенню підлягає лише вимога про розірвання шлюбу та звернулася із зустрічним позовом, який мотивувала, зокрема тим, що під час шлюбу сторонами були набуті спірні квартири, в яких знаходяться меблі та побутова техніка, придбані за спільні кошти. Крім того, ОСОБА_1 має кошти на рахунках у АТ КБ «Приватбанк», однак їй невідомі їх розміри, номери рахунків та строки дії.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, первісний та зустрічний позови задовольнив частково, мотивуючи свої рішення тим, що спірні квартири є спільною сумісною власністю подружжя, в якому частки кожного з подружжя є рівними, оскільки сторони обопільно скерували намір при придбанні нерухомого майна діяти в інтересах сім'ї та надали згоду одне одному на придбання нерухомості саме у спільну власність.

ВС у складі ОП КЦС в частині вирішення первісних вимог про визнання спірних квартир особистою приватною власністю та в частині вирішення зустрічних вимог про визнання квартир спільним майном подружжя, визнання права власності по 1/2 частці за кожним з подружжя, погодився з висновками судів в зазначених частинах, зауваживши, що:

вчинення згоди іншим з подружжя на розпорядження спільним майном є одностороннім правочином, розрахованим на його сприйняття іншими особами, а саме подружжям, який є стороною договору, та третьою особою (інша сторона договору). Волевиявлення іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження спільним майном, яке виражено у згоді, адресоване та сприймається як подружжям, який виступає стороною договору, так і контрагентом за таким договором;

згода іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження спільним майном має значення на стадії укладення договору та є необхідним юридичним фактом для укладення відповідного договору іншим з подружжя, який є стороною договору, з його контрагентом. Сторона договору (інший з подружжя) представляє у відносинах з своїм контрагентом права та інтереси того з подружжя, який надав згоду;

сприйняття волевиявлення іншого з подружжя на розпорядження спільним майном відбувається шляхом відображення такої згоди у відповідному договорі. У такому випадку регулюючий ефект договору поширюється як на сторони договору, так і на іншого з подружжя (співвласника), який надав згоду на розпорядження спільним майном;

згода одного з подружжя на вчинення другим з подружжя договору з розпорядження спільним майном як односторонній правочин є одним із правомірних обмежень свободи договору, оскільки визначена законодавцем необхідність одержання згоди обмежує як того з подружжя, хто укладає договір з розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, так і контрагента за договором, оскільки він має переконатися, що особа, з якою укладається договір, перебуваючи в шлюбі, має згоду на укладення такого договору;

згода іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, поширюється на як на випадки відчуження майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, так і на випадки набуття майна подружжям у право спільної сумісної власності;

надання згоди іншим з подружжя на набуття майна подружжям (стороною договору) свідчить про набуття майна подружжям у право спільної сумісної власності, оскільки у такому випадку відбувається розпорядження коштами, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності;

не виключається вчинення усного договору між подружжям про набуття майна в спільну сумісну власність, зовнішнім вираженням якого є згода одного з подружжя на розпорядження майном (коштами) на набуття майна в спільну сумісну власність. Така згода може бути зафіксована безпосередньо у договорі про набуття майна, вчиненим іншим з подружжя;

наявність письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору купівлі-продажу майна, зафіксованої у такому договорі, свідчить про придбання майна за спільні кошти у спільну сумісну власність, оскільки згода іншого подружжя на набуття майна підтверджує придбання такого майна за спільні кошти подружжя;

у разі якщо інший з подружжя надав згоду на розпорядження майном (коштами) для набуття майна в спільну сумісну власність і така згода зафіксована безпосередньо у договорі купівлі-продажу майна, який вчинено іншим з подружжя, то суд не може своїм рішенням підмінити домовленість подружжя про набуття майна в спільну сумісну власність.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 липня 2020 року у справі № 127/16354/17 та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 травня 2019 року у справі № 523/8319/14-ц, про те, що наявність письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору на придбання майна, зафіксованої у такому договорі, не свідчить про придбання майна за спільні кошти у спільну сумісну власність, оскільки письмова згода необхідна для розпорядження таким майном, а не на його придбання.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 03 червня 2024 року у справі № 712/3590/22 (провадження № 61-14297сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119559291>.

8.6. Отримувач аліментів як особа, яка не брала участі в розгляді справи, не має права на апеляційне оскарження рішення про стягнення аліментів з того самого платника на користь іншого отримувача, оскільки аліментні зобов'язання платника на користь різних осіб існують паралельно, не є конкуруючими та впливають з різних самостійних підстав, які не виключають одна одну

09 грудня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів.

Апеляційний суд установив, що ОСОБА_1 з огляду на тяжкий матеріальний стан звернулася з позовом до онука про стягнення аліментів на своє утримання.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Не погоджуючись з рішенням місцевого суду, колишня дружина відповідача як особа, яка не брала участі у справі звернулася з апеляційною скаргою. На обґрунтування скарги посилялася на те, що рішенням місцевого суду її права та інтереси можуть бути порушені у майбутньому, оскільки це рішення може бути підставою для зменшення розміру аліментів, стягнених

з відповідача у справі № 220/644/15 за її позовом на утримання спільної з відповідачем доньки.

Суд апеляційної інстанції закрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1, посилаючись на те, що рішенням суду першої інстанції питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки колишньої дружини відповідача не вирішувалися.

ВС у складі ОП КЦС погодився з ухвалою апеляційного суду з огляду на таке.

За змістом 352 ЦПК України право апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції особи, яка не брала участі у справі, ґрунтується не на гіпотетичній зацікавленості, а на правовій зацікавленості, яка обумовлюється змістом норм матеріального права.

Лише встановивши, що оскаржуване рішення безпосередньо встановлює, змінює або припиняє права та / або обов'язки особи, яка не брала участь у розгляді справи, або породжує для цієї особи правові наслідки, апеляційний суд переглядає рішення суду першої інстанції за апеляційної скарги такої особи.

Положення чинного законодавства не визначають як підставу для зменшення розміру аліментів на утримання дітей факт постановлення судом рішення про стягнення з платника аліментів на користь інших осіб, перебування яких на утриманні платника враховано судом при вирішенні спору про стягнення аліментів на дітей.

Таким чином у отримувача аліментів відсутня необхідність оскаржувати в апеляційному порядку наступні рішення про стягнення аліментів на користь інших утриманців платника, яких останній був зобов'язаний утримувати в силу закону і на час вирішення спору про стягнення аліментів, оскільки суд при визначенні розміру аліментів на дітей зобов'язаний в силу положень ст. 182 СК України враховувати наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, баби / діда, прабаби / прадіда і такі обставини не є підставою для зменшення розміру раніше призначених аліментів.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 грудня 2024 року у справі № 404/7235/22 (провадження № 61-1972сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124186735>.

8.7. Збільшення частки у праві на майно того з подружжя, з ким проживає дитина (діти), можливе лише за умови недостатності розміру аліментів для забезпечення фізичного, духовного розвитку та лікування дитини. При вирішенні питання щодо збільшення частки у спільному майні подружжя того з них, з ким проживає дитина з особливими потребами, суд повинен встановити конкретні потреби такої дитини, їх характер, способи забезпечення та співвідношення

розміру сплачуваних аліментів з необхідними витратами на забезпечення цих потреб

24 лютого 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спільного майна подружжя та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про поділ спільного майна подружжя.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначав, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, в якому придбали квартиру, яка є спільним майном подружжя.

ОСОБА_2 звернулася до суду із зустрічним позовом посиляючись на те, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, в якому народився син, який має інвалідність з дитинства та перебуває на її утриманні, та ними було придбано спірну квартиру. Син не здатний до самообслуговування і потребує постійного догляду, характер захворювання виражається в особливій прив'язаності дитини до особи, яка її постійно доглядає. ОСОБА_1 не проживає разом із сином та не здійснює його догляд, а також не сплачує аліменти. Позивач вважає, що існують підстави для відступлення від засад рівності часток співвласників нерухомого майна та просить визнати за нею право власності на 2/3 частки спірної квартири.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, задовольнив первісний позов та відмовив у задоволенні зустрічного позову, мотивуючи свої рішення тим, що спірна квартира, яка була придбана подружжям у період шлюбу, є їх спільною сумісною власністю, частки сторін є рівними, а підстав для відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі майна відповідно до ч. 3 ст. 70 СК України немає.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, судові рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким позови задовольнив частково, зазначивши що наявні підстави, передбачені ч. 2 ст. 70 СК України, для зменшення частки ОСОБА_1 у спільному майні подружжя до 1/3 в праві спільної часткової власності на квартиру, і, відповідно, збільшення частки ОСОБА_2 до 2/3 у праві спільної часткової власності на квартиру.

Невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування відповідних правових наслідків, що можуть визначатися в нормах СК України; домовленості (договорі) сторін. Наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку можуть мати особистий характер, коли негативний вплив відбувається на особисту сферу зобов'язаної особи; майновий характер, якщо такий вплив здійснюється на майнову сферу зобов'язаної особи.

Якщо сторони не дійшли згоди щодо поділу спільного майна, розмір часток кожного з подружжя визначається судом під час розгляду спору. За загальним

правилом, що закріплене в ч. 1 ст. 70 СК України, частки дружини та чоловіка є рівними. Це правило не змінюється і в тому разі, якщо один з подружжя не мав з поважних причин (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

СК України встановлює два винятки із загального правила щодо рівності часток подружжя у праві на майно. Суд може зменшити або збільшити частку одного з подружжя із відповідною зміною частки іншого з подружжя. У разі відступлення від засади рівності часток подружжя суд має вказати, які саме обставини стали підставою для збільшення чи зменшення частки одного з подружжя.

Обставини, які є підставою для збільшення чи зменшення частки одного з подружжя у праві на майно можна поділити на дві групи: негативні, тобто ті, що надають можливість суду зменшити розмір частки одного з подружжя (ч. 2 ст. 70 СК України); позитивні, що дають змогу суду збільшити розмір частки одного з подружжя (ч. 3 ст. 70 СК України).

Негативні обставини (ч. 2 ст. 70 СК України) – законодавець на рівні СК України передбачив орієнтовний перелік таких обставин (зокрема, якщо один із подружжя не дбав про матеріальне спільне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї), за наявності яких суд може зменшити частку одного з подружжя. Такі обставини можуть застосовуватися як окремо, так і в сукупності. Тобто законодавець невичерпно виокремив випадки недобросовісної поведінки одного з подружжя як під час шлюбу, так і після його розірвання щодо виконання своїх сімейних обов'язків та майна і встановив наслідок такої недобросовісної поведінки – зменшення розміру частки одного з подружжя. Про недобросовісність одного із подружжя може свідчити, зокрема, приховання певних речей, передання їх на зберігання родичам, продаж спільного майна без згоди другого з подружжя.

Законом України від 17.05.2017 № 2037-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» ч. 2 ст. 70 СК України доповнено словами «ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей)». Тобто на рівні СК України передбачено, що ухилення від участі в утриманні дитини (дітей) є підставою для втручання в майнову сферу одного із подружжя за ухилення від виконання сімейного обов'язку з утримання дитини (дітей). Законодавець не пов'язує наявність такої негативної обставини ні з договором про сплату аліментів на дитину (дітей), рішенням суду (судовим наказом) про стягнення аліментів на дитину (дітей), ні з розміром заборгованості зі сплати аліментів. Тому ухилення від участі в утриманні дитини (дітей) може мати місце у разі: невиконання одним із батьків договору про сплату аліментів на дитину (дітей); невиконання рішення суду або судового наказу про стягнення аліментів

на дитину (дітей); нездійснення одним із батьків жодного утримання за відсутності договору про сплату аліментів на дитину (дітей), рішення суду або судового наказу про стягнення аліментів на дитину (дітей).

Позитивні обставини (ч. 3 ст. 70 СК України) – суд може збільшити частку в праві на майно того з подружжя, із яким проживають діти до вісімнадцяти років або повнолітні непрацездатні діти, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування. Тобто законодавець пов'язує збільшення частки в праві на майно того з подружжя, з яким залишається дитина (діти), у разі, якщо недостатнім є розмір аліментів, які вона (вони) одержують. Таким чином, закон передбачає такий алгоритм: існує та виконується договір про сплату аліментів на дитину (дітей), рішення суду (судовий наказ) про стягнення аліментів на дитину (дітей); на дитину призначаються аліменти; розмір аліментів, які вона (вони) одержує (одержують), недостатній для забезпечення її фізичного, духовного розвитку та лікування; під час поділу майна подружжя частка в майні того з них, з ким проживає дитина (діти), за рішенням суду збільшується. Для застосування ч. 3 ст. 70 СК України щодо збільшення частки у спільному майні подружжя того з них, з яким проживає дитина з особливими потребами, необхідно встановити, зокрема, які саме потреби виникають у такої дитини та з чим вони пов'язані, як вони можуть забезпечуватися та чи покриває розмір сплачуваних аліментів понесені витрати та їх забезпечення та/або понесені, але необхідні витрати.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 листопада 2023 року у справі № 521/11825/20.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 24 лютого 2025 року у справі № 206/4992/21 (провадження № 61-12735сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125985148>.

9. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

9.1. Законодавець у ЦК України не передбачив таких підстав для кваліфікації нікчемним заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій і відсутність вказівки в заповіті про місце народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми й порядку його посвідчення і порушить принцип

свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача

29 січня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Білогородська сільська рада Києво-Святошинського району Київської області, Києво-Святошинська районна державна нотаріальна контора, про визнання заповіту нікчемним та застосування наслідків нікчемності заповіту.

Позивач звернулася до суду з позовом, в якому просила визнати нікчемним заповіт та застосувати наслідки нікчемного заповіту шляхом визнання за нею права на спадщину померлої ОСОБА_3, як за спадкоємцем за законом, оскільки вважала, що в особи, яка посвідчувала заповіт, були відсутні на це повноваження, а саме не було відповідного рішення виконавчого комітету сільської ради. Крім того, у заповіті немає інформації щодо місця народження заповідача.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, у задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що вказаний заповіт відповідає вимогам ЦК України щодо форми та порядку посвідчення, а тому підстави для його кваліфікації як нікчемного відсутні.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками судів, дійшовши таких висновків.

Для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин.

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженням, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковості її виконання.

Ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в ст. 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини.

При цьому можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена.

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту.

Законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті місця народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 червня 2019 року у справі № 607/15112/17-ц; у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 грудня 2019 року у справі № 683/3061/18; у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 грудня 2019 року у справі № 323/3359/17; у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 вересня 2022 року у справі № 147/1062/21; у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 647/2133/19; у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 лютого 2023 року у справі № 517/129/20.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 29 січня 2024 року у справі № 369/7921/21 (провадження № 61-5293сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116919791>.

9.2. Законодавець передбачив можливість прийняття спадщини особами, що постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, для будь-яких спадкоємців, у тому числі й обов'язкових, тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК України. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державної реєстрації права. Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України як основний регулятор спадкових

відносин не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення

22 квітня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за його позовом до ОСОБА_2 про визнання права власності в порядку спадкування за заповітом.

Суди установили, що позивач є спадкоємцем за заповітом всього належного ОСОБА_3 майна з умовою довічного проживання в належному йому житловому будинку його дружини ОСОБА_4. ОСОБА_1 є сусідом ОСОБА_3 та ОСОБА_4 перебував з ними в дружніх стосунках. ОСОБА_3 помер.

Спадковим майном після смерті ОСОБА_3 є набутий ним на праві особистої власності (як зазначено у правовстановлюючому документі) житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами та набута внаслідок безоплатної передачі земельна ділянка.

У встановлений законодавством строк для прийняття спадщини, маючи намір оформити спадщину за заповітом, після смерті ОСОБА_3 позивач звернувся до приватного нотаріуса із заявою про прийняття спадщини.

Дружина померлого ОСОБА_3, ОСОБА_4, заперечуючи щодо оформлення та видачі позивачу свідоцтва про право на спадщину за заповітом, звернулася до суду з позовом про визнання заповіту недійсним (справа № 342/1249/14-ц), мотивуючи його тим, що заповіт складений і посвідчений з порушенням законодавства України, а також з порушенням її права власності на набуте у шлюбі спільно із ОСОБА_3 домоволодіння.

Рішенням суду першої інстанції у справі № 342/1249/14-ц відмовлено ОСОБА_4 у задоволенні позову про визнання заповіту недійсним.

ОСОБА_4 померла ІНФОРМАЦІЯ_4. Після її смерті відкрилася спадщина на належне їй майно, спадкоємцем за заповітом є ОСОБА_2, яка у встановленому законодавством порядку та у визначений строк звернулася до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини.

Рішенням суду першої інстанції у справі за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визнання заповіту ОСОБА_3 нікчемним та за зустрічним позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання заповіту ОСОБА_4 недійсним у справа № 342/434/15-ц, яке набрало законної сили, відмовлено у задоволенні первісного та зустрічних позовів.

Приватний нотаріус відмовив позивачу у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом після смерті ОСОБА_3 на спадкове майно – житловий будинок та земельну ділянку – у зв'язку з ненаданням нотаріусу оригіналів правовстановлюючих документів на спадкове майно, а також витягу з Державного земельного кадастру на земельну ділянку.

Позивач звернувся до суду із позовом, в якому просив визнати за ним право власності на нерухоме майно в порядку спадкування за заповітом,

зокрема на 1/2 частку у праві власності на житловий будинок та на земельну ділянку.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та задовольнив позов частково. Рішення суду мотивовано тим, що ОСОБА_4 у встановленому законом порядку прийняла спадщину після смерті чоловіка, не відмовлялася від свого права на набуту обов'язкову частку у спадковому майні (право на 1/4 частку у праві на спірний житловий будинок та право на 1/2 частку у праві власності на спірну земельну ділянку). Прийнявши спадщину у встановленому законом порядку, ОСОБА_4 не могла зареєструвати відповідні частки у праві власності на нерухоме майно, оскільки померла до спливу строку, визначеного ст. 1298 ЦК України. Таким чином, право ОСОБА_4 на обов'язкову частку у спадковому майні після смерті ОСОБА_3 увійшло до складу спадщини, яка відкрилась після смерті ОСОБА_4.

Оскільки після смерті ОСОБА_4 до складу її спадщини увійшло право на 3/4 частки у праві власності на спірний житловий будинок з господарськими будівлями і спорудами та право на 1/2 частку у праві власності на спірну земельну ділянку, тому спадкоємець за заповітом ОСОБА_1 має право після смерті ОСОБА_3 на спадкування 1/4 частки у праві власності на спірний житловий будинок з господарськими будівлями і спорудами та 1/2 частку у праві власності на спірну земельну ділянку.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Відповідно до ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Згідно з ч. 1 ст. 1223 ЦК України право на спадкування мають особи, визначені у заповіті.

Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення (ч. 1 ст. 1241 ЦК України).

У ч. 3 ст. 1268 ЦК України зазначено, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зауважив, що тлумачення змісту ч. 3 ст. 1268 ЦК України, з урахуванням

принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив можливість прийняття спадщини особами, які постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини для будь-яких спадкоємців, в тому числі й обов'язкових спадкоємців. Тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК України.

Законодавець розмежовує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини» і пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державну реєстрацію права.

Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування норм права (ч. 3 ст. 1268 ЦК та ст. 1241 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегій суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 вересня 2019 року у справі № 450/328/15-ц, від 09 грудня 2020 року у справі № 761/24381/14, від 08 вересня 2021 року у справі № 2-93/2009, постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2021 року в справі № 199/9931/15ц.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 22 квітня 2024 року у справі № 346/2744/21 (провадження № 61-10543сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868220>.

9.3. Особа усувається від права на спадкування за законом і за заповітом відповідно до ч. 1 ст. 1224 ЦК України, якщо вона умисно позбавила життя спадкодавця або будь-кого із спадкоємців чи вчинила замах на їхнє життя. Факт таких дій має бути підтверджений вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження з відповідних підстав. Суд, розглядаючи спір між спадкоємцями, може в межах позовних вимог встановити відсутність у певної особи права на спадкування за цією нормою, зокрема й тоді, коли така особа померла, оскільки її усунення від спадкування має місце в силу прямої дії закону

09 вересня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_5 у справі за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, третя особа – державний нотаріус Шепетівської міської державної

нотаріальної контори, про усунення від права на спадщину, визнання недійсним та скасування свідоцтва про право на спадщину за законом, скасування рішення державного реєстратора.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилялася на те, що 10.06.1973 ОСОБА_5 і ОСОБА_7 уклали шлюб, в якому народилося двоє дітей: син ОСОБА_6 та вона, дочка ОСОБА_8, який розірвано 09.01.2019.

29.01.2019 батько склав заповіт, за яким житловий будинок заповів сину. 25.04.2019 син наніс батькові тяжкі тілесні ушкодження, від яких батько помер у лікарні. 31.10.2019 ухвалою суду закрито кримінальне провадження № 12019240270000411 за обвинуваченням ОСОБА_6 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України у зв'язку зі смертю обвинуваченого.

Позивач uważала, що брат втратив право на спадкування після смерті батька, оскільки позбавив його життя. ОСОБА_5 як матір ОСОБА_6 після його смерті прийняла спадщину, яка складається з житлового будинку і отримала свідоцтво про право на спадщину за законом. Мати не мала права на спадкування після свого чоловіка у зв'язку з розірванням шлюбу до моменту смерті спадкодавця.

Позивач стверджувала, що мати і брат повинні бути усунуті від спадкування, а спадщина батька має перейти до неї як його спадкоємиці першої черги за законом.

Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що на момент подачі позову ОСОБА_6 помер, його правоздатність припинилася, тому усунути його від права на спадщину неможливо. Позовні вимоги про усунення від права на спадкування ОСОБА_5 у порядку спадкової трансмісії, визнання недійсним та скасування свідоцтва про право на спадщину за законом, скасування рішення державного реєстратора є похідними від первісної позовної вимоги, тому відсутні підстави для їх задоволення.

Суд апеляційної інстанції не погодився з висновками суду першої інстанції в частині відмови у визнанні недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом, рішення суду в цій частині скасував та ухвалив нове рішення, яким визнав недійсним свідоцтво про право на спадщину за законом.

Апеляційний суд керувався тим, що син умисно позбавив життя свого батька, тому відповідно до ч. 1 ст. 1224 ЦК України не мав права на спадкування за заповітом після його смерті. ОСОБА_5 не мала права на спадкування будинку, оскільки право на цю спадщину після смерті батька не отримав її син спадкодавець, за яким вона спадкувала у порядку спадкової трансмісії. Отже, свідоцтво про право на спадщину за законом на ім'я ОСОБА_5 видане особі, яка не мала права на спадкування, а тому підлягає визнанню недійсним відповідно до ст. 1301 ЦК України.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками суду апеляційної інстанції, вказавши на те, що підставою для усунення особи від спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України є факт умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-якого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, які можуть бути підтверджені вироком суду в кримінальному провадженні та ухвалою про закриття кримінального провадження.

При вирішенні спору між спадкоємцями щодо права на спадкування суд у межах заявлених позовних вимог може встановити у мотивувальній частині судового рішення факт відсутності права на спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України, зокрема у випадку, коли особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, померла, оскільки така особа не має права на спадкування в силу закону.

Оскільки син право на спадщину після смерті батька не мав, відповідно його мати не мала права на спадкування будинку у порядку спадкової трансмісії, оскільки право на цю спадщину після смерті батька не мав її син спадкодавець.

Водночас смерть ОСОБА_6 не впливає на можливість вирішення у судовому порядку питання про відсутність у нього на момент смерті права на спадкування, оскільки це право могло перейти до його матері.

Отже, свідоцтво про право на спадщину за законом від 14.09.2020 на ім'я ОСОБА_5 на житловий будинок з надвірними будівлями було видане особі, яка не мала права на спадкування, і підлягає визнанню недійсним відповідно до ст. 1301 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 вересня 2024 року у справі № 688/2840/22 (провадження № 61-10433сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121570437>.

9.4. Якщо особа добровільно відмовилася від видачі свідоцтва про право на частку в праві спільної сумісної власності, а пізніше змінила своє рішення і звертається із заявою про видачу такого свідоцтва та про оспорення свідоцтва про право на спадщину, в яке включено таке майно, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом

04 листопада 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка підписана представником ОСОБА_3, у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання частково недійсними свідоцтв про право на спадщину за заповітом.

Звертаючись до суду з позовом, позивач зазначав, що померла його колишня дружина, яка за життя склала заповіт, яким заповіла все своє майно сину. Під час перебування у шлюбі ними були набуті будинок і земельна ділянка, тому це майно є об'єктом права спільної сумісної власності, на 1/2 частку якого

він має право, однак державний нотаріус постановою відмовив йому у видачі відповідних свідоцтв.

Ураховуючи, що позивач від належної йому половини майна у спільній сумісній власності подружжя ніколи не відмовлявся та будь-яких дій для цього не вчиняв, просив позов задовольнити.

Суд першої інстанції позов задовольнив, мотивуючи своє рішення тим, що оскільки право власності позивача на належну йому частку у спільному майні не припинилось, нотаріус безпідставно видав свідоцтва про право на спадщину на все майно, яке зареєстровано на праві власності за спадкодавцем. Оскільки рішення суб'єкта державної реєстрації прав про державну реєстрацію прав із внесенням відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно вичерпало свою дію, тому належним способом захисту права або інтересу позивача у такому разі є скасування запису про проведену державну реєстрацію права власності.

Апеляційний суд не погодився з висновками суду першої інстанції, рішення скасував, ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що звернення позивача 21.07.2023 до державної нотаріальної контори із заявою про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільній власності подружжя, тобто після подачі ним 27.10.2021 заяви про те, що на виділ 1/2 частки в спільному майні подружжя та на обов'язкову частку у майні померлої ОСОБА_4 він не претендує і не заперечує, щоб свідоцтва про право на спадщину були видані на ім'я ОСОБА_2, є доказом суперечливої поведінки особи, що базується на тому, що ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці, в основі якої лежить принцип добросовісності, на яку посилається відповідач в апеляційній скарзі.

ВС у складі ОП КЦС погодився з постановою апеляційного суду з огляду на таке.

Європейський суд з прав людини зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо (VOLOVIK v. UKRAINE, № 15123/03, § 45, ЄСПЛ, 06 грудня 2007 року).

Норми закону полягають в наступному: жити чесно, не ображати інших, кожному віддавати по заслугах. Змусити жити за принципами навряд чи можливо. Але коли виникає судовий спір, то учасники цивільного обороту мають розуміти, що їх дії (бездіяльність) чи правочини можуть бути піддані оцінці крізь призму справедливості, розумності, добросовісності.

Для приватного права апріорі властивою є така засада, як розумність.

ВС у складі ОП КЦС зауважив, що розумність характерна та властива як для оцінки / врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватноправових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм.

ВС у складі ОП КЦС підкреслив, що слід розмежовувати матеріальну та процесуальну добру совість як за сферою застосування, так і наслідками. Матеріальна добра совість регулюється, зокрема п. 6 ст. 3 ЦК України, а процесуальна, – зокрема ст. 44 ЦПК України.

Особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності (ч. 1 ст. 347 ЦК України).

Особа може відмовитися від свого майнового права. Відмова від права власності на транспортні засоби, тварин, нерухомі речі здійснюється у порядку, встановленому актами цивільного законодавства (ч. 3 ст. 12 ЦК України).

ВС у складі ОП КЦС нагадав, що доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є проявом принципу доброї совісті та базується ще на римській максимі «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці).

Проявом доктрини *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки) є те, що якщо особа, яка має суб'єктивне право (наприклад, право власності, право на частку в спільній власності), добровільно висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від належного їй майнового права, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права; у випадку якщо особа добровільно відмовилася від видачі свідоцтва про права на частку в праві спільної сумісної власності, а у подальшому змінила своє рішення та звертається із заявою про видачу такого свідоцтва та про оспорення свідоцтва про право на спадщину, в яке включено таке майно, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

ВС у складі ОП КЦС зазначив, що особа, яка мала право на частку в спільній власності та обов'язкову частку в спадщині, добровільно висловила як прямо, так і своєю подальшою поведінкою протягом двох років дала зрозуміти, що відмовляється від належних їй майнових прав. Тому поведінка позивача суперечить добрій совісті, оскільки не відповідає попереднім заявам та поведінці, а інший суб'єкт розумно покладалася на них.

За таких обставин майнові права припинилися, а тому апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про відмову в задоволенні позову.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, що «відмова від видачі свідоцтва про право власності на частку в спільній сумісній власності не припиняє право на частку у спільній сумісній власності», викладених у постанові

Верховного Суду від 08 квітня 2020 року у справі № 130/2319/17-ц та в постанові Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 760/34680/19.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 04 листопада 2024 року у справі № 532/1550/23 (провадження № 61-4145сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122883257>.

9.5. Виявлення спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину, але не отримав свідоцтва про право на спадщину і виявив намір його отримати, виявлення спадкового майна, на яке не було раніше видане свідоцтво про право на спадщину, внаслідок чого частки спадкоємців у спадщині змінилися, є підставами для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, а не визнання його недійсним

04 листопада 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 в особі законного представника ОСОБА_3, ОСОБА_4, треті особи: приватний нотаріус Орзіх Ю. Г., Фонтанська сільська рада Одеської області, про встановлення факту прийняття спадщини, визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину за законом, внесення змін до свідоцтв про право на спадщину за законом.

Звертаючись до суду з позовом, позивач просив суд встановити факт прийняття ним спадщини після смерті його матері ОСОБА_5; визнати недійсними видані свідоцтва про право на спадщину за законом після її смерті; скасувати державну реєстрацію права власності спадкоємців на спадкове майно; внести зміни до свідоцтв про право на спадщину за законом на майно матері.

Суди встановили, що після смерті матері позивача відкрилась спадщина на 4/5 частки житлового будинку, щодо яких нотаріусом видано два свідоцтва про право на спадщину за законом – на ім'я її чоловіка ОСОБА_6 та онучки ОСОБА_2 (за правом представлення). У зв'язку з неврахуванням права позивача на спадщину, як ще одного спадкоємця першої черги, ОСОБА_6 та законний представник ОСОБА_2 ОСОБА_3 усно звернулися до нотаріуса з проханням включити сина спадкодавці до складу її спадкоємців. Нотаріусом, з посиланням на можливе порушення прав малолітньої особи, роз'яснено про необхідність попереднього отримання згоди / дозволу органу опіки та піклування.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково (у частині визнання оскаржуваних свідоцтв про право на спадщину частково недійсними), посилаючись на підтверджений у судовому засіданні факт проживання позивача як спадкоємця першої черги разом із спадкодавцем постійно на час відкриття спадщини за місцем її відкриття.

Апеляційний суд не погодився з такими висновками місцевого суду, скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким

у задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що позивач не є спадкоємцем, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, оскільки мав відмінне від матері зареєстроване місце проживання. Факт реєстрації позивача з 1986 року за іншою адресою місця проживання виключає доведення показаннями свідків чи іншими доказами факт його постійного проживання разом із спадкодавцем. Правової оцінки наданим позивачем доказам постійного проживання разом із спадкодавцем на момент відкриття спадщини, а також запереченням ОСОБА_3 в апеляційній скарзі щодо наданих позивачем доказів та посиленням на неврахування судом першої інстанції поданих нею клопотань про витребування доказів, виклик свідків, які б спростовували такі обставини, суд апеляційної інстанції не надавав.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, постанову апеляційного суду у частині вирішення по суті позовних вимог скасував та ухвалив нове рішення про часткове задоволення позову про встановлення факту прийняття спадщини, визнання недійсним свідоцтв про право на спадщину за законом, внесення змін до свідоцтв про право на спадщину за законом задовольнив частково. Натомість у задоволенні позовних вимог про встановлення факту та визнання недійсними свідоцтв відмовив, оскільки вимоги про встановлення юридичного факту не є вимогами, які забезпечують ефективний належний захист прав у спірних правовідносинах, а є лише підставою для вирішення спору між спадкоємцями щодо їх часток у спадковому майні. Підстави для недійсності свідоцтв про право на спадщину не встановлено на момент їх видачі. Порушення прав малолітньої у спірних правовідносинах не було підтверджено з огляду на законодавчо встановлений розмір часток спадкоємців у праві на спадщину (ч. 1 ст. 1267 ЦК України).

ВС у складі ОП КЦС зауважив, що ЦК України передбачає два способи захисту прав спадкоємця, якому відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину: «внесення змін до свідоцтва про право на спадщину» (ст. 1300 ЦК України) та «визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину» (ст. 1301 ЦК України). Вибір способу захисту здійснює позивач.

Свідоцтво про право на спадщину підлягає визнанню недійсним у випадку доведення існування «вад» на момент його видачі, які свідчать про те, що особа, якій видано свідоцтво, не мала права на спадкування (особа не є спадкоємцем, спадкоємці попередньої черги прийняли спадщину, заповіт є нікчемним тощо).

Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину застосовується за умови наявності у спадкоємця, якому воно видане, права на спадкування, однак в іншому розмірі, з огляду на невраховані права на спадщину інших спадкоємців. Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину можливе як на підставі рішення суду, так і за згодою усіх спадкоємців, які прийняли спадщину.

Виявлення спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину, але не отримав свідоцтва про право на спадщину і виявив намір його отримати, виявлення спадкового майна, на яке не було раніше видане свідоцтво про право на спадщину, внаслідок чого частки спадкоємців у спадщині змінилися, є підставою для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, а не визнання його недійсним.

Смерть одного із спадкоємців, якому видано свідоцтво про право на спадщину, не перешкоджає захисту прав іншого спадкоємця шляхом внесення змін до свідоцтва про право на спадщину.

Ураховуючи неспростування сторонами факту належності спірного нерухомого майна подружжю на праві спільної сумісної власності, частка у праві спільної власності ОСОБА_5, яка увійшла до складу спадщини, відкритої після її смерті, становила 2/5.

Оскільки після смерті ОСОБА_5 право на спадкування за законом мали троє спадкоємців першої черги: ОСОБА_6, ОСОБА_1 та ОСОБА_2 (за правом представлення), частки кожного з них у праві на спадщину, з огляду на положення ч. 1 ст. 1267 ЦК України, є рівними – по 2/15 частки.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 04 листопада 2024 року у справі № 504/3606/14 (провадження № 61-6658сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123081805>.

9.6. Територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача або незбереження цього майна має право на отримання лише грошової компенсації

09 грудня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_2 у справі за позовом керівника Подільської окружної прокуратури міста Києва в інтересах держави в особі Київської міської ради до ОСОБА_1 про визнання спадщини відумерлою та витребування майна.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, позов задовольнив. Судові рішення мотивовано тим, що ОСОБА_3 не набув права власності на спірну квартиру, оскільки договір дарування не укладено, в установленому порядку (нотаріально) не посвідчено, державної реєстрації прав на спірне нерухоме майно не проведено, реальної передачі майна не відбулося, а в самому договорі дарування посилання щодо передачі майна у майбутньому відсутні. Крім того, відповідно до висновку експерта договір дарування є підробленим, а тому право власності на це майно не виникло, що виключає можливість розпорядження ОСОБА_3 вказаним майном.

Апеляційний суд зазначав, що оскільки ОСОБА_3 у законний спосіб не набув права власності на спірну квартиру, то ні він, ні наступні набувачі не були

власниками спірного нерухомого майна і не мають законних прав розпоряджатися ним.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, судові рішення скасував та ухвалив нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовив, наголосивши на тому, що ст. 1280 ЦК України передбачає, що якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію.

Тлумачення зазначеної норми свідчить про те, що право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (ст. 16 ЦК України) та у разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо остання є добросовісним набувачем.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 грудня 2024 року у справі № 754/446/22 (провадження № 61-7349сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124186734>.

9.7. Спільний заповіт подружжя може стосуватися лише майна, що перебуває у спільній сумісній власності. Розпорядження особистим майном одного з подружжя у спільному заповіті не є нікчемним, оскільки законодавець прямо не передбачив такого наслідку. Конструкція оспорування заповіту заінтересованою особою не застосовується до випадку розпорядження особистим майном у спільному заповіті. У разі включення до спільного заповіту розпорядження особистим майном одного з подружжя заповіт у цій частині втрачає чинність, а таке майно підлягає спадкуванню за законом

24 лютого 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2, яка підписана представником ОСОБА_3, у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Дніпропетровського міського нотаріального округу Олійник С. В., про визнання частково недійсним заповіту подружжя та визнання права власності на земельну ділянку в порядку спадкування за законом.

Звертаючись до суду з позовом, позивач зазначала, що спірна земельна ділянка не може входити до спадкової маси за заповітом подружжя, адже була особистою власністю її чоловіка, тому підлягає спадкуванню за законом, а вона є єдиним спадкоємцем, який прийняв спадщину.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позовної вимоги про визнання частково недійсним спільного заповіту подружжя внаслідок її необґрунтованості (оскільки відсутні підстави часткової недійсності).

Апеляційний суд вважав, що залучені не всі відповідачі, тому у задоволенні позову належить відмовити саме із цієї підстави.

ВС у складі ОП КЦС судові рішення в частині правового обґрунтування відмови у задоволенні позову про визнання спільного заповіту подружжя недійсним змінив, звернув увагу на те, що з урахуванням свободи правочину та, зокрема заповіту, особа чи особи можуть по-різному здійснити розпорядження своїми правами та обов'язками на випадок смерті. Проте, якщо подружжя обирає для розпорядження модель спільного заповіту, то їх волевиявлення «підкорюється» тим правилам, які законодавець встановив для спільного заповіту подружжя, зокрема і щодо розпорядження тільки майном, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності.

Нікчемність правочину чи його частини має прямо бути передбачена в тій чи іншій нормі закону, а не слідувати із розширеного її тлумачення і мати імпліцитний характер. Тобто людина розумна і обачна внаслідок аналізу відповідної норми має усвідомлювати існування нікчемності. Натомість відсутність вказівки про нікчемність правочину чи його частини в нормі закону не може зумовлювати такий «суровий» та «нищівний» наслідок для правочину як нікчемність. Для випадку розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя законодавець на рівні норми закону не передбачив нікчемності спільного заповіту подружжя в цій частині.

Як свідчить зміст норм книги 6 ЦК України, і, зокрема ч. 1 ст. 1257 ЦК України, законодавець допускає оспорення «одноособового» заповіту саме заінтересованою особою (зокрема, спадкоємцем за законом або за попереднім заповітом, для відновлення чинності попереднього заповіту). Тому конструкція оспорювання спільного заповіту подружжя також не може бути застосована, навіть у разі розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя.

Законодавець конструє спільний заповіт таким чином, що заповідачами можуть бути тільки особи, які мають статус подружжя, а розпорядження може стосуватися лише майна, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності. Внаслідок цього виключається розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя і поширення на це майно правового режиму спільної сумісної власності.

У спадковому праві (книга 6 ЦК України) законодавець передбачив конструкцію втрати чинності заповіту повністю або частково. Конструкція втрати чинності заповіту поширюється як на «звичайний» заповіт, так і на спільний заповіт подружжя. Втрата чинності заповіту може мати, зокрема, у разі: (1) внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом; (2) якщо права та / обов'язки не існують (припинилися) або перетворилися на інші; (3) розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя. Тому у випадку розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя заповіт в цій частині втрачає чинність та таке майно підлягає спадкуванню за законом.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 червня 2022 року у справі № 358/304/21.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 24 лютого 2025 року у справі № 183/4256/21 (провадження № 61-15813сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125484180>.

9.8. Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним (заповіт чи заповідальне розпорядження банку). Якщо особа, вказана в розпорядженні банку, не прийняла спадщину або відмовилася від її прийняття, то спадкування права на вклад здійснюється спадкоємцем за законом, який прийняв спадщину. Сама по собі вказівка особи в заповідальному розпорядженні банку не свідчить про прийняття такою особою спадщини

02 червня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_3 до ПАТ КБ «ПриватБанк» про стягнення грошових коштів.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що уклав із відповідачем десять договорів банківського вкладу, за умовами яких банк прийняв грошові кошти для розміщення їх на депозитних вкладах зі сплатою процентів за користування та на умовах повернення, визначених у договорах. ОСОБА_3 неодноразово звертався до відділень ПАТ КБ «ПриватБанк» у м. Євпаторії, м. Києві та м. Дніпропетровську з вимогами про повернення повної суми вкладів та нарахованих відсотків, проте йому було відмовлено та повідомлено про припинення діяльності відокремленого підрозділу, розташованого на території Автономної Республіки Крим.

Суд першої інстанції залучив до участі у справі правонаступника ОСОБА_3, який помер, ОСОБА_1.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. Судові рішення мотивовано тим, що ОСОБА_1

фактично намагається вирішити спір про право власності на спадкове майно, а відтак, необхідно залучити й інших спадкоємців після смерті ОСОБА_3. При цьому, на відміну від відповідача, залучити співпозивача у справі неможливо.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів попередніх інстанцій, судові рішення скасував, справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

До складу спадкового майна згідно зі ст. 1228 ЦК України входить і право на вклад у банку (фінансовій установі) незалежно від способу розпорядження ним – чи зроблено розпорядження щодо права на вклад у заповіті, чи безпосередньо у банку (фінансовій установі) – таке право входить до складу спадщини і на нього поширюються загальні правила спадкування.

Спадкодавець має можливість розпорядитися належним йому правом вимоги грошових коштів (в українській або іноземній валюті), які були внесені на підставі договору банківського вкладу (депозиту) або рахунку. Проте в будь-якому разі спадкодавець самостійно приймає рішення про те, яким чином розпорядитися правом на вклад.

Розпорядження банку (фінансовій установі) по своїй суті є одностороннім правочином, за допомогою якого здійснюється розпорядження правом на вклад. На такий односторонній правочин поширюються відповідні положення ЦК України про правочини (зокрема, про форму, недійсність правочинів). Розпорядження банку (фінансовій установі) досить специфічний односторонній правочин, оскільки може втілюватися як в окремому документі, так і бути умовою договору.

Особа, яка вказана у розпорядженні банку (фінансовій установі), є спадкоємцем вкладу і має можливість на власний розсуд прийняти спадщину (право на вклад) або відмовитися від її прийняття чи не прийняти.

Якщо особа, вказана у розпорядженні банку (фінансовій установі), не прийняла спадщину або відмовилася від її прийняття, то спадкування права на вклад здійснюється спадкоємцем (спадкоємцями) за заповітом чи/та законом, який прийняв спадщину. Сама по собі вказівка особи у заповідальному розпорядженні банку (фінансовій установі) не свідчить про прийняття такою особою спадщини.

У цій справі, установлені судами обставини та зібрані докази не дають підстав для висновку про наявність інших спадкоємців, які прийняли спадщину ОСОБА_3, зокрема сина ОСОБА_4. Тому висновки судів, що ОСОБА_1 намагається вирішити спір про право власності на спадкове майно, необхідність залучення й інших спадкоємців після померлого ОСОБА_3 до участі у справі, є помилковими. Про таке не свідчить і наявність в окремих депозитних договорах заповідальних розпоряджень на користь ОСОБА_4, складених відповідно до ст. 1228 ЦК України, та не є підставою для відмови у позові ОСОБА_1, яка є спадкоємцем щодо цих вкладів за законом. Підстав для

залучення ОСОБА_4, як правонаступника померлого ОСОБА_3 (позивача, співпозивача), немає, за відсутності підстав (відомостей) вважати його спадкоємцем, який прийняв спадщину.

ВС у складі ОП КЦС суду відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 вересня 2019 року у справі № 201/14367/15-ц.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 02 червня 2025 року у справі № 201/14368/15-ц (провадження № 61-2344сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128346949>.

9.9. У разі смерті особи, яка б мала право на обов'язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців такої особи. Правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не стосуються права на обов'язкову частку

20 жовтня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка діє в інтересах малолітнього сина – ОСОБА_2, у справі за позовом ОСОБА_1, яка діє в інтересах малолітнього сина – ОСОБА_2, до ОСОБА_3, третя особа – приватний нотаріус, про визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину, скасування рішення про державну реєстрацію, припинення права власності.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, позивач зазначала, що у зв'язку з належністю малолітньому ОСОБА_2 права на обов'язкову частку у спадковому майні за правом представлення після смерті батька – ОСОБА_4, який був особою з інвалідністю другої групи, вона в інтересах сина подала до приватного нотаріуса заяву про видачу свідоцтв про право на спадщину на обов'язкові частки після смерті ОСОБА_4. Однак, приватний нотаріус відмовив їй у видачі свідоцтв про право на спадщину на обов'язкову частку після смерті ОСОБА_4, оскільки її син не має права на обов'язкову частку після смерті ОСОБА_5 і ОСОБА_6 (баба та дід) відповідно до ст. 1241 ЦК України.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, оскільки право на обов'язкову частку у спадщині має особистий характер і не може перейти до іншої особи в порядку спадкування. ОСОБА_4, який мав би право на обов'язкову частку, помер раніше своїх батьків, тому він не прийняв і не міг прийняти після них спадщину, зокрема, у порядку реалізації права на обов'язкову частку у спадщині після смерті своїх батьків.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками судів, вказавши про те, що за змістом ч. 1 ст. 1266 ЦК України внуки, правнуки спадкодавця спадкують лише ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі,

дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини, без вказівки, «в тому числі обов'язкову частку та неохоплену заповітами частку». Таке тлумачення ч. 1 ст. 1266 ЦК України є цілком логічним, оскільки серед суб'єктів, перелічених у цій статті, окремо не позначено суб'єктів, що мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Суб'єкти, які здійснюють право спадкування, – це особи, які набули право на спадкування. До набуття суб'єктивне право спадкування не виникає. Відповідно можливість прийняти спадщину у цих суб'єктів відсутня.

У спадковому праві існують конструкції «похідного спадкування», коли право спадкування пов'язується не безпосередньо із відкриттям спадщини після смерті спадкодавця, а «вплітається» в структуру спадкового правовідношення, ускладнену іншими юридичними фактами – смерть спадкоємця, відмова його від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця тощо. Конструкції похідного спадкування, зокрема спадкування за правом представлення (спадкове заміщення), спадкова трансмісія, адресна відмова від прийняття спадщини розміщені законодавцем в різних нормах Книги 6 ЦК України, але підпорядковуються єдиним правилам, що визначають їх закономірності. Тому перехід права на обов'язкову частку у спадщині не відбувається з використанням конструкцій «похідного» спадкування. Як наслідок право на обов'язкову частку не може переходити до інших осіб, навіть якщо вони є спадкоємцями за законом чи за заповітом. Відповідно, право на обов'язкову частку не може переходити ні в порядку спадкової трансмісії (ч. 1 ст. 1276 ЦК України), ні за правом представлення, ні в порядку адресної відмови від прийняття спадщини (ст. 1274 ЦК України) або в інший спосіб «передання» спадкових прав.

ВС у складі ОП КЦС виснував, що у разі смерті особи, яка б мала право на обов'язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців такої особи. Правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не стосуються права на обов'язкову частку.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 20 жовтня 2025 року у справі № 686/936/22 (провадження № 61-3647сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131357635>.

10. Справи окремого провадження

10.1. Наявність в особи громадянства іншої держави не є підставою для відмови у встановленні факту її проживання на території України станом

на 24 серпня 1991 року або 13 листопада 1991 року. Відсутність доказів подання заявником зобов'язання припинити іноземне громадянство також не є підставою для відмови у встановленні такого факту, оскільки це зобов'язання подається на етапі оформлення громадянства до компетентного органу, а не до суду. Суд при розгляді справи про встановлення юридичного факту оцінює лише можливість досягнення мети заявника, з якою подано заяву, та визначає, чи має встановлюваний факт юридичне значення залежно від цієї мети

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою ОСОБА_1 про встановлення факту, що має юридичне значення, заінтересована особа – Управління Державної міграційної служби України у Волинській області.

Заявник, посилаючись на положення ст. 8 Закону України «Про громадянство України» та пункти 25, 44 Порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень, просила суд встановити факт її постійного проживання на території України на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) і на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року).

Суд першої інстанції задовольнив заяву.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні заяви, керуючись тим, що ОСОБА_1 не надала доказів про фактичне звернення до Управління Державної міграційної служби у Волинській області та прийняття ним будь-якого рішення. Крім того, заявник є громадянкою рф, її постійним місцем реєстрації є місто москва. Заявник не надала доказів на підтвердження того, що вона зверталася із заявою до компетентних органів про припинення громадянства рф, оскільки намір набути громадянство України у неї виник лише у 2022 році.

ВС у складі ОП КЦС постанову апеляційного суду змінив, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови, зробивши такі правові висновки.

Для встановлення факту, що має юридичне значення, метою якого є встановлення належності до громадянства України або набуття громадянства України, слід застосовувати Закон України «Про громадянство України» та Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень.

Встановлення факту постійного проживання на території України станом 24 серпня 1991 року або проживання на території України за станом на 13 листопада 1991 року особи, яка не була громадянином іншої держави, є підставою для встановлення належності до громадянства України відповідно

до п. 1 або 2 ст. 3 Закону України «Про громадянство України», і такий факт може бути встановлено на підставі судового рішення.

Якщо метою особи, яка звертається до суду для встановлення юридичного факту, є встановлення належності до громадянства України відповідно до п. 2 ст. 3 Закону України «Про громадянство України», предметом судового розгляду може бути заява такої особи про встановлення факту її проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року або станом на 13 листопада 1991 року.

У разі коли метою особи, яка звертається до суду для встановлення юридичного факту, є оформлення набуття громадянства України за територіальним походженням, предметом судового розгляду може бути заява такої особи про встановлення факту її проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року.

Встановлення юридичного факту проживання на території України станом на 13 листопада 1991 року не має юридичного значення у такому випадку.

З урахуванням наведеного ВС у складі ОП КЦС дійшов висновку, що сама собою наявність у особи громадянства іншої держави не є підставою для відмови в задоволенні заяви про встановлення факту проживання такої особи на території України станом на 24 серпня 1991 року або станом на 13 листопада 1991 року.

Лише неподання до суду доказів зобов'язання припинити іноземне громадянство (підданство) особою, яка звертається із заявою про встановлення юридичного факту її проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року, не є підставою для відмови у задоволенні заяви про встановлення факту, оскільки таке зобов'язання подається особою при зверненні до уповноваженого органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства, для оформлення набуття громадянства України за територіальним походженням (ст. 8 згаданого Закону).

Суд на підставі поданих доказів лише з'ясовує можливість досягнення тієї мети, яку перед собою ставить заявник, у разі подання заяви про встановлення факту, що має юридичне значення. Питання про те, чи має юридичне значення той чи інший факт, із заявою про встановлення якого особа звернулася до суду, вирішується залежно від мети його встановлення.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 161/9609/22 (провадження № 61-12995сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118839949>.

11. Застосування норм процесуального права

11.1. Під час розгляду цивільного позову працівника до роботодавця суд, застосовуючи норми Конституції України замість підзаконного акта (зокрема, постанови Кабінету Міністрів України), який їй суперечить, здійснює мотивування рішення, а не вирішує питання про права чи обов'язки Кабінету Міністрів України. За таких обставин у разі подання апеляційної скарги Кабінетом Міністрів України, який не брав участі у справі, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті

29 січня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Кабінету Міністрів України у справі за позовом ОСОБА_1 до ДПТНЗ «Чернігівський професійний будівельний ліцей» про визнання відсторонення працівника від роботи протиправним та зобов'язання допустити до роботи з виплатою заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Суди встановили, що позивач перебуває у трудових правовідносинах із ДПТНЗ «Чернігівський професійний будівельний ліцей», працює викладачем та керівником фольклорного гуртка.

У листопаді 2021 року їй було вручено наказ № 78-к «Про відсторонення від роботи ОСОБА_1» у зв'язку з ухиленням від участі у профілактичних щепленнях від респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-Cov-2.

У листопаді 2021 року ОСОБА_1 звернулася з позовом до суду, в якому просила визнати незаконним та скасувати відповідний наказ, поновити її на роботі, зобов'язати ДПТНЗ «Чернігівський професійний будівельний ліцей» виплатити їй заробітну плату за час незаконного відсторонення від роботи.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково, мотивуючи своє рішення тим, що постанову КМУ про відсторонення працівників прийнято у формі та спосіб, що не відповідають п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України та ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», поза межами конституційних повноважень КМУ, тобто суперечить Конституції України, тому суд і не застосував її, а застосував норми Конституції України як норми прямої дії.

Апеляційний суд постановою, зокрема зактив апеляційне провадження за скаргою КМУ, мотивуючи своє рішення тим, що КМУ не належить до кола осіб, які відповідно до ст. 352 ЦПК України мають право апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції у цій справі, оскільки під час розгляду справи в суді першої інстанції права, свободи, інтереси та (або) обов'язки останнього не вирішувались, а надавалася лише оцінка постанові КМУ без вирішення питання щодо її скасування чи визнання нечинною, а також не вирішувалося інших питань щодо прав та обов'язків КМУ.

ВС у складі ОП КЦС погодився з такими висновками апеляційного суду вказавши, що Цивільний суд за позовом працівника до роботодавця про визнання відсторонення від роботи незаконним, поновлення на роботі та зобов'язання виплатити заробітну плату за час незаконного відсторонення вирішує цивільний спір.

Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість вирішення цивільного позову працівника до роботодавця про визнання відсторонення від роботи незаконним, поновлення на роботі та зобов'язання виплатити заробітну плату за час незаконного відсторонення із залученням КМУ.

Очевидно, що під час вирішення цивільного спору на виконання імперативних приписів, зокрема ст. 8 Конституції України, ч. 6 ст. 10 ЦПК України, цивільний суд, за наявності висновку, що відповідний правовий акт суперечить Конституції України, не застосовує такий правовий акт,

а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. Застосування норм Конституції України під час вирішення цивільного спору, а не іншого правового акта (зокрема, постанови КМУ), який суперечить Конституції України, є мотивуванням судового рішення, а не вирішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки КМУ.

У разі якщо суд під час вирішення цивільного спору застосував норми Конституції України, а не положення постанови КМУ, вказавши про її суперечність нормам Конституції України, що є правовою оцінкою нормативно-правового акта, то таким рішенням суду першої інстанції не вирішуються питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки КМУ.

У разі подання апеляційної скарги особою, яка не брала участі у справі, і апеляційний суд встановив, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 березня 2023 року у справі № 750/13155/21 та в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 квітня 2023 року у справі № 286/3965/21.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 29 січня 2024 року у справі № 750/13149/21 (провадження № 61-6054сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116919873>.

11.2. Цивільним процесуальним законодавством не передбачено такої форми участі прокурора в цивільному судочинстві, як подання заяви про перегляд заочного рішення. Апеляційне оскарження заочного рішення прокурором в інтересах держави в особі відповідача має відбуватися без попереднього подання заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив таке рішення.

03 червня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу прокурора у справі за позовом ОСОБА_1 до Новомосковської районної державної адміністрації, Головного управління Держгеокадастру у Дніпропетровській області, Губиниської селищної ради Новомосковського району Дніпропетровської області, про визнання права на земельну частку (пай).

Суди встановили, що у період з 10.01.1987 року до 11.11.1996 року позивач працював та був членом АВОП «Самарське» Новомосковського району Дніпропетровської області, яким було проведено розпаювання земель. При складанні списків осіб – членів АВОП «Самарське», які мають право на земельну частку (пай) (додаток до державного акта), для видачі сертифікатів на право на земельну частку (пай) позивача не було внесено. АВОП «Самарське» було реорганізоване в сільськогосподарський виробничий кооператив «Самарський», діяльність якого припинена у зв'язку з визнанням його банкрутом.

Посилаючись на те, що сертифікат на право на земельну частку (пай) не отримував, а також не отримував державний акт на право приватної власності на землю, однак вважає себе таким, що не втратив право на отримання земельної частки (паю), оскільки був членом колгоспу, позивач просив визнати за ним право на земельну частку (пай).

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Суд апеляційної інстанції апеляційну скаргу прокурора, який діє в інтересах держави в особі відповідача Губиниської селищної ради Новомосковського району Дніпропетровської області, на заочне рішення повернув, мотивуючи своє рішення тим, що прокурор, діючи в інтересах відповідача, звернувся до апеляційного суду з апеляційною скаргою з порушенням визначеного нормами цивільного процесуального права порядку перегляду заочного рішення.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновком апеляційного суду, ухвалу апеляційного суду скасував та направив справу до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, зазначивши про те, що участь прокурора в судовому процесі повинна бути виправданою та лише з підстав, передбачених законом.

Представництво інтересів прокурором в цивільному судочинстві слід відрізняти від інституту представництва, тому прокурор не може розглядатися як представник в контексті ситуації, яка описана у запиті, а виступає самотійним суб'єктом та діє на підставі статей 56, 57 ЦПК України.

У межах підстави участі прокурора у некримінальних провадженнях необхідно розрізняти дві складові: об'єктивну складову, що полягає у наявності порушення законних інтересів держави або загрози порушення інтересів держави, і суб'єктну складову, що передбачає відсутність суб'єкта владних повноважень, який має законодавчо визначену компетенцію подати відповідний позов.

У визначених законом випадках прокурор може за своєю ініціативою в інтересах держави в інтересах відповідача вступити у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, зокрема після ухвалення рішення судом першої інстанції.

ЦПК України передбачає дві форми перегляду заочного рішення: загальну (перегляд в апеляційному порядку) та спеціальну (перегляд судом, який ухвалив заочне рішення, за заявою відповідача). При цьому апеляційну скаргу може подати відповідач лише у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення.

Саме бездіяльність відповідача (неподання відзиву, неявка у судові засідання, неподання заяви про перегляд заочного рішення) і свідчать у своїй сукупності про бездіяльність органу державної влади, на який законом покладено обов'язок представлення інтересів держави у відповідних правовідносинах, що становить собою суб'єктивну складову підстави участі прокурора в цивільному судочинстві. Зважаючи на зазначене, прокурор не зобов'язаний подавати у цьому разі заяву про перегляд заочного рішення, однак він наділений правом апеляційного оскарження.

ЦПК України не передбачає такої форми участі прокурора у цивільному судочинстві, як подання заяви про перегляд заочного рішення. Апеляційне оскарження заочного рішення прокурором в інтересах держави в особі відповідача має відбуватися без попереднього подання заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив таке рішення.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування норм права (статей 284, 287 ЦПК України) у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 червня 2023 року у справі № 202/3829/16-ц, від 21 червня 2023 року у справі № 175/3593/20, від 15 серпня 2023 року у справі № 178/2124/21.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 03 червня 2024 року у справі № 183/8338/21 (провадження № 61-198сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119559285>.

11.3. Визначення територіальної юрисдикції (підсудності) здійснюється з урахуванням зареєстрованого місяця проживання або перебування фізичної особи – позивача. Тому позови, наведені в ч. 1 ст. 28 ЦПК України, не можуть пред'являтися за фактичним місцем проживання або перебування позивача, відмінним від зареєстрованого

24 червня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу АТ КБ «ПриватБанк» у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «ПриватБанк», третя особа – Первинна профспілкова організація співробітників АТ КБ «Приватбанк», про скасування наказу та поновлення на роботі.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що він обіймав посаду директора Полтавського регіонального управління АТ КБ «ПриватБанк», а також є членом Первинної профспілкової організації співробітників АТ КБ «ПриватБанк». 08 липня 2021 року його було звільнено з займаної посади в АТ КБ «ПриватБанк» на підставі ч. 1 ст. 40 КЗпП України у зв'язку зі зміною в організації праці. Вважаючи звільнення незаконним, оскільки дії відповідача свідчать про штучне створення причин та умов для розірвання трудового договору з власної ініціативи з працівниками (директорами філій) під виглядом скорочення штату працівників, без ліквідації певних посад або зменшення кількості штатних одиниць за певними посадами, ОСОБА_1 просив суд скасувати наказ про звільнення, поновити його на роботі та стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу.

Суд першої інстанції відмовив в задоволенні клопотання представника АТ КБ «ПриватБанк» про передачу справи за підсудністю у зв'язку з дотриманням позивачем вимог ЦПК України щодо визначення підсудності справи. Справи, що виникають з трудових правовідносин, є справами позовного провадження, тому ця категорія справ підлягає розгляду за загальними правилами підсудності, такий позов може подаватися за вибором позивача, зокрема, або за його місцем проживання, або перебування.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов задоволено у зв'язку із доведеністю позивачем заявлених вимог.

Залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, апеляційний суд зокрема зазначив, що місцевий суд не порушив правила підсудності, оскільки, ураховуючи положення ч. 2 ст. 27, ч. 1 ст. 28 ЦПК України, позивач мав альтернативне право пред'явити позов як за місцезнаходженням відповідача, так і за місцем свого проживання (зареєстроване місце проживання чи перебування).

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками судів, судові рішення скасував, справу направив на новий розгляд за встановленою підсудністю,

вказавши на те, що положення ч. 1 ст. 28 ЦПК України імперативно встановлюють, що визначення територіальної юрисдикції (підсудності) здійснюється з урахуванням зареєстрованого місяця проживання або перебування фізичної особи – позивача. Тому позови, наведені у ч. 1 ст. 28 ЦПК України, не можуть пред'являтися за фактичним місцем проживання або перебування позивача, відмінним від зареєстрованого.

Звернення позивача до суду з позовом за місцем його перебування без підтвердження реєстрації не відповідає вимогам ст. 28 ЦПК України.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку щодо застосування норм процесуального права (ч. 1 ст. 28 ЦПК України), викладеного у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2022 року у справі № 556/1395/21, Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного від 12 лютого 2020 року у справі № 161/1246/18, щодо визначення підсудності за фактичним місцем проживання або перебування позивача, відмінним від зареєстрованого.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 24 червня 2024 року у справі № 554/7669/21 (провадження № 61-5805сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029704>.

11.4. Відсутність у рішенні суду вказівки на дату складання його повного тексту та несвоєчасне надіслання оскарженого судового рішення суду першої інстанції до Єдиного державного реєстру судових рішень за умови, що учасник справи (зокрема той, котрий ініціював позов, – позивач), який подає апеляційну скаргу, знав про розгляд справи, не є перешкодою для отримання цією особою в розумний строк інформації про стан відомого їй судового провадження та не свідчить про наявність випадків, передбачених ч. 2 ст. 358 ЦПК України

04 листопада 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, в інтересах якого діяв адвокат Васильченко З. С., у справі за позовом ОСОБА_1, в інтересах якого діяв адвокат Бойко О. В., до ОСОБА_2, третя особа – Кропивницька міська державна нотаріальна контора № 1, про скасування свідоцтва про право на спадщину.

Позивач з урахуванням заяви про уточнення позовних вимог, просив суд визнати недійсним свідоцтво про право на спадщину на 21/100 частку будинку.

Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив.

Апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження на підставі ч. 2 ст. 358 ЦПК України, мотивуючи своє рішення тим, що позивач був належним чином повідомлений про розгляд справи, представник позивача подавав до суду першої інстанції заяву про відкладення розгляду справи, проте

апеляційну скаргу позивач подав після спливу одного року з моменту його проголошення.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками апеляційного суду, констатувавши, що особою, не повідомленою про розгляд справи (п. 1 ч. 2 ст. 358 ЦПК України), не можна вважати особу, яка власне ініціювала розгляд справи або судового провадження (позивача, заявника, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору), яка скористалася своїм правом доступу до правосуддя, подала позовну заяву (заяву, скаргу), на підставі якої відкрито провадження.

Законодавець при конструюванні ч. 2 ст. 358 ЦПК України не визначив, що при її застосування має враховуватися дата внесення судом рішення до Єдиного державного реєстру судових рішень; відсутність в рішенні суду вказівки на дату складання його повного тексту та несвоєчасне надіслання оскарженого судового рішення суду першої інстанції до Єдиного державного реєстру судових рішень, за умови, що учасник справи (зокрема, котрий ініціював позов –позивач), який подає апеляційну скаргу, знав про розгляд справи, не є перешкодою для отримання цією особою у розумний строк інформації про стан відомого їй судового провадження та не свідчить про наявність випадків, передбачених ч. 2 ст. 358 ЦПК України.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постановках Верховного Суду від 21 серпня 2024 року у справі № 757/24098/18-ц, від 07 грудня 2022 року у справі № 757/31634/15-ц, від 14 червня 2023 року у справі № 200/5831/16-ц, від 17 січня 2024 року у справі № 376/602/20, від 18 травня 2022 року у справі № 757/2543/16, від 24 січня 2024 року у справі № 362/1426/17, від 29 листопада 2023 року у справі № 361/3406/18, від 31 липня 2024 року у справі № 757/54645/16-ц.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 04 листопада 2024 року у справі № 405/4689/19 (провадження № 61-1979сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123410469>.

11.5. Законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів у публічному праві існують відповідні механізми, які не пов'язуються з оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору. Суд за позовом про визнання договору дійсним на підставі

ч. 2 ст. 220 ЦК України вирішує цивільний спір, а не визначає розмір і порядок сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів

04 листопада 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу заступника керівника Львівської обласної прокуратури у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання договору купівлі-продажу дійсним.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що між ним та відповідачем було укладено у простій письмовій формі договір купівлі-продажу земельної ділянки, яка належала відповідачу на праві приватної власності. Позивач повністю сплатив продавцю обумовлену вартість відчужуваного нерухомого майна, про що відповідач склав відповідну розписку. Проте на цей час він не має можливості оформити цей правочин у нотаріальному порядку у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Не погодившись з судовим рішенням, прокурор звернувся до апеляційного суду з апеляційною скаргою, вказавши, що внаслідок узаконення судом договору купівлі-продажу земельної ділянки, який підлягав нотаріальному посвідченню, інтересам держави в особі органу Державної податкової служби України завдано шкоди, що полягає в неотриманні бюджетом обов'язкових до сплати податкових платежів у зв'язку з переходом права власності на об'єкт нерухомого майна.

Апеляційний суд закрити апеляційне провадження, оскільки оскаржуваним рішенням не вирішувалося питання про права та обов'язки держави в особі ГУ ДПС, закон не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів.

ВС у складі ОП КЦС погодився з висновками апеляційного суду, зазначивши, що позов про визнання договору дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦК України є способом захисту цивільних прав та інтересів учасників приватних відносин.

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду, як відсутність нотаріального посвідчення договору. При цьому наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається в силу прямої вказівки в ч. 2 ст. 220 ЦК України.

Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Очевидно, що для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в публічному праві існують відповідні механізми,

які зовсім не пов'язуються із оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 04 листопада 2024 року у справі № 449/593/22 (провадження № 61-5176сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122883160>.

11.6. Розгляд судом справи, у якій він є третьою особою, а підставами позову є дії цього суду як органу державної судової влади, без належного з'ясування питання про наявність / відсутність підстав для відводу / самовідводу не відповідає принципу неупередженості суду і не сприяє як реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства, так і ефективному розгляду справи

09 грудня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Державної казначейської служби України, третя особа – Черкаський апеляційний суд, про відшкодування моральної шкоди.

Суди встановили, що рішенням Черкаського окружного адміністративного суду від 14.10.2022, яке набрало законної сили, в адміністративній справі № 580/3473/22, позов ОСОБА_1 до Черкаського апеляційного суду про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії частково задоволено. Визнано протиправною бездіяльність Черкаського апеляційного суду щодо розгляду інформаційного запиту ОСОБА_1 від 29.07.2022. Зобов'язано Черкаський апеляційний суд розглянути інформаційний запит ОСОБА_1 від 29.07.2022 та надати їй повну і всебічну запитувану інформацію. У задоволенні інших позовних вимог (стягнення із відповідача на її користь на відшкодування моральної шкоди 2 000,00 грн) відмовлено.

Суд першої інстанції, після задоволення відводів та самовідводів суддів різних районних судів, розглянув спір по суті та у задоволенні позову відмовив.

Суд апеляційної інстанції залишив рішення суду першої інстанції без змін.

Апеляційний суд зазначив, що сам по собі факт визнання протиправною бездіяльності Черкаського апеляційного суду, що полягає у ненаправленні позивачу відповіді на інформаційний запит від 29.07.2022, що встановлено рішенням Черкаського окружного адміністративного суду від 14.10.2022 у справі № 580/3473/22, не може слугувати безумовною підставою для відшкодування моральної шкоди, оскільки відсутні докази розладу здоров'я позивача внаслідок душевних страждань чи моральних переживань, які виникли в результаті зазначених подій.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з постановою апеляційного суду, постанову суду апеляційної інстанції скасував, справу направив на новий апеляційний перегляд, зазначивши, що оскільки розгляд Черкаським апеляційним судом справи, де він є третьою особою, і за підставою позову

стосується дій суду, як органу державної судової влади, без належного з'ясування питання про наявність / відсутність підстав для відводу / самовідводу не відповідає принципу неупередженості суду і не сприяє, як реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства, так і ефективному розгляду справи.

Правова конструкція «суд, встановлений законом» є структурним елементом права на справедливий суд, закріпленого ст. 6 Конвенції, що передбачає дві умови відповідності цьому критерію: організаційну (організація судової системи повинна регулюватися законами у їх буквальному значенні) та юрисдикційну (суд повинен діяти у спосіб та відповідно до повноважень, передбачених законом, у межах своєї компетенції).

Термін «повноважний склад суду» слід сприймати як наявність повноважень суддів щодо здійснення ними своїх професійних обов'язків: компетентність у розумінні наявності повноважень на розгляд справ у суді відповідно до предмета спору, вирішення справ судом певної інстанції та судом, який має повноваження на розгляд справ у межах територіальної юрисдикції, визначеної ЦПК України, що забезпечує право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Неповноважним потрібно вважати склад суду у таких випадках: справу розглянуто і вирішено суддею або за участі судді, строк повноважень якого закінчився; справу розглянуто і вирішено особою, яка не є суддею цього суду; справу передано на розгляд судді з порушенням встановленого порядку розподілу судових справ або з порушенням принципу незмінності складу суду; справу розглянуто і вирішено суддею або за участі судді, який брав участь у її вирішенні; справу, яку належить розглядати колегіально, розглянуто і вирішено суддею одноособово.

Склад суду, який розглядає справу, є повноважним лише в тому випадку, коли його створення відповідає вимогам закону, а також коли відсутні обставини, що унеможливають участь судді у справі.

У справі «Бускаріні проти Сан-Маріно» (*Buscarini v. San Marino*) ЄСПЛ у рішенні від 18 лютого 1999 року зазначив, що словосполучення «встановлений законом» належить не тільки до правової основи самого існування суду, але і до складу суду у кожній справі. ЄСПЛ у рішенні від 12 жовтня 1978 року у справі «Занд проти Австрії» (*Zand v. Austria*) вказав, що словосполучення «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. Поняття «суд, встановлений законом» у пункті 1 статті 6 Конвенції передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів». З огляду на це не вважається «судом, встановленим законом» орган, котрий, не маючи юрисдикції, судить осіб на підставі практики, не передбаченої законом. Тобто поняття «суд,

встановлений законом» у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції містить, зокрема, таку складову, як дотримання усіх правил юрисдикції та підсудності.

Судова практика свідчить, що вказана підстава для скасування судових рішень застосовується у випадку, коли оскаржуване судове рішення прийняте судом з порушенням правил юрисдикції (підсудності) або з порушенням порядку визначення складу суду.

Судочинство, яке здійснюється з порушенням наведених правил, за наявності сумнівів у безсторонності і неупередженості суду, не може вважатися правосуддям, оскільки вирішення справи неповноважним складом суду належить до безумовних підстав перегляду судових рішень.

ВС у складі ОП КЦС наголосив, що у всіх випадках судді зобов'язані діяти таким чином, щоб слугувати прикладом доброчесності для учасників судових проваджень, громадськості, тому несуть повну відповідальність за вирішення питань, пов'язаних з їх приватним інтересом, таким чином, щоб максимально запобігати конфлікту інтересів під час їх обрання / призначення на посаду судді та в процесі виконання ними функції зі здійснення правосуддя.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 грудня 2024 року у справі № 705/4763/22 (провадження № 61-8973сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752059>.

11.7. Адвокат здійснює свою діяльність на підставі договору про надання правничої допомоги, а його повноваження можуть підтверджуватися ордером або довіреністю. Законодавство дозволяє використовувати сам договір як документ, що посвідчує повноваження адвоката, якщо відсутні відомості про припинення або зупинення його права на адвокатську діяльність. Ордер вважається належним підтвердженням повноважень адвоката, якщо він має фізичний чи електронний підпис або є додатком до документа, посвідченого електронним підписом, без потреби в додатковому підписуванні самого ордера

20 січня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, подану адвокатом Мамаєвим Д. Ю., у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «ВКФ «Фарби України» про визнання майнових прав.

Суд першої інстанції позовну заяву, подану представником позивача адвокатом Мамаєвим Д. Ю., повернув позивачу, оскільки повноваження адвоката на підписання позовної заяви від імені позивача не підтверджено належним чином.

Апеляційний суд апеляційну скаргу адвоката Мамаєва Д. Ю., як представника позивача, на ухвалу районного суду повернув, оскільки суд встановив, що ордер, доданий до скарги для підтвердження повноважень

адвоката, не містить усіх обов'язкових реквізитів, передбачених Положенням про ордер, тому не є належним підтвердженням правомочності адвоката.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду, ухвалу апеляційного суду скасував та передав справу до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, зауваживши, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги. У цивільному судочинстві повноваження адвоката як представника можуть підтверджуватися довіреністю або ордером, які видаються на підставі договору відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Ордер видається адвокатом (адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням) у письмовій (електронній) формі та повинен містити підпис адвоката (електронний підпис). Тобто, ордер по суті є підтвердженням наявності у адвоката повноважень на представництво інтересів іншої особи на підставі укладеного з нею договору про надання правничої допомоги.

Відсутність у ч. 4 ст. 62 ЦПК України вказівки на договір про надання правничої допомоги зовсім не виключає права адвоката підтвердити такі повноваження безпосередньо договором про надання правничої допомоги, який згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» одночасно і є тим документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правничої допомоги.

За відсутності відомостей, що свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю визнане у передбаченому законом порядку недійсним або є скасованим, припинення (зупинення) права на заняття адвокатською діяльністю, у суду немає підстав ставити під сумнів статус представника учасника справи як адвоката.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 20 січня 2025 року у справі № 761/5870/24 (61-5803сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124596549>.

11.8. Подання апеляційної скарги є законною реалізацією процесуальних прав і не може вважатися неправомірною дією чи підставою для відшкодування моральної шкоди. За відсутності порушеного права спір не підлягає судовому розгляду, що є підставою для відмови у відкритті провадження

20 січня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ВК Житомирської міської ради про захист порушених цивільних прав та інтересів, відшкодування моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначала про те, що ВК Житомирської міської ради незаконно та передчасно подав апеляційну

скаргу у справі № 296/12002/13-а за її позовом до Житомирської міської ради, ВК Житомирської міської ради про визнання нечинними рішень міської ради, відшкодування моральної шкоди. Внаслідок таких неправомірних дій відповідача порушено її цивільні права та завдано моральної шкоди, яка полягала у її душевних переживаннях, погіршенні стану здоров'я, порушенні звичайного способу життя.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, у відкритті провадження у справі відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що незгода позивача з апеляційною скаргою повинна бути висловлена під час розгляду судом безпосередньо тієї справи, у межах якої така апеляційна скарга була подана. Відсутність спору, у свою чергу, виключає можливість звернення до суду, адже відсутнє порушене право, що підлягає судовому захисту.

ВС у складі ОП КЦС ВС погодився з висновками судів, зазначивши, що право на доступ до суду реалізується на підставах і в порядку, встановлених законом. Кожний із процесуальних кодексів встановлює обмеження щодо кола питань, які можуть бути вирішені в межах відповідних судових процедур. Зазначені обмеження спрямовані на дотримання оптимального балансу між правом людини на судовий захист і принципами юридичної визначеності, ефективності й оперативності судового процесу.

Правом на звернення до суду з позовом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорування її прав, свобод чи законних інтересів та, відповідно, таке цивільне право або інтерес може бути захищено судом у спосіб, який, зокрема, не суперечить законодавству, договору та має бути ефективним.

Ефективний захист порушених, невизнаних або оспорованих прав, свобод чи інтересів позивача у цивільному процесі можливий за умови, що такі права, свободи чи інтереси справді порушені, а позивач використовує цивільне судочинство саме для такого захисту, а не з іншою метою.

Не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом, спрямованим на оцінювання доказів, зібраних в інших справах, на предмет їх належності та допустимості, або з метою створення підстав для звільнення від доказування в іншій справі (для встановлення у судовому рішенні обставин, які би не потрібно було надалі доказувати під час розгляду іншої справи). Недопустимим з огляду на завдання цивільного судочинства є ініціювання позовного провадження з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, неналежним або недопустимим. Такі позови не підлягають судовому розгляду.

Приписи закону «суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства» (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України), «суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо

справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) стосуються як позовів, які не можна розглядати за правилами цивільного судочинства, так і тих позовів, які суди взагалі не можуть розглядати.

Поняття «спір, який не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» слід тлумачити в більш широкому значенні, тобто як поняття, що стосується тих спорів, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, так і тих, які взагалі не підлягають судовому розгляду.

Право на доступ до суду не є абсолютним. Воно може підлягати дозволенню за змістом обмеженням, зокрема, щодо умов, за яких суд повноважний розглядати позовну заяву. Такі обмеження не можуть шкодити самій суті права доступу до суду, мають переслідувати легітимну мету, а також має бути обґрунтована пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 березня 2024 року у справі № 296/6169/23.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 20 січня 2025 року у справі № 296/12456/23 (провадження № 61-2165сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124629926>.

11.9. Підпис особи, яка звертається з процесуальним документом до суду, підсумовує викладене вище за текстом, що тим самим унаочнює погодження з усім тим, що в ньому наведено. Таким чином, належним виконанням вимог процесуального закону щодо підписання письмового документа є здійснення особою підпису після викладення основного тексту цього документа

24 лютого 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Немирівського районного управління поліції Головного управління Національної поліції у Вінницькій області про відшкодування моральної шкоди.

Суд першої інстанції позов визнав неподаним та повернув його позивачу. Судове рішення мотивовано тим, що позивач не усунув недоліки позовної заяви, визначені в ухвалі районного суду.

Не погоджуючись з ухвалою районного суду, позивач звернувся до апеляційного суду з апеляційною скаргою на це рішення суду.

Апеляційний суд повернув скаргу скаргнику, оскільки вважав, що апеляційна скарга не підписана заявником, зокрема не містила підпису під текстом апеляційної скарги або під відміткою про наявність додатків; наявний

запис у лівому верхньому куті титульної сторін скарги за своєю суттю є візуванням документа, а не підписанням.

Позивач подав до Верховного Суду касаційні скарги на відповідні судові рішення апеляційного суду, які також не містять підпису після основного тексту документів.

ВС у складі ОП КЦС мав вирішити питання щодо призначення підпису та місця його розташування в письмовому документі, у тому числі в апеляційній / касаційній скарзі.

Закриваючи касаційне провадження, ВС у складі ОП КЦС зазначив, що касаційні скарги позивача містять графічне відображення підпису, розташоване у лівому верхньому куті першої сторінки перед текстом скарг, натомість не підписані після викладу тексту скарг.

Підпис перед текстом документа не виконуватиме посвідчувальної функції щодо його змісту, може виконувати інші завдання, зокрема візування.

ВС у складі ОП КЦС вказав, що належним виконанням вимог процесуального закону щодо підписання письмового документа є здійснення особою підпису після основного тексту цього документа чи відомостей про його додатки (у разі їх наявності).

Наміром законодавця було структурувати вимоги до апеляційної скарги не лише у змістовному (перелік певної інформації, яку особа, що подає апеляційну скаргу, має викласти), а й логічно-послідовному (хронологічному) контексті (найменування суду, до якого подається апеляційна скарга, не повинне зазначатися наприкінці апеляційної скарги, а отже й підпис особи, яка подає апеляційну скаргу, чи її представника не має розташовуватися на початку апеляційної скарги).

Детальніше з текстом ухвали ВС у складі ОП КЦС від 24 лютого 2025 року у справі № 930/771/23 (провадження № 61-13478сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125558435>.

11.10. Апеляційний суд при вирішенні питання про поновлення строку на апеляційне оскарження має мотивувати свій висновок про наявність поважних причин на поновлення строку на апеляційне оскарження. Сама по собі вказівка про те, що є поважні причини для поновлення строку для апеляційного оскарження, не є належним мотивуванням поновлення строку на апеляційне оскарження

07 квітня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Вишнівської селищної ради Кам'янського району Дніпропетровської області про визнання права на земельну частку (пай).

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Апеляційний суд задовольнив клопотання керівника Жовтоводської окружної прокуратури Дніпропетровської області в інтересах держави в особі Вишнівської селищної ради про поновлення строку на апеляційне оскарження. Скасував рішення суду першої інстанції та відмовив у задоволенні позову.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду постанову скасував, справу направив до суду апеляційної інстанції на новий розгляд зі стадії вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, та вказав, що вирішуючи питання про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, суд має виходити з того, що підстави пропуску строку можуть бути визнані поважними лише в тому випадку, якщо таке недотримання строків апеляційного оскарження зумовлене діями (бездіяльністю) суду першої інстанції, а також наявністю інших об'єктивних перешкод.

Однак, суд апеляційної інстанції обмежився лише одним реченням, зазначивши, що «Розглянувши клопотання про поновлення строку, матеріали справи, вважаю, що строк на оскарження рішення районного суду може бути поновлено».

Тобто суд апеляційної інстанції взагалі не надав правову оцінку аргументам заявника апеляційної скарги щодо наявності підстав для поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, формально відкривши апеляційне провадження у справі.

Суд апеляційної інстанції не встановив поважні причини значного пропуску строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, не з'ясував, чи наявні правові підстави для його поновлення, чи не свідчить таке поновлення про порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

З огляду на те, що суд апеляційної інстанції допустив порушення норм процесуального права, що призвело до передчасного вирішення справи по суті, ВС у складі ОП КЦС позбавлений можливості вирішити поставлене перед ним питання про відступлення від правових висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 жовтня 2024 року у справі № 190/1900/23.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 07 квітня 2025 року у справі № 190/1598/22 (провадження № 61-12383сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126803032>.

11.11. Накладення арешту на заставлене майно в порядку забезпечення позову не позбавляє іпотекодержателя права на задоволення своїх вимог і не скасовує правил пріоритетності, передбачених ЗУ «Про іпотеку». Такі заходи забезпечення позову спрямовані виключно на обмеження суб'єктивних прав відповідача як

власника нерухомого майна щодо його можливого відчуження, але не змінюють суті іпотеки як виду забезпечення та не обмежують права іпотекодержателя

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за договором позики.

На обґрунтування вимог позивач посилялася на те, що між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладено договір позики, за яким позивач передала відповідачу грошові кошти з визначеною датою повернення. Крім того, зазначала про наявність доказів, що підтверджують намір відповідача відчужити своє єдине майно, яке може бути використане для погашення заборгованості за договором позики, тому просила застосувати заходи забезпечення позову шляхом накладення арешту на таке майно з метою гарантування реального виконання потенційного судового рішення.

Суд першої інстанції заяву про забезпечення позову задовольнив.

Апеляційний суд ухвалу суду першої інстанції скасував і ухвалив нове рішення про відмову в задоволенні заяви про забезпечення позову, мотивуючи тим, що накладення арешту на іпотечне майно безпосередньо порушує майнові права іпотекодержателя, який не був залучений до участі у справі, та позбавляє його можливості реалізувати своє пріоритетне право на задоволення вимог за рахунок предмета іпотеки.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду, рішення суду апеляційної інстанції скасував, справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зазначивши, що вжиті районним судом заходи забезпечення позову в цьому випадку спрямовані виключно на обмеження суб'єктивних прав відповідача як власника нерухомого майна щодо вчинення дій з можливого його відчуження при вирішенні спору про стягнення позики. При цьому суті іпотеки як виду забезпечення такі заходи не змінюють та не обмежують прав іпотекодержателя.

Положеннями ч. 1 ст. 352 ЦПК України визначено, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

У ст. 1 ЗУ «Про іпотеку» визначено поняття пріоритету, вищого та нижчого пріоритету. Пріоритет – це переважне право однієї особи щодо права іншої особи на те саме нерухоме майно. Конструкція пріоритету покликана вирішувати колізії прав щодо одного об'єкта іпотеки. Особа, право якої виникло раніше, має перевагу в задоволенні вимог за рахунок предмета іпотеки. Це втілення принципу *qui prior est tempore, potior est jure* – «перший у часі – сильніший у праві».

Таким чином, накладення арешту на заставлене майно не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги в майбутньому й не скасовує для нього правил пріоритетності, передбачених ЗУ «Про іпотеку», оскільки відповідно до ст. 1 зазначеного Закону іпотека – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

ВС у складі ОП КЦС звернув увагу на те, що апеляційний суд, відкриваючи апеляційне провадження за скаргою особи, яка не брала участі у справі, та задовольняючи таку скаргу з підстав порушення прав іпотекодержателя, повинен врахувати положення Закону України «Про іпотеку» та правила про пріоритет іпотеки для обґрунтування наявності підстав для перегляду судового рішення суду першої інстанції.

У випадку забезпечення позову у справі, у якій іпотекодержатель не є учасником справи та в якій забезпечується позов щодо майна, переданого в іпотеку, а право іпотекодержателя ця особа набула до забезпечення позову, права та інтереси іпотекодержателя захищені правилами пріоритетності іпотеки, потреби в оскарженні будь-якого забезпечення позову, з огляду на порушення прав іпотекодержателя, немає.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 серпня 2022 року № 361/3446/31 та від 31 травня 2023 року у справі № 2-4758/10, в яких зроблені висновки про порушення права іпотекодержателя забезпеченням позову на передане в іпотеку майно.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 466/2651/23 (провадження № 61-6083сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423114>.

11.12. Касаційне оскарження судових рішень у справах за скаргами на дії державного виконавця допускається незалежно від ознаки малозначності справи. У таких справах не застосовуються обмеження щодо ціни позову, які передбачені для малозначних справ, а касаційне оскарження здійснюється на загальних підставах відповідно до ч. 2 ст. 389 ЦПК України

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка підписана представником ОСОБА_3, у справі за скаргою ОСОБА_1 на дії державного виконавця ВПВР Департаменту

ДВС Міністерства юстиції України Фещук О. А. щодо зупинення вчинення виконавчих дій у виконавчому провадженні.

Стягувач у порядку судового контролю звернувся зі скаргою на дії державного виконавця щодо зупинення вчинення виконавчих дій у виконавчому провадженні.

Суди в задоволенні скарги відмовили.

Ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду справу передано на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для вирішення питання можливості касаційного оскарження судових рішень у справі за скаргою у порядку судового контролю за виконанням судових рішень, якщо предметом виконання є судові рішення у справі з ціною позову, що не перевищує 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а касаційна скарга не містить посилань на випадки, передбачені п.п. а–г п. 2 ч.3 ст. 389 ЦПК України.

За результатом вирішення цього питання ВС у складі ОП КЦС виснував, що при касаційному оскарженні ухвал суду першої інстанції щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби або приватного виконавця не застосовується обмеження щодо ціни позову (250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб), оскільки стадія судового контролю за виконанням судових рішень має особливі властивості та є відмінною від розгляду справ у порядку позовного, окремого та наказного проваджень.

Право на касаційне оскарження судових рішень у справі за скаргами на дії державного виконавця відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 389 ЦПК України існує без залежності від такої ознаки, як малозначність справи і розгляд її в порядку спрощеного позовного провадження. Посилання на випадки, передбачені підп. а – г п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України, не мають значення в цих ситуаціях, оскільки не потребують використання цих зазначених у ЦПК України спеціальних підстав для оскарження. Таке касаційне оскарження допускається на загальних підставах, передбачених ч. 2 ст. 389 ЦПК України.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених в ухвалях Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду: від 18 листопада 2024 року у справі № 176/1613/23, від 18 листопада 2024 року у справі № 176/1189/23 та від 08 жовтня 2024 року у справі № 176/2886/23.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 176/1715/23 (провадження № 61-13883сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423071>.

11.13. Електронний документ, створений з дотриманням вимог законодавства, має таку ж юридичну силу, як і документ на паперовому носії. У разі виявлення розбіжностей між відомостями на електронних та паперових носіях пріоритетними є відомості на паперових носіях. Оцінка електронного доказу здійснюється судом на загальних підставах відповідно до процесуального законодавства

05 травня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу заступника керівника Донецької обласної прокуратури у справі за позовом першого заступника керівника Маріупольської окружної прокуратури Донецької області в інтересах держави в особі Нікольської селищної ради Маріупольського району Донецької області до ОСОБА_1, ДП «Ілліч-Агро Донбас» ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча» про витребування земельної ділянки з чужого незаконного володіння, скасування рішення про державну реєстрацію права оренди.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, у задоволенні позову відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що прокурор не довів належними, достатніми та допустимими доказами неправомірність набуття ОСОБА_1 права власності на спірну земельну ділянку, зокрема на підставі підробного / недійсного / неіснуючого наказу ГУ Держгеокадастру у Донецькій області від 02.10.2019 № 4949-СГ.

ВС у складі ОП КЦС з такими висновками судів у частині вимог заявлених до ОСОБА_1 погодився, вказавши що наказ про передання земельної ділянки у власність, внесений до електронної системи (Електронний документообіг), існує як електронний документ, має юридичну силу оригіналу, якщо він оформлений відповідно до вимог чинного законодавства. Електронний документ, створений із дотриманням вимог законодавства, має таку ж юридичну силу, як і документ на паперовому носії. У разі виявлення розбіжностей між відомостями на електронних та паперових носіях пріоритет мають відомості на паперових носіях. Оцінка електронного доказу здійснюється судом на загальних підставах, передбачених ст. 89 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 05 травня 2025 року у справі № 199/9897/22 (провадження № 61-14436сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423074>.

11.14. Здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні не є підставою для зупинення провадження в цивільній справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України. Підставою для зупинення провадження у справі

за п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України є наявність іншої справи, що розглядається в судовому порядку, а не перебуває на стадії досудового розслідування

02 червня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу першого заступника керівника Львівської обласної прокуратури у справі за позовом ОСОБА_1 до Буської міської ради Львівської області про визнання права власності на спадкове майно.

Правовідносини у цій справі стосуються оформлення спадкових прав позивача на дві земельні ділянки, які належали її тітці, в порядку спадкової трансмісії. Право власності спадкодавиці на спірне спадкове майно, з урахуванням доводів позовної заяви, підтверджувалося державним актом на право приватної власності на землю.

Рішенням районного суду позов задоволено.

Не погоджуючись з судовим рішенням, прокурор подав апеляційну скаргу.

Під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції було встановлено, що у межах досудового розслідування кримінального провадження розслідується факт підроблення та використання підробленого документа, а саме державного акта на право приватної власності на землю, яким підтверджувався факт права власності спадкодавиці на спірне спадкове майно. Згадане кримінальне провадження перебуває на стадії досудового розслідування.

Апеляційний суд зупинив провадження у справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України до прийняття рішення у кримінальному провадженні, яке перебуває на стадії досудового розслідування, вважаючи, що рішення у кримінальному провадженні має значення для вирішення цієї справи, у зв'язку із чим виснував про наявність підстав для зупинення провадження в справі.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з апеляційним судом, дійшов висновку, що відсутні правові підстави для зупинення провадження у цивільній справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України до набрання законної сили судовим рішенням у кримінальному провадженні, яке перебуває на стадії досудового розслідування.

Положення п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України закріплюють обов'язок суду зупинити провадження у справі у разі об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається іншим судом, зокрема у порядку кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі.

Правовою підставою для зупинення провадження у справі відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України є наявність іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства та перебуває на розгляді у компетентному суді.

Здійснення відповідним органом досудового розслідування окремої стадії кримінального провадження – досудового розслідування, не може бути підставою для зупинення провадження у справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України.

Інше тлумачення зазначеної норми може призвести до не виправданого затягування строків розгляду цивільної справи, неможливості ефективного захисту прав людини, за яким вона звернулася до суду, та порушення принципу правової визначеності.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених в постанові ВС у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 квітня 2024 року у справі № 201/2197/23, про те, що «іншу справу, що розглядається в порядку кримінального судочинства» у розумінні п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України необхідно тлумачити і як судовий розгляд кримінальної справи, так і стадію досудового розслідування..

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 02 червня 2025 року у справі № 943/242/22 (провадження № 61-17403сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127900970>.

11.15. Вимоги про встановлення опіки, призначення опікуна чи співопікуна, заміну опікуна або співопікуна чи звільнення від повноважень опікуна, які вирішуються після вирішення вимоги про визнання фізичної особи недієздатною в іншому судовому процесі, підлягають розгляду судом першої інстанції у складі одного судді і двох присяжних, оскільки є продовженням процедури визнання особи недієздатною та потребують такого ж рівня процесуальних гарантій

15 вересня 2025 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи касаційну скаргу ОСОБА_1, яку подав представник ОСОБА_3, у справі за заявою ОСОБА_1, заінтересовані особи: Орган опіки та піклування Виконавчого комітету Чернівецької міської ради, ОСОБА_2, про встановлення опіки та призначення опікуном.

Заявник звернувся до суду з вимогою встановлення опіки та призначення його опікуном над матір'ю його дружини. На обґрунтування заяви зазначав, що для забезпечення й захисту немайнових і майнових прав та інтересів матері його дружини, яка рішенням районного суду визнана недієздатною, є потреба у встановленні над нею опіки та призначенні їй опікуна. Оскільки дружина заявника виїхала за кордон, інших родичів, які б могли опікуватись недієздатною, немає, заявник просив встановити опіку над матір'ю його дружини та призначити його опікуном.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, заяву задовольнив частково, встановив опіку над недієздатною, у задоволенні вимоги заяви про призначення заявника опікуном недієздатної відмовив,

посилаючись на те, що заявник не перебуває у родинних відносинах з недієздатною, вони спільно не проживають, не пов'язані спільним побутом та не є членами сім'ї. У недієздатної є близькі родичі, а саме дочка та онуки. Подання органу опіки та піклування щодо призначення опікуном саме заявника належним чином не мотивовано, що свідчить про застосування суто формального підходу до вирішення питання про призначення заявника опікуном.

ВС у складі ОП КЦС з висновками судів не погодився, судові рішення скасував, справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції, вказав, що за наслідками розгляду заяви про встановлення опіки та призначення опікуном районний суд ухвалив оскаржуване рішення одноособово, у складі одного судді (без двох присяжних), тобто неповноважним складом суду, а апеляційний суд на таке порушення норм процесуального права уваги не звернув.

ВС у складі ОП КЦС зацентрував, що законодавець поряд із загальним правилом про одноособовий розгляд цивільних справ у суді першої інстанції передбачив особливі правила формування складу суду для розгляду певних категорій справ окремого провадження, зокрема, щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, а саме у складі одного судді і двох присяжних.

При цьому питання встановлення опіки і призначення опікуна, як і питання зміни чи звільнення опікуна, є похідними у справах про визнання особи недієздатною, а їх вирішення у наступному судовому процесі після вирішення питання про недієздатність фізичної особи не свідчить про те, що вони стосуються окремого факту, а є наслідком вирішення питання про недієздатність.

ВС у складі ОП КЦС виснував, що вимоги про встановлення опіки, призначення опікуна чи співопікуна, заміни опікуна або співопікуна чи звільнення від повноважень опікуна, які вирішуються після вирішення вимоги про визнання фізичної особи недієздатною в іншому судовому процесі, підлягають розгляду судом першої інстанції у складі одного судді і двох присяжних.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 грудня 2024 року у справі № 760/16466/23, щодо розгляду справи про призначення заявника опікуном недієздатної особи суддею одноособово.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 15 вересня 2025 року у справі № 727/5306/24 (провадження № 61-13213сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130793152>.

11.16. Не є підставою для скасування рішень при апеляційному / касаційному перегляді з передачею справи до господарського суду відкриття провадження у справі про банкрутство, яке відбулося після ухвалення судового рішення судом першої інстанції, за винятком якщо судові рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції

04 листопада 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 і ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 і ОСОБА_2 до ТОВ «Вердикт Фінанс», яке перейменоване на ТОВ «Кредит-Фінанс», державного реєстратора філії КП «Добробут» Литвинівської сільської ради у м. Києві Демченка С. О., треті особи: ОСОБА_3, ОСОБА_4, служба у справа дітей Оболонського району м. Києва, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу Іванова Л. М., про скасування рішення державного реєстратора.

Суди розглядали справу неодноразово.

Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції скасував та передав справу на розгляд до Господарського суду м. Києва, мотивуючи своє рішення тим, що ухвалою господарського суду відкрито провадження у справі № 910/12956/22 про банкрутство ТОВ «Кредит-Фінанс», у зв'язку з чим всі майнові спори, стороною в яких є боржник у справі про банкрутство, мають розглядатися саме господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи, тому цей спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а належить до господарської юрисдикції.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду, ухвалу суду апеляційної інстанції скасував, справу передав для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції, та вказав, що юрисдикція спору визначається на час відкриття провадження у справі в суді першої інстанції, тому і застосуванню підлягає процесуальне законодавство, що було чинним саме на час відкриття провадження.

Апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених в суді першої інстанції. При цьому суд апеляційної інстанції перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце під час розгляду справи судом першої інстанції.

Норми статті 7 КУзПБ регулюють питання передачі справи господарському суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, ще на стадії розгляду справи у суді першої інстанції та до ухвалення рішення суду по суті заявлених вимог.

Передача справи до господарського суду на підставі частини третьої статті 7 КУзПБ можлива лише на стадії розгляду справи в суді першої інстанції та до ухвалення рішення судом першої інстанції по суті заявлених вимог. Неможливо передати матеріали справи до суду іншої юрисдикції з ухваленням у ній рішенням по суті заявлених вимог.

Не є підставою для скасування рішень при апеляційному / касаційному перегляді з передачею справи до господарського суду відкриття провадження у справі про банкрутство, яке відбулося після ухвалення судового рішення судом першої інстанції, за винятком якщо судові рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

У цій справі апеляційний суд не врахував, що на момент звернення позивачів із позовом у березні 2020 року, а також на час ухвалення судом першої інстанції рішення 24 листопада 2021 року та звернення з апеляційною скаргою провадження у справі про банкрутство порушене не було.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 04 листопада 2024 року у справі № 756/3328/20 (провадження № 61-14576сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123081808>.

11.17. **Спори за вимогами, які спрямовані на поновлення працівників Фонду, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до ПФУ, на роботі в органах Пенсійного фонду і стосуються прийняття на публічну службу, слід розглядати за правилами адміністративного судочинства, незважаючи на те, що такі працівники на час звільнення не перебували на державній службі та ПФУ і його територіальні органи не здійснювали щодо них публічно-владних управлінських функцій**

09 грудня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ГУ ПФУ в Черкаській області у справі за позовом ОСОБА_1 до ГУ ПФУ в Черкаській області про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначала, що з серпня 2021 року перебувала у трудових правовідносинах з Управлінням виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області, а з вересня 2021 року вона працювала на посаді начальника юридичного відділу. На підставі наказу Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області від 10.04.2023 позивача звільнено у зв'язку із реорганізацією фонду та приєднанням до ПФУ і скороченням чисельності та штату працівників за п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України.

Позивач указувала, що їй як працівнику, який підпадає під скорочення у зв'язку з реорганізацією роботодавця, не було запропоновано переведення на іншу вакантну посаду, чим порушено норми трудового законодавства.

Суд першої інстанції провадження у справі закрив. Роз'яснив позивачу, що заявлені позовні вимоги підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства, адже спірні правовідносини стосуються проходження нею публічної служби, тому між сторонами виник публічно-правовий спір.

Апеляційний суд не погодився з висновками суду першої інстанції, ухвалу скасував, справу направив для продовження розгляду до суду першої інстанції, мотивуючи своє рішення тим, що спірні правовідносини є цивільно-правовими і не можуть бути предметом спору в адміністративному судочинстві, оскільки видання наказу про звільнення позивача не є реалізацією уповноваженими особами Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області публічно-владних управлінських функцій та не спрямоване на задоволення публічного інтересу, а є суто трудовими відносинами працівника і роботодавця.

ВС у складі ОП КЦС не погодився з висновками апеляційного суду, постанову суду апеляційної інстанції скасував, ухвалу суду першої інстанції залишив в силі.

ВС у складі ОП КЦС підкреслив, що внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до ПФУ відбулося специфічне правонаступництво, за якого згідно з ухваленим Верховною Радою України Законом № 2620-ІХ Фонд як юридична особа приватного права припинився, однак його повноваження, що стосувалися чутливої для держави сфери загальнообов'язкового державного соціального страхування, набув ПФУ як юридична особа публічного права та центральний орган виконавчої влади, що також був наділений функціями у сфері загальнообов'язкового державного страхування (пенсійне страхування).

Спори за вимогами, які спрямовані на поновлення працівників Фонду, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до ПФУ, на роботі в органах Пенсійного фонду та стосуються прийняття на публічну службу, мають розглядатися за правилами адміністративного судочинства, незважаючи на те, що на час звільнення таких працівників останні не перебували на державній службі та Пенсійний фонд України і його територіальні органи не здійснювали щодо них публічно-владних управлінських функцій.

ВС у складі ОП КЦС вважав, що заявлені позовні вимоги спрямовані на захист прав та інтересів працівника щодо поновлення її на посаді у зв'язку зі звільненням з посади, що належить до державної служби в органах Пенсійного фонду України, розгляд яких має відбуватись у порядку адміністративного судочинства, чого не врахував суд апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 грудня 2024 року у справі № 712/4776/23 (провадження № 61-13644сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124203282>.

11.18. Оскільки належним способом захисту порушеного права власності територіальної громади є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння до останнього набувача (володільця), яким є юридична особа, такий спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, тому провадження у справі в цій частині вимог підлягає закриттю. У цьому випадку підлягає застосуванню загальне правило, передбачене ч. 4 ст. 414 ЦПК України, про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи

09 грудня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження заяву керівника Павлоградської окружної прокуратури в інтересах держави в особі Вербківської сільської ради Павлоградського району Дніпропетровської області про направлення справи за позовом керівника Павлоградської окружної прокуратури в інтересах держави в особі Вербківської сільської ради Павлоградського району Дніпропетровської області до Головного управління Держгеокадастру у Дніпропетровській області, товариства з обмеженою відповідальністю «Сегеста», ОСОБА_1 про визнання незаконним та скасування наказу, визнання недійсним договору купівлі-продажу та витребування земельної ділянки для розгляду за встановленою юрисдикцією.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, у задоволенні позову відмовив.

Суд касаційної інстанції рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині вимог про витребування земельної ділянки скасував та закриття у цій частині провадження у справі.

Закриваючи провадження у справі, Верховний Суд керувався тим, що вимоги про витребування спірного нерухомого майна у відповідача – юридичної особи на користь держави (територіальної громади) відповідають належному способу захисту прав позивача і підлягають розгляду у порядку господарського судочинства.

За висновками Верховного Суду належним способом захисту порушених прав територіальної громади є звернення до суду з позовом до останнього набувача, яким є юридична особа – ТОВ «Сегеста», тому спір в частині вимог про витребування земельної ділянки не підлягав розгляду в порядку цивільного судочинства.

У вересні 2024 року керівник окружної прокуратури подав до Верховного Суду заяву про направлення справи для розгляду за встановленою юрисдикцією до господарського суду. Доводи прокурора обґрунтовано тим, що спірна

земельна ділянка розташована на території Вербківської сільської ради Павлоградського району Дніпропетровської області, а тому справу про її витребування у ТОВ «Сегеста» має розглядати господарський суд.

Переглядаючи справу та вирішуючи правове питання, чи підлягає задоволенню заява позивача про направлення справи, в якій об'єднано в одне провадження кілька вимог, що підлягають розгляду в порядку різного судочинства, за встановленою юрисдикцією на підставі ч. 4 ст. 414 ЦПК України, ВС у складі ОП КЦС зробив такі висновки.

У разі закриття судом касаційної інстанції провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 255 цього Кодексу суд за заявою позивача постановляє в порядку письмового провадження ухвалу про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, крім випадків закриття провадження щодо кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, чи передачі справи частково на новий розгляд або для продовження розгляду. У разі наявності підстав для підсудності справи за вибором позивача у його заяві має бути зазначено лише один суд, до підсудності якого відноситься вирішення спору (ст. 414 ЦПК України).

Це правило спрямоване на забезпечення правової визначеності, гарантування права на судовий захист права, нівелює ймовірність пропуску позивачем позовної давності через помилкове визначення юрисдикції такого спору чи через зміну судової практики щодо юрисдикційності спорів.

У цій справі підлягав вирішенню спір щодо захисту права власності територіальної громади на земельну ділянку. Цей спір виник між територіальною громадою в особі місцевої ради, яка вважає себе власником спірної земельної ділянки, та юридичною особою – ТОВ «Сегеста», яке володіє цією земельною ділянкою.

Спори, що виникають з приводу нерухомого майна, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою (ст. 30 ГПК України).

ВС у складі ОП КЦС зазначив, що оскільки спір між сторонами у цій справі виник щодо витребування земельної ділянки, яка розташована на території сільської ради (і саме ця вимога відповідає належному способу захисту права), справу у цій частині слід направити до господарського суду для вирішення спору по суті.

Оскільки належним способом захисту порушеного права власності територіальної громади у цій справі є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння до останнього набувача (володільця), яким є юридична особа, такий спір не підлягає розгляду у порядку

цивільного судочинства і провадження у справі у цій частині вимог закрито судом касаційної інстанції, у цьому випадку підлягає до застосування загальне правило, передбачене ч. 4 ст. 414 ЦПК України, про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.

ВС у складі ОП КЦС відступив від висновків щодо застосування ч. 1 ст. 256 ЦПК України, ч. 4 ст. 414 ЦПК України, висловлених в ухвалях Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 серпня 2024 року у справі № 185/9673/21, від 25 вересня 2024 року у справі № 185/11185/21, в ухвалях Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 вересня 2024 року у справі № 185/9802/21, від 25 вересня 2024 року у справі № 185/9804/21 щодо відсутності правових підстав для передачі справи за юрисдикцією до належного суду.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 09 грудня 2024 року у справі № 185/9702/21 (провадження № 61-9252сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752072>.

12. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС

12.1. Перерахування стягувачеві меншої суми, ніж зазначена в резолютивній частині судового рішення (виконавчому документі), не вважається належним виконанням судового рішення. Предметом грошового зобов'язання є грошові кошти, виражені у відповідній валюті. Сплата (перерахування) коштів у розмірі, меншому, ніж зазначений у резолютивній частині судового рішення (виконавчому документі), свідчить про порушення принципу належного виконання в частині належного предмета виконання

25 березня 2024 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу АТ КБ «ПриватБанк» у справі за скаргою АТ КБ «ПриватБанк» на бездіяльність головного державного виконавця відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України.

АТ КБ «ПриватБанк» просив суд визнати неправомірною бездіяльність державного виконавця у частині невиконання вимог заяви представника АТ КБ «ПриватБанк» про закриття виконавчого провадження та зобов'язати державного виконавця винести постанову про закінчення цього виконавчого провадження.

Суд першої інстанції частково задовольнив скаргу. Визнав неправомірною бездіяльність головного державного виконавця ВПВР ДДВС Міністерства юстиції України, яка полягає у невинесенні постанови про закінчення виконавчого провадження та зобов'язав усунути порушення.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та відмовив у задоволенні скарги, мотивуючи своє рішення тим, що якщо банк (фінансова установа) нараховує та виплачує на користь фізичної особи проценти за договором депозиту, банк (фінансова установа), виступаючи щодо такої фізичної особи податковим агентом, зобов'язаний утримати / перерахувати податок із суми такого доходу.

Якщо проценти за договором депозиту стягуються за рішенням суду, то має місце конкретизація їх розміру, зокрема, через неналежне виконання договірних зобов'язань за таким договором банком (фінансовою установою) або через невизнання права їх отримати, чи заперечення їх розміру тощо.

Щодо утримання податків зі стягнутого на користь позивача судового збору, сплаченого ним при зверненні до суду з позовом, встановлено, що судовий збір не є доходом, з якого слід сплачувати податки в разі його стягнення судовим рішенням на користь його платника.

ВС у складі ОП КЦС, погоджуючись із рішенням апеляційного суду про відмову в задоволенні скарги, зазначив про відсутність у державного виконавця підстав для закриття виконавчого провадження у зв'язку із відсутністю у резолютивній частині рішення суду вказівки про те, що сума доходу підлягає стягненню за відрахуванням податків та інших платежів.

Тлумачення змісту ст. 265 ЦПК України дає підстави для висновку, що її положення не містять імперативної вказівки щодо додаткової деталізації суми, яка на підставі рішення суду підлягає стягненню з відповідача на користь позивача, із вказівкою про утримання податків та інших обов'язкових платежів.

З урахуванням змісту ст. 19 Конституції України, виконавець при виконанні судового рішення має діяти лише в межах повноважень, визначених Законом України «Про виконавче провадження», в тому числі дотримуватися імперативних норм про компетенцію (права та обов'язки).

Перерахування стягувачеві суми меншої, ніж зазначена у резолютивній частині судового рішення (виконавчому документі), не вважається належним виконанням судового рішення. Предметом грошового зобов'язання є грошові кошти, виражені у відповідній валюті. Сплата (перерахування) коштів у розмірі меншому, ніж зазначений у резолютивній частині судового рішення (виконавчому документі), свідчить про порушення принципу належного виконання в частині належного предмету виконання.

Детальніше з текстом постанови ВС у складі ОП КЦС від 25 березня 2024 року у справі № 461/2729/22 (провадження № 10834сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119168337>.

Огляд судової практики Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2024–2025 роки / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, секретар колегії суддів Першої судової палати КЦС ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспеник. Київ, 2026. – 127 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)

 t.me/supremecourtua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua